

Varga György grafikusművész rajza

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

IX. évfolyam 9. szám

Kiadja a Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés),

Bognár Antal (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggyűjtés),

Sebeők János (környezet), **Szondi Bence** (törvelés), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wegner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Molnár Noémi**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós**, **Gráfik Imre**, **Hankiss Elemér**, **Dr. Koncz Gábor**, **Kosáry Domokos**,

Lászlóffy Aladár, **Radnóti Zsuzsa**, **Sánta Ferenc**, **Schwajda György**, **Konrad SutarSKI**.

(tiszteltetbeli konzulensek). • Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. em. 16. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Rt. és az NH Rt.

ISSN: 1419-4082

Varga Győző rajza	borítóbelső
Görömbei András: Lászlóffy Aladár hetvenedik	3
Borcsa János: Aki a mindenséggel lép szövetségre	5
Csiki László verse	6
Csoóri Sándor: Csak az a gomb, csak az a gomb	7
Ágh István: Húsvéthétfő.	8
Gergely Ágnes: Ha egyszer fölesküdtél	9
Kalász Márton: Tutto declina	10
Zalán Tibor: Három férfikönnyecsepp	10
Ébert Tibor: Fények áradása	11
Tornai József: Lászlóffy Aladár pedig így énekelt	12
Bertha Zoltán: Óda és zsoltár	13
Balázs Tibor: Éntörténet fejedelmi többesben	19
Bágyoni Szabó István: Szent László palástja.	31
Prágai Tamás: Egy képzeletbeli ásatásra	32
Papp Tibor: Fehérnemű	33
Szakolczay Lajos: Más égboltot.	34
Fecske Csaba: Limerick hetvenedik Lászlóffy uramnak	35
Turczy István: Üzenet a Gyarmat utcából	36
Báger Gusztáv: Ószi	37
Szöcs Géza: Madár beszél a Sétatéren	38
Széles Klára nyílt levele	39
Bányai János: „Mit látsz egy íróasztalon?”	40
Lászlóffy Aladár: Kiseposz és beszéd elem (kézírás)	46
Napút-levél és -dij	47
Onnan nézek szerteszét 6–7. (Lászlóffy Aladár rovata)	48
Kabdebó Lóránt: Lászlóffy Aladáról	51
Kántor Lajos: 5 a Farkas utcán farkasok.	62
Csontos János: Vésett motívumok	67
Korpa Tamás: Podolinban hull a hó.	68
Géczi János: A költő	70
Zsille Gábor: Az utolsó betyár	71
Tari István: Határsértés	72

Tárlat

Polgár Rózsa textiljei
(a színes mellékleten)
Wehner Tibor: A textil jelentésrétegei 73

Kolozsi Kata: December ötödike; A foglyok . . 76
Ollmann Anasztázia: Szívek dopplere 89
Hámori Orsolya: A tökéletes gyöngyszem . . . 96

Hangszóló

Kornéli Bea: Argentín széljegyzetek. 104
Gáborjáni Szabó Orsolya: Egy Hang
(Lovász Irén: Belső hang). 111

Ablak

Pieldner Judit: Variációk a pusztulásra
(Csender Levente: Szűnőföldem) 113
Ködöböcz Gábor: Egy írástudó székely
szerelmes földrajza
(Demeter József: Magyardellői napdalok;
Demeter József: Suszteráj) 115
Dobás Kata: Balladabölcső
(Vannak ringó bölcsők. Kárpátaljai magyar
népballadák Vári FABIÁN László válogatásában 119

Pénzes sarok

Szlanka András: Kolozsvári dokumentumok
. . . . . hátsó borítóbelső

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 19.

Kisprózák tíz hangra (Cédrus-pályázati válogatás)

A Cédrus Művészeti Alapítvány művészeti-tudományos életműdíjat alapított (a kiírásról: www.napkut.hu). A Napút-éremet és Napút-levelet évente ítéljük oda. Első kitüntetettje Lászlóffy Aladár költő. Az ünnepélyes átadásra Széles Klára L. A.-monográfiájának bemutatója adott volna alkalmat (Magyar Kultúra Alapítvány Székháza, szeptember 21.), a költő azonban nem lehetett jelen rajta. A könyvpremierén készült fotó a 45. oldalon, a díjak bemutatása a 47. oldalon látható. (Az érem Tóth Sándor, az oklevél Mészáros Rozi alkotása.)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

IX. évfolyam 9. szám

Lászlóffy Aladár 70

**SZABADSÁG
(RÉSZLET)**

E számunk képzőművész vendége, Polgár Rózsa textilművész 1936. november 23-án született Szombathelyen. 1967-ben végzett a Magyar Iparművészeti Főiskola szövött kárpit és gobelin szakán. Munkácsy-és Kossuth-díjas. 1992-től a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. Majd minden alkotása személyes érzelmekkel felruházott hétköznapi tárgy áttemelése a gobelin luxusműfajába.

Görömbei András

Lászlóffy Aladár hetvenkedik

Könnyű neki. Ő ezt is megteheti. Neki ugyanis olyan különleges látásmódja van, hogy egyszerre látja mindennek a színét és a visszáját.

Fantasztikus képzettársító képességével egyik ámulatból a másikba ejt. Állításainak azonnali cáfolatával megnevetett, de nevetés közben mindig érezzük, hogy vérre megy a játék. Hogy legfontosabb ügyeinkre ad új horizontú rálátást.

Sok műfajú alkotó. Költőként és prózaíróként, esszéíróként egyaránt az intellektuális művészet mestere.

Műveiben az értelem, a gondolat a legfőbb művészi indíték. Lázadó, újjító költőként indult az 1960-as évek elején, azóta is következetesen vállalja az avantgárd ösztönzéseket, de racionális művészi világgépet alkotott.

Pályájának korai szakaszában a líra és a próza határmezsgyéjén álló versei a XX. század minél teljesebb gondolati-érzelmi birtokbavételére törekedtek. Ez a jó értelemben vett mohóság ad művészetének különleges, groteszk és mégis költői hangoltságot. A gondolatok és érzések váratlan összekapcsolása mögött az egymástól távoli képzetek ellenére mindig könnyen felismerhető a mély belső kapcsolat. Összefoglaló, aforizmatikus kifejezésmódja éppen azt tanúsítja, hogy gyakran csak szellemi munkájának végeredményét közli velünk. Meg azt, hogy minden másképpen van, mint gondoltuk.

1970-ben huszonöt éves voltam, amikor megjelent *Szövetségek* című verseskötete. Benne a *Férfitak* című verse. Nagy, önerősítő leckét adott nekem ez a vers azzal, hogy egyenes szóval figyelmeztetett a rám is leselkedő veszedelmekre. Súlyos megállapítással, ítélettel kezdődik: „Hányan rohadtak el húsz és harminc között.” Aztán a következő, hasonlóképpen aforizmatikus sor körértelmezéssé tágítja a verset. Etikai alternatívát jelöl meg, de úgy, hogy szigorú ítéletet is magában foglal: „E kor a férfit vagy a szemetet érleli bennünk.” Nem szükségszerű tehát a rohadás, van más emberi lehetőség is. A vers az embereket önmaguk egykori vágyaival, terveivel szembesíti, azokkal a nagyobb életlehetőségekkel, amelyekről időközben megfeledkeztek. A lírai személyisége az egykori eszményeket, az élet értékeit védi. Szarkasztikus erővel fejezi ki azt, hogy az erkölcsi rohadásra nincs mentség. A tárgyhoz nem kapcsolható és egymással ellentétes értelmű okokkal indokolja a romlást: „mert esős a nyár, mert száraz a nyár”. A vers utolsó sora – szintén súlyos erkölcsi ítéletet is magában foglalva – az erkölcsi rohadás okaként magát a rohadást nevezi meg: „mert sokan rohadtak el húsz és harminc között”. Aki ezt a Lászlóffy-verset elolvassa, az nem tud szabadulni a számvetés, a szembesülés szükségétől. Így vagyok a többi Lászlóffy Aladár-verssel és -prózával is.

Lászlóffy Aladár gyakran ellentéteket szembesít, máskor egyetlen versben is sokféle költői nézőpontot alkalmaz. „Milliárd színhelyen szemmel tartom a történelemalakót” – írta régen. Ezt cselekszi azóta is. Ezért kószál szándékolt anakronizmusaival a világ távoli és jelen idejében egyszerre.

A változó korokon átható változatlan elemeket kutatja. Racionális igényel fordul gyakran történelmi vagy művészi előzményekhez. A Lászlóffy-vers ihletője valóban „a nembeli emlékezet” – miként ezt Láng Gusztáv régen megállapította.

Szabad verseket és dalokat egyaránt ír, de dalai is gondolati, történelem-filozófiai eszméket szorítanak a kötött forma fegyelmébe.

Hatalmas kulturális és mitológiai anyagot megidéző művei – az intellektus szüntelen működése folytán – egyszerre groteszk, tragikus, ironikus és lírai jellegűek.

Szellemiségének jelképe lehet a könyvespolc, verset is írt róla. A könyvespolcon a különféle korok és különféle szerzők találkoznak és alkotnak egyetemes kultúrát.

Költészete méltán kapott önálló kötetet az Unikornis Kiadó *A magyar költészet kincsestára* című reprezentatív sorozatában.

Prózaíróként is a líraian intellektuális művészet képviselője. *Papírrepülő* című regényében például egyetlen perc élményeit tágítja teljes világgá. Ez a perc a múlt és jelen érzelmeinek, hangulatainak és gondolatának szembesítő kerete.

Jellemző a sok műfajú Lászlóffy Aladár szemléleti nyitottságára, hogy az avantgárd elemeket máig is szívesen alkalmazó költő nagyszerű könyvet írt a *Házsongárd*ról. Ez a kultúrtörténeti esszé és tanulmány Kolozsvár híres temetőjének a szakszerű és érdekes bemutatása, gazdag tárgyi ismeretet kamatoztató magyarságismereti mű. Sorra megidézi, olykor szinte életre kelti a magyar történelem és kultúra *Házsongárd*ban nyugvó kiemelkedő személyiségeit. Az erdélyi magyar történelem folyamatába állítva idézi meg őket, alakjukat gyakran élő legendájukkal is emlékeztetessé teszi. Ez a négy évszázadon szemlét tartó mű az erdélyi magyar kultúrtörténet fontos fejezete és szerves része az időben szabadon kóborló költő életművének.

Groteszk elemekben bővelkedő – mély gondolatiságot lírai elemekkel tárító – esszéiben pedig emberlétünk mai legfontosabb kérdéseivel szembesít. Lenyűgöző szellemi tágassággal, szemléleti sablonjainkat megszégyenítő gondolati gazdagsággal és elevenséggel.

A hetvenkedő Lászlóffy Aladárnak baráti szívvel köszönöm, hogy különleges szemléletével rendíthetetlenül gyógyítja világunkat.

Borcsa János

Aki a mindenséggel lép szövetségre

Nem most, életműve betetőzéseként keres szövetséget a mindenséggel Lászlóffy Aladár, amint egyik késői versében mondja (*Mindentudás*), hiszen ő induló, beérkezett és érett költőként-írástudóként egyaránt e szövetség építése jegyében gondolkodott és alkotott, s ebből kifolyólag otthonosan mozoghatott lírai alanya az egyetemes történelem helyszínein és időmélységeiben. Az egyetemesség mint a Lászlóffy-költészet talán legfőbb jegye nem szólamként hangzik el verseiben, nem külsőségként jelenítődik meg, hanem természetes lírai viselkedésmód, mert hiszen eleven és szerves kapcsolatként fogta és fogja fel a lírai hős és a nagy egész közötti viszonyt, ami tulajdonképpen a József Attila-i „mindenséggel mérd magad”-igény versbeni megvalósítása. Sajátos lírai létérzékelése és „szintetikus látása” (Cs. Gyimesi Éva) nyomán a lírai én által megélt bármely pillanat megidézésében érezni a történelmi mélységeket, amint egy talpalatnyi hely is az egésznek az elválaszthatatlan részeként jelenik meg verseiben, a lírai logika és világértelmezés alapján a térnek a mérhetetlen övezeteibe helyeződik.

A teljesség ígézetében alkotó Lászlóffy már költőként való beérkezésekor, az 1960-as évek első felében olyan pozíciót választ a lírai alany számára, amely lehetővé teszi a történelem és az emberi létezés egészben látását és láttatását. Tételelesen is megfogalmazódik a lírai ének ez a

történelemre való szellemi és lelki ráhangolódása: „Csupa nosztalgia minden emberi élet nekem. / Elmúlnak a korok, egymás után – / és én nem tudok betelni... / De milliárd színhelyen szemmel / tartom a történelemlakót.” (*Színhelyek*). Nem sokkal később aztán, a *Képeskönyv a vonalakról* című kötet (1967) verseiben már a megvalósult sajátos történelem- és világlátással találkozhatunk, például a *Bulevárd Termopilé* című költemény esetében: „A háború áll. S mint a gátat a felgyűlő víz, úgy szorít a perzsa: / az idő, az elmaradottság, a rák és a gyarmati lét. / De a hátországba valahol Beethoven komponál, / Menuhin gyakorol, / épül a körutak orma, három fiad van, / várnak a tengerpartok és kedvesen fogad a föld be.”

Íme, szövetségek kell hogy kötteszenek a szorító idő, az elmaradottság vagy akár a pusztító kór ellenében. De szövetségben fogja fel a költő a dolgot és a dolog nevét, s szövetséget köt a mindenkori névadóval, továbbá „azzal a szövetkezéssel, / melyet mi emberszabásúak kötni tudunk ilyenformán / a valósággal” (*Szövetségek*). A bölcsességgé érett tudás és az indulat ereje vezérelte a költőt, amikor az emberségért, a világban létező ellentétek feloldásáért, illetve a történelem egységének megtartásáért szállt síkra a XX. század „délutánján”, egy olyan szakaszában a történelemnek, amikor durva hatalmi gépezetek éppen a történelemtől, annak üzeneteitől akartak elzárni egész nemzete-

ket, az egyéni és közösségi emlékezet és a kultúra folytonosságát kísérelték megszüntetni. Amint írja: „A kezem nyújtom mégis, értelmem két kezét, / kötni a világ végét s a világ kezdetét.” (Szövetségek – Lánc). Aztán később az esszéíró is hallatta szavát, az értékek szövetsége kapcsán például, sőt 1988-ban, a romániai diktatúra elviselhetetlen nyomása alatt egész kötetnyi esszét adott közre *Szövegek szövetsége* címmel. A címadó írásban világosan beszél Lászlóffy a szellem természetes építkezéséről, ami viszont már-már lázításnak minősült az adott körülmények között, ahol egyének, nemzetek és kultúrák közé tendenciózusán kizárólag a bizalmatlanság falait építették elvakult

hatalmak évtizedeken keresztül. Ilyen körülmények között szólalt meg tehát az esszéíró, mondván: „A kultúra alapszabályává vált, hogy állandóan emlegetni kell azokat, akikre építkezünk, akiknek szellemi összefüggése és együttathatása az emberiség egyetlen megingathatatlan birtoka immár: békés és építő nagyhatalma. A szövegek szövetsége ez.”

Most, a pálya betetőzésekor emlegetett szövetség a mindenséggel tulajdonképpen a költő végső számvetésének is tekinthető, de erről a pontról visszafelé elindulva felvázolható az egész életmű egyik fő karakterisztikuma, illetve alkotójának, e jeles kortárs írástudónak egyik, a szövetség gondolata jegyében álló alaptörekvése is.

Csiki László

(Lászlóffy Aladárnak)

Szürrealista képzettársítás ez a hetven év, egy ifjútól,
 aki versben vágat, pihenésként csapáson bandukol,
 önmagát előzi, mégsem érheti utol,
 nem üli meg az úti por, az útszéli kor,
 tudja, a mennyektől merre és mi a pokol:
 szürrealista képzettársítás egy ifjútól.

Csoóri Sándor

*Csak az a gomb, csak az a gomb**A hetvenéves Lászlóffy Aladárnak*

Elgondolom, hogy te is
 az elveszett inggombodat keresed a házban,
 akárcsak én.

Tegnap még ott fehéredett asztalod sarkán,
 mintha egy gyémántsüger pikkelye volna
 vagy cigarettázó méhek kis hamutála,
 de ma már sehol, sehol!

Látlak, arrébb lököd a széket,
 keresse ő is!

Keresse, ahol tudja: az ágy fölött, az ágy alatt,
 a könyvek jégverme mellett, ahol
 befejezetlen versek dideregnek október óta
 és Juliánusz barát elüszkösödött lábfeje,
 két lábujja közt sivatagi bogáncs.

Ó, szent ereklye, te mutasd meg,
 hol az a gomb, az a rejtélyes semmiség;
 és hol lehetnek azok az idomított
 szentséges kutyák,
 akik a beillatosított bőröndben
 az elcsempészhető Istent is megtalálnák.
 Vagy már bőrönd sincs, Isten sincs
 és a hajdan szálldosó női hajszálak is
 ott őszülnek meg
 a padlódeszkák hasadékai között?

Messziről nézlek: égő gyufaszálak
 potyognak köréd.
 Ez árulja el minden halandónak,
 hogy varázsló voltál egész életedben:
 egy párduccsíkos állatszélídítő,
 aki nem fél a túlvilág vadjaitól,
 nem fél a legnagyobb fénytől és az éjszakáktól sem.
 Csak az a gomb, csak az a gomb...
 Úgy tűnt el, mint egy ország.

Ágh István
Húsvéthétfő

Lászlóffy Aladárnak

Feltámadás hétfője minden másnap,
meghazudtolva, kétségbe keverve
jár a szóbeszéd, üres locsogásnak
tartják, amit nem foghat föl az elme,

lotyók, csavargók lázas hiedelme,
kifundált hullarablás, hogy a látszat
feltámadásnak tűnjön, az hirelte,
ki nem is látta, amit mások láttak,

csupán a holtak hangja, régi képe
támad fel olykor? közben öntudatlan
keresi saját sebeit az ember
öt ujjával, hogy kitapintsa, él-e,

hogy húsból való lelke jelenése,
mégiscsak Isten fia múlhatatlan
mozdulata él a kenyértörésben,
amelyből fölismernék Emmausban.

Gergely Ágnes
Ha egyszer fölesküdtél

Lászlóffy Aladárnak

I

Ionicus a minore, Csokonai után

Mikor engem janicsárnak
föladott egy pasa Bécsben,
sose hittem, unokámat
leütik majd Pasaréten.

De ütötték, de rabolták,
csupa vér volt a kabátja.
Csak a varjak, üres utcák.
Menekül már, aki látja.

2

Ionicus a maiore, Vas István után

Két kéz a lapáton. De az
őrmesterek ütnek.
Orvos keze. Jó kéz mene-
kültnek, sebesültnek –

széttört szemüveggel csak egy
őrült operálhat.
Meghal ma az őrnagy. Meg az
eskű. Meg a század.

Kalász Márton

Tutto declina

Lászlóffy Aladárnak

„Kikben kis
tartáscseléddé konvertálva – bármint, érdemes?”
Még tűnődjünk; alkalmazkodni láttán úgy, mind érvénytelenül
kelletlen bölcsességekhez. Kínálkozom –
szemérmetlen önmagamnak. Uram, védtelen
kilövővaddá váltjuk át – szemléletlen énismeret
minden csak oly válsággal törekvőbb föllágyulás,
célzó megalkuvás. Csakhogy „kikben kis
málnáscseléddé alázkodva akkor már érdemesebb”,
futó kérdés, jutnunk gyámoltan: addig lassító zugunk elé –
lázíts, mind mást. Amint, nem kilövésre szánt alitt vad,
a magunk figyelmetlen önzésével, irtásként: szándék-e, dördül át.
Tűnődve jobb – magunk, fegyvereink; más mi legyen
rontható kötözésünkre falstaffi szó? Derű: se vétken, étken –
bármiként bennünk „hanyatló”.

Zalán Tibor

Három férfikönnyecsepp

Lászlóffy Aladárért

1. *(a jobb szemből)*

Lódenkabátban
akár Hervay Gizi
Hideg Hidegebb

2. *(a bal szemből)*

Padlásszobában
Égbe diók hullanak
tünékeny vázlat

3. *(a szívből)*

Hol az itt Innen
ott már mi egykor *itt* volt
Nincs bizonyosság

Ébert Tibor
Fények áradása

(Lászlóffy Aladár 70. születésnapjára)

egy város
nyújtja feléd a kezét

egy város mely halott

ám a halottak
a földből csontjaikkal
kapaszkodhatnak fölfelé

bizonyítva
hogy fényben markolásztak
fényvel kenték be testüket
fények gurultak egykor
viháncolva rajtuk
fények ölelték egymást
fény volt a ruházatuk
fényszárnyak röpítették
fények áhítatában üzenetével

...

a fények lehullanak
szétoszolnak alámerülve
fények áradása
vak fénytelen emlékezés
egy város nyújtja feléd a kezét
egy város városom pozsony: én

Tornai József

Lászlóffy Aladár pedig így énekelt

Azt mondják a tudomány némely emberei, hogy még a beszédet is a tűz melegében egymás felé tárulkozó ősemberi lélek kezdte kitalálni. Ezt őrizné a nyelv *tűzbeszéd* szava vagy a keresztény mítosz, hogy a beszéd adománya „tüzes nyelvek”, „lángnyelvek” alakjában adatott meg az apostoloknak. Ki tudja, így volt-e? De hogy a tűz élet és költészet az erdőben, az őskultúrák palotáiban vagy a középkori várakban a tánc, az ének forrása; és a réz-, bronz-, vaskorszak öntő- és kovácműhelyeinek szelleme, azt tudjuk. Semmi túlzás nincs abban: ugyanaz a láng világított az altamirai barlangban, Sumerben, Egyiptomban vagy a honfoglaló magyarok elé az ismeretlen nádasokba és hegyszorosokba, amit esténként nézek. Mindenfelé milliók ülnek tűz mellett a sivatagokban, a kis szigetek partjain, Dél-Amerika őserdeiben. Veletek vagyok, tűznél melegező, démonok elől tűz védelmébe sereglő emberek! Megtaláltuk a tüzet és a tűz megteremtette az embert „a maga képére és hasonlatosságára”. Lászlóffy Aladár pedig így énekelt:

*Ha valaha nem így lett volna,
ellankadt volna a tűz, ellankadt
volna minden tűzből származó vörös,
ellankadt volna az alkony, az érés,
a vér, és újra tűz előtti csend lenne
már a földön.*

Bertha Zoltán

Óda és zsoltár

Vonások a költő arcképéhez

Óda és zsoltár: emelkedettséget és szakralitást sugalló két poétikai, költészeti-esztétikai fogalom ez. Olyanok, amelyek látszólag alig is illenek Lászlóffy Aladár sok szempontból a modernista-racionalista tárgyiasággal, a (neo)avantgárd formabontással és heterogenitással, a posztmodern szövegjátékossággal és jelentésszóró nyelviséggel kapcsolatba hozható lírájának természetéhez. És mégis: éppen az is ennek az összetéveszthetetlenül eredeti és szuverén költői hangnak az egyik alapsajátossága, hogy sugallatosan termékeny feszültségbe és összefüggésbe tudja hozni a pátoz nélküli, szemlélődő és meditatív gondolatiság atmoszféráját a megrendülés, a spirituális nyitódás, a katartikus távlatvégtelenítés eredendő és teremtett hangulatiságával. A tudatlírai hangnem bölceleti dimenzióit a lélekitkók mélységeihez férköző, enyhén romantizáló tónusfajták megtisztított elokvenciájával. A józanul töprengő elme működését az érzelmi szenzibilitás kifinomultságával. A tudást a rejtéllyel, a látást a hittel, a talányt a léttel.

Pályája első évtizedeiben korszakjelző és kormeghatározó jelentőséggel – az erdélyi magyar költészet „nagykorúsító” (s jórészt Forrás-nemzedéki) megújításában középponti szerepet vállalva – építette fel Lászlóffy Aladár azt a sajátos költészetfelfogását, amelyet annyian jellemeztek József Attila, Szabó Lőrinc nyomdokán járó új gondolat-központúságként, értelemabszolutizáló programosságként, filozofikus objektivizmusként, elmélkedő, elvonatkoztató szemléletbővítésként. Életérdekű, létszerű szellemi kalandként, átszellemített vitalitásként; igazolásaként annak, hogy élet és gondolkodás egyáltalán nem különmemű, sőt: kölcsönfüggő létjelenségek, ontikus entitások. Méltatva vagy rosszallóan emlegették a korabeli kritikusok a költői horizonttágítás poétikai műveleteit, az énsokszorozás, az idő- és térkiszélesítés, az absztraháló egyetemesség, a kozmikus-univerzális létérzékelés megnyilatkozásait, az olyannyira jellemző átképzeléses versbeli időutazások, transzfiguráló költői anakronizmusok, látványi metamorfózisok, játékos lírai fikcionálások villódzó és sziporkázó, szellemes és revelációszerű mozzanatait. Ma már mindez valóban a posztmodernitásban előtérbe kerülő és hangsúlyossá váló szemléletrétegződés és nyelvjátékszerűség korai úttörésekként értékelhető, az inter- és transztextualitás sokágúságában kifejeződő nyelvtudatos lírai önreflexivitás példaadó megmutatkozásaként. Történelmi idők, korok, terek olyan át- és egymásba vetítő enciklopédikus értelmezéseként, amelynek során a temporális embertörténet és az antropológiai embervalóság historikus és kulturális övezeteinek a bejárása a folytonosság és a vég nélküli lét- és tudatmozgás értelemföltretegzését is borzongatón megsejteti. A tudatszféra kavargásában, a humanoszféra, a nooszféra áttűnő tudatrészeinek elillanó, átváltozó, inkarnálódó rengetegében az emberi minőség ősválóságait (vagy éppen az emberi minőségvesztés és elaljasulás

fokozatait) közelítve és tapintva ki – meditatív érzékenységgel, határtalan kontemplációval és hallatlan koncentrációval. Érzéki és szellemi, egzisztenciális és transzcendentális törvény- és rejtelemszerűségeket felidéző képi (metaforikus-metonimikus) és fogalmi erővel, logikai és logikán túli szó- és képzetűjtásokkal. Meghökkenítő felismeréseket és felérzéseket kihívó kontrollált – azaz műves, cizellált, gyakran klasszicizált – nyelvi mágiával. Az asszociációk, a gondolatugrások, a képzetsűrítések olykor közvetlenül frenetikus hatású villanásait a bravúros nyelvi lelemények virtuozitásával összejátztatva.

S mert ilyen gazdag és összetett ez a világlátás, ilyen sokszólamú ez a hanghordozás, ennyire létformaszerű ez az emberi kultúra egyetemét átfogó örökös szellemi vándorlás, ez a folyamatos elme-, értelem- és szövegáramlás: nem is lehet meglepő, hogy a költő első nagy válogatott verseskötetét záró reprezentatív és összefoglaló érvényű poéma címe: *Óda az álomhoz*. Ez a jellegadó nagy költemény – amelynek tehát már a címe sem idegenkedik a késő romantikus hagyomány érzelmi felhangjaitól, felfokozott bensőségtartalmaival, misztériumteremtő hangulati telítettségétől – a Kriterion Könyvkiadónál 1976-ban napvilágot látott *A hétfelű üzenet* című kötetben jelent meg először (s annak is kiemelt utolsó darabjaként), majd az 1980-as, a budapesti Magvető Kiadó által közreadott *...hoggy kitudódjék a világ* című gyűjteményes válogatásban (Lászlóffy Aladár első Magyarországon kiadott könyvében) szintén a végére kerülve, újra hangsúlyos helyen, üzenetszerű befejezéseként szerepel.

Intimitás és intellektualitás: a tűnődő, merengő, a mulandósággal a csend óráiban számot vető lírai alany az értelem, az eszmélet erejébe, az „ész örömebe” kapaszkodik: „Lenn még emberek utaznak, betűvonaton / üldögélnek a nyitott ablaknál, kinéznek / közös estéjükbe, hazafelé a fák közt, / és van, hogy összeáll egy-egy szó is, betű- / vonat robog át a tájon. A papír tájain. / Itt alszom el mindig a papír közelében. / Négyyszögű neandervölgy. Ez a / minden utáni mosoly, ahogy fellobban / az ész öröme: a kedvem.” A tapasztalati élettények mindegyre a világ, az emberiség, a történelem, a mindenség általánosító fogalmi közegébe emelkedve értelmeződnek, a természeti tünemények rendre a kultúra cselekvésformáival kapcsolódnak össze. A csend, az alkonyat, az este, az eső a személyiség emberminőségének, gondolkodói és álmodói mivoltának alapértékeivel, örökös kultúraalkotó (vagyis önmegfigyelő, önelemző) készenlétével fonódik metaforikus és metafizikai mélységeiben egybe. „Milyen / későre jár a dolgokban, s én még / mindig ébren vagyok. Közel / zörög a világ, a tetőn kopog, / hangosan hullnak az olvasott / betűk odabenn. Vagy csak az / eső olvas. De érzem: ember / van itt, érzem körülöttem a szobában, / valaki van itt. Lehet ÉN, és ennek / az egy főnyi közönségnek játszik / most ez az este.” „EMBER a neve / ennek az álomnak minden időben” – hangzik a tézisszerű összegzés, amely a diakronikusan kiteljesített lélek- és embertani introspekció tanulságait az erkölcsi önmegőrzés feltétlenségével is szükség-szerűen összeköti („a jók / és szegények oltalmára, okossá, / megfontoltta és igazságszeretővé / akarja tenni ez a világnyi apa / az alkalmi semmit”; amikor „Olyan világos ez a / sötétség”). Natúra, matéria, etika, kultúra, história: hogy mindezek kavargó lényegvalóságában miképpen tájékozódik és formál időt-

len önértékűséget az öntudatos, teremtő szellemi lény, az ösztön vagy a világ mélyéből fakadó értékállító készletéseknek engedelmessé ember, a lelket „továbbíró” költő – erről (is) tanúskodik ez a nagy rapszodikus költemény, ez a szintézisigényű hosszúvers. Arról, hogy a létmagyarázati bizonytalanságokat felülhaladó őseredeti értékabszolútumok minden sallang nélkül is jelenvalóként biztatnak: „Mert most a mások / szeretete kell. Az én szeretetem sosem / lehet elég megtartani magam. / Átutazóban az emberiségben”. Hogy minden ellenére „Vidám halál az élet”; hogy a mindennapi kényszerűségekkel megküzdő emberség sine qua non-ja a szabadság („Felkel, / mosakszik, eszik, dolgozik, verekszik, / lefekszik / az ember/ – mindössze / ebből állt eddig a legmélyebb / értelmű esemény, melynek története, / matematikája és erotikája van, / logikája és galaktikája, poétikája / és politikája, – ezen kívül még mind- / össze az élet elképzeléséből. Én / ezekkel vagy ezek nélkül vagy ezek / nevében az egyetlen szabályos / szabadság vagyok: EMBER.” S hogy a személyiségfelbontó, éntöbbszöröző, léthatár-viszonylagosító perspektívák kaleidoszkópszerű összjátékában („magamban bíztam és tebenned / bízunk és mibennünk bízunk eleitől / fogva”; „Hol van még egy olyan bonyolult / alakú ország, mint az ember! De / nem is védhető, alig védhető / határai. Határai belülről / védhetetlenek”) végül is kérdéses marad, hogy „honnan vagyok én”. És hol: kívül-e vagy belül a világanymon? Feloldozhatatlanul az anyagi univerzumhoz kiszakadva kötődő ember helyzetparadoxonában? És igaz-e, hogy „ugyanabba a naprendszerbe omlék / vissza anyagom, ha már ilyen nagyon / kiváltam belőle”. Van-e még szubjektum és objektum között a szubsztanciális különbségtételnek értelme? Ha „úgysem magamból / kell a világot tanítanom, hanem a / világból kell tanítani a világot!”

Mégsem teljesen választalan az az egzisztencialista éleslátás birtokában a semmivel birkózó kísérlet, hogy „Mivel tehetném egyszer, csak / egyetlenegyszer emlékezetesen / ünnepélyessé ezt a sajnos / mindennapivá áldott-átkozott / találkozást a csupán önmagára / emlékeztető jóindulatú semmivel?” „Ódát az álomhoz!” – szól a lírai summázat. A lelkiismeret legbelső termeiben vagy világok autójában, mondatok utcái között, az írás hámozóin végigseprő szélben, a könyvek összhangzó hangulatában, a Gutenberg óta nyomdakész nyelv segítségével is megszólaltatva a sérülékeny, védtelen vágyat és akaratot, hogy a kultúra emléke és az emlékezés kultúrája megsemmisíthetetlenül fennmaradjon. „Magát olyan érthetetlenül / kiszolgáltató elmém, értelmem álma, te / legmerészebb a körbejáró állat- / világban, kit nem véd már semmi, / se ösztön, se mirigy, se fájdalom, / forradalom, se félelem, csak emlék, / csak jó messze előreküldhető / emlék!” Az emlék, a tudás, a „határtalan megértés”, „elképesztő képességeink bizonyítása”, az „igazságérzet”: „nem / kozmikus inger, hanem a dühöngő / emberi rendszeret.” És ezzel együtt megint: a transzindividuális őskapocs, a biblikus-szagrális holdudvarú szeretet: „Szeretem / mások örömét is, mint enmagamét.”

Az *Óda az álomhoz* Illyés, Juhász Ferenc, Nagy László, Szilágyi Domokos léttösszegző hosszúverseinek, hosszú-énekeinek a rokonságában ugyancsak egész elvű bölcséleti látomással („Segíts te is, hogy én, aki az / egészhez kimért egység vagyok, ne / adhassam magam egészen a részlethez is, / csak mert éppen előttem áll!”), sajátos szellem-fenomenológiai (mondhatni pszicho-racionális)

költőiséggel ajándékoz meg; „enciklopédikus létszemlélettel” (Szakolczay Lajos: *Erdélyi ősz*, 2006). Mintegy „maga a tiszta Esmélet kíván itt megszólalni személyesen” (Cs. Gyimesi Éva: *Találkozás az egyszerűvel*, 1978). S ahogy nagyszerű verselemzésében Cs. Gyimesi Éva megállapítja továbbá: „térben és időben kiterjesztett Helyzet 'sokszögű' Alanyának üzenete a költemény, vagy ahogyan a költő mondja: 'palack... a parttalan üzenetben'.” Kimutatva, hogy a vers átható harmóniaélményének fő forrása „az egyetemes öntudat leszármazottjaként fölfogott én konstellációja, s költőről lévén szó, a folytonosság hite az írásbeliségben”. Így az *Óda* „a teljességet extenzivitásában, a század ismeretanyagának fegyverzetében ostromló sajátos költői szemlélet foglalata, s egyben e lehetetlent megkísérlő eszmélet önreflexiója. A végtelenül sokszögű, kimeríthetetlen valóság s benne a tudat mint nem csupán rész az egészben, hanem az egészhez méltó 'egész' – ez a két pólus mérkőzik egymással itt.”

A kilencvenes évek Lászlóffy-lírájában az egyetemes emberi sorskérdések közegében felerősödtek a nemzeti létgondok és létparadoxonok, a megmaradás esélyeire vonatkozó aggodalmak kifejeződései, s ezzel együtt a transzcendenciaélmény változatos megnyilatkozásai is. Gyakorivá váltak a közvetlenül szakrális, keresztény mitologikus jelentésvonatkozások és modális alakzatok – „a biblikus utalások, az egyházi világ mozzanatainak, tárgyainak” a megjelenítései (Széles Klára: *Lelkünkre így ül ez a kor – Szubjektív nemzedéktörténet Lászlóffy Aladárral /1956–2004/, 2005). A „hullongó poézis mindent megváltó erejét” éreztető időutazásban („Egy vers utazott rajtam át? / én jöttem át a versen?”) kikerülhetetlenek immár a szülőháza („Divina Transsylvania”) konkrétságukban is megelevenített, megrajzolt igézetes árnyalatai – Csíksomlyótól Szárhegyig, Gyergyótól a Mezőségig, Enyedtől Déváig, Tordától Váradig: az „Isten várai”. Ódon veretesség és modern személyesség izzásában érlelődik, teljeseedik a „hit s a munka”, a „művek szerelmét” hirdető, a történelem nehéz és foglyul ejtő levegőjét sugárzó ódaiság is, s lélek és otthonos környezet eltéphetetlenségének a búverejű konfessziója: „Egy táj kívül, egy táj belül, / ahogy e kettő megtart engem, / akarom én is emberül / megtartani az emberekben”. S az összmagyar kultúrórökség emlékezete és önvédelme elválaszthatatlanul társul a transzcendentális eszmélkedés áthagyományozódó és mindig megújuló készítéseivel. A házsongárdi temető például a maga különleges mivoltában Erdély múltjának sugárzó emlékműve és jövőjének záloga egyben; s a róla versben, esszéprózában, monografikus művelődéstörténeti tanulmányban annyiszor valló, benne kutató és elrévedő Lászlóffy Aladár így teszi fel a megválaszolhatatlan költői-metafizikai fő kérdést: „hová mentek, akik ezt a várost ötszáz esztendeje lakták? A temetőbe. S hová tűntek a temetőből, akik ezt a temetőt aludták ötszáz évig? Az elmúlásba. De hova lettek az elmúlásból?” Alaptézisekké csiszolja a költő az oly sokakat foglalkoztató spirituális küzdelem igazságait, amikor leszögezi, hogy Erdély panasza olyan, mint „Isten rosszkedve”, vagy hogy hinni és tudni: az ember megfeszítő keresztje. Az Isten-élmény képzetváltozatai – a fohász, az „égre kiáltás, könyörgés, zsolozsma”, „az égi hullámhossz, a legfelsőbb hatalomhoz fordulás” (Széles Klára, i. m.) modulációi – sajátos paradoxonokkal kapcsolják össze az égi mindenséget és a semmi-*

seget, láttatják a „fák hegyét”, az „ághegyet”, „isten-haját”, a megsimogatható magasságot, miközben a „fák betűi” írják az embert, a nap olvassa a könyveket, s az „évszakok lapoznak”. S a nem magától értetődő, így fokozott intelligenciát mozgósító és megnyilvánító hit magasrendű kultúr hagyománya: örökös megtartó erő („Hinni abban, ami nem lehetett soha, / mégis kézenfekvő – éppen ettől csoda, / mert a világ mindig másképpen történik”; „Erdélyi templomok fehére / vigyáz az idő türelmére /.../ A tornyok mind utánad szólnak: / nélküléd mi lesz velünk holnap /.../ Vándor, ha átvonulsz e tájon, / a harangszó csak akkor fájjon, // ha Istent s földjét – ezt az egyet, / valami folytán elfeledted”; „Karácsonty küldj a nemzetekre, / sebeink kösse be a hó /.../ Uram, jöjjön megint a gyermek, / vagy lassan végleg megfagyunk”). Elokvenciát és köznyelvi keresetlenséget, fanyarságot vegyítő intonáció közvetíti a megmaradás létszerű bizonytalanságát („mért segítené meg az Isten, / aki magán se lendít egyet? /.../ térdig, nyakig állunk a bajban, / voltunk győzők, vesztesek, kvittek, / de minket mindig jégrevittek, // járt itt Mátyás, az igazságos / s nem jutottunk az igazsághoz /.../ Magyarok kiáltoznak a jégen. / Mindig ugyanúgy van, mint régen”; a „járó harangok”: „Valakiért harangoznak. / Egyet hoznak, százat hoznak, / járnak ezeréve vélünk, / mégis, mégis, mégis élünk”). Egyszerre figyelni az „Isten radarjára” (amelyen „hol vagyunk, hol eltűnünk”) és a magyar történelem katalizmáira, megfejthetetlenül keserves bonyodalmaira s a magyar (történelmi) tudat örök érvényű (de közben mindig új és új fénytörésbe állított) igazságaira a csodaszarvasos meg a vereckei honfoglalóktól Szent Istvánon át Széchenyiig, Petőfiig, Adyig és tovább: alapvonása ez Lászlóffy Aladár lét- és világszemléletének, „reménytelen reményeinek”. S a romjaiban is „áldott és felismerhető” nemzeti-közösségi értékazonosság imádságos féltésében külön nyomatékokat kap a „szimfónikus anyanyelv” – a „minden szóra, névre visszaintő”, „szóból zengő bonyolult delej”, „a lét örök Kárpát-ölében” élő, az „Úrvacsorára osztott” „magyari nyelv”, a költők lelkéből soha ki nem zárható, a „balsors tartós rohamai ellen” „testünk-lelkünk fegyverévé” váló anyanyelv – titkának óvása: „Atyám, ki mindenkiben egy vagy / s a milliókban millió (...) ha engeded, hogy ezer éve / tenyészünk hegyeid tövén, / engedd hogy holtaink nevére / zölden fonódják a remény, // ha vissza is vonnád kegyelmed, / a jutalmat, a büntetőt, / hagyd nálunk kicsit még a nyelvet: / szűk szorosodban – tág erőt.”

Az olykor a tradicionális dalszerű dallamossággal is katartikussá varázssolt otthonosságnak olyan misztériuma lengi át ezeket a műveket, „amit csak a szülőföldön és az anyanyelvében érez az ember” – szögezi le Cs. Gyimesi Éva (*Kritikai mozaik*, 1999), azt is nyomatékosítva, hogy „Lászlóffy Aladár mai verseiben az olvasó nem csupán a természet és a kultúra bensőséges harmóniáját érzékeli, hanem a ráción túli szellem teljességét, mely a költő indulásakor még nem volt, és – bizonyára ideológiai okokból – talán nem is lehetett ennyire nyilvánvaló. Költészetében egy idő óta felerősödött a transzcendentális közép-pont vonzása, és az értelem horizontja mögött a szellem másik féltékéje sejlik: irracionális távlatok. És e két szellemi léttartomány értékei között oly természetesnek tetsző egyensúly van, mint valaha az antikvitás vagy a reneszánsz legmaradandóbb műveiben vagy a keresztény bölcsélet ritka pillanataiban.”

S a zsoltáros hangütésű versek közül kiemelkedik *A genfi katedrálisban* – a *Keleti reneszánsz* című 1993-as kötet (Kriterion Könyvkiadó) egyik remeke.

„Nemes veretű” hangjában „Genf Gyergyón keresztül Debrecennel” – a szülőföld a magyarsággal és Európával köttetik össze (idézte Szakolczay Lajost, i. m.). Az összetartozás mélységeit és magasságait érzékeltető gyönyörű „oltár”; olyan „szakrális tér, amelyben a pihenésre és szeretetre szoruló ember megpihen” (Cs. Gyimesi Éva, uo.). Az orgonahang egyetemes és oszthatatlan, nyelvi korlátokon túli lélekzengés, az imádságos áhítat, a delejező végtelen felé kitérülő, nyelv- és léthatárokon túli magasság; létezés és emlékezés, időiség és időtlenség azonosulásának szent pillanatsora: „A Kálvin templomában orgonálnak, / ez minden nyelvre lefordítható (...) ím erre visz az út a végtelenbe, / amarról jön az egyszerű delej, / és mint a két kéz találkozik szembe / az, ami minden lelket fölemel. // Ma orgonálnak Kálvin templomában, / ahova sírni jár a menekült, / egy padba fészkel vallása honában, / hol annyi, annyi lelki őse ült // és emlékezik, nem csupán a múltra, / hisz emlék az is, ami messze van”. Egzisztencia és közösségi, kulturális, vallási memória: helyet, időt túlszárnyaló, lélekmegtartó energiák felszabadító működésének együttes biztosítója: „Ó, minden hegy és minden tópart oltár, / ahol a lélek kicsit megpihen / és hangtalanul megzendül a zsolttár / és benne Gyergyó s Debrecen üzen. // Az orgona szól Kálvin templomában, / ó-zengésében elfullad a szó. / Kis átkelés a nyugalom honába / e noébárka, cifra kőhajó.” Az orgonazúgás folyamatosságát jelző mondatisméltések különös stílári erővel adnak emfázist annak, ami a szavak szemantikai szintjén is megfogalmazódik: „van a lélek földrajzán egy tájék, / ahol a szó, a ház, az Úr közel”. Az ilyen hit spirituális gyökérszék, kiindulópont vagy forrás; egyszersmind szellemi tető. Adysan: „Minden Gondolatnak alján”: ontológiai fundamentumként szolgál – és minden szellemi tevékenység izgatónyugtató elhívásaként. Oda tartunk, ahonnan jövünk: „ahonnan minden folyó messzefutna, / ahova minden gondolat rohan”. A világban megragadható hely nem csak kívül van, s a lélek nem pusztán és elszigetelten belül; az zeng a templomban, ami megfoghatatlan – és az rejtezik az időmúlás, a szüntelen holnap infinitásában, ami tünékeny érzéki jelenvalóként, jelen-pillanatként mégis jelzi önmagát: „Mint orgonaszó Kálvin templomában, / ott zeng e hely, ahol a lelked él; / ez a tiéd a holnapból a mában, / mint szenvedésből élő szenvedély.”

Lászlóffy Aladár klasszikus rangú költészete minden történelmi gyalázzal és szépséggel, minden embertelen erőszakkal és emberi igazsággal szembenézve, számot vetve tanít és igazít. Teljesítve lírai és lírán túli küldetését egyaránt: hogy ne (ön)tudatlanul, tanulatlanul, világtalanul kelljen itt hagynunk és átadnunk, amit örököltünk: a világot és minden értékét, „a mindig megmaradásra berendezkedett élet képét”. Hogy ami bennünk és fölöttünk érték, az megmaradhasson; hogy „fennmaradjon, amíg minden következő kor önálló öntudatát kikeverheti belőlük, hogy halálunk előttre ne maradjon nagyon sok fehér folt bekerítetlen, de mégis szabad, szabad, szabad legyen a szellem, hogy nevünk feledésbe merüljön, de kitudódják a világ”.

Balázs Tibor

Éntörténet fejedelmi többesben

Lászlóffy Aladár létköltészete a hetvenes–nyolcvanas években

Hetvenéves mesteremnek, barátomnak

*„vigyázz, én már annyi költőben
elmúltam. Idegen pillanat a most, ahol még sosem
járt senki, mégis jövő lehetett valaha”¹*

*„Ez a mai kaland, ez a mai veszély, ez a mai bánat
csak valakinek szól. ÉN nem ÉN lehetek, ha ilyen sze-
mélyes dolgokkal akarnak összefüggésbe hozni.”²*

Lászlóffy Aladár költészetében a kultúrtörténet nagy pillanataira kivetített, azokba beleírt én a jelen idő tragikumát fellebbezi meg. A költő egyetemességigénye voltaképpen személyes énjének odisszeiája az idő extázisaiban: kiindulási és érkezési pontja a jelen.

Lászlóffy énje számára Apáczai, Apollinaire, Arkhimédész, Babits, Bach, Balzac, Beethoven, Berzsenyi, Bethlen Gábor, Bolyai, Botticelli, Brassai, Csokonai, Chopin, Dante, Dsida, Dürer, Eliot, Eminescu, Erasmus, Giordano Bruno, Galilei, Giotto, Goethe, Haydn, Heine, Homérosz, Horác, István király, Kant, Kálvin, Kodály, Kosztolányi, Kölcsey, Kőrösi Csoma Sándor, Krúdy, Liszt, Luther, Mikes Kelemen, Mozart, Michelangelo, Ovidius, Petőfi, Paracelsus, Petrarca, Picasso, Rilke, Seneca, Servet, Szenczi Molnár, Széchenyi, Taine, Tótfalusi Kis Miklós, Vas Gereben, Villon, Vörösmarty stb. részint a barthes-i „telített formák védett területe”³, részint a romániai magyar líra által „belakható”, „továbbéltető” szimbólumok, amelyek „immanens” üzeneteibe bekódolható az utópisztikus kommunista üdvtörténet leleplezése, részint pedig „idegenség-képzésre” alkalmas locusok. Bár a világot a költő nem tekinti jelentés-nélküliségnek, az értelem iránti közömbösségnek, mégis kijelentheti, hogy újra kell gondolni: „a világot bármikor újraköltöm!”⁴

Széles Klára a költő Európa-motívumaihoz a megidézett autoritásképletek elemzése során jut el: „Minduntalan tapasztalhatjuk, hogy maga a költő az, aki beöltözik a megidézett, absztrahált, megsokszorozott jelentésű hajdani na-

1 Lászlóffy Aladár: J. A. In Lászlóffy Aladár: Hol én, hol idegen. Bukarest, 1982, Eminescu Könyvkiadó, 82. p.

2 Lászlóffy Aladár: Születésnap. In Lászlóffy Aladár versei. Az utószót írta Széles Klára. Budapest, é.n. [1998], Unikornis, 94. p.

3 Roland Barthes: A régi retorika. Emlékeztető. Ford. Szigeti Csaba. In Thomka Beáta (szerk.): Az irodalom elméletei. 3. köt. Pécs, 1997, Jelenkor, 135. p.

4 Lászlóffy Aladár: Álom. In Lászlóffy Aladár versei. 12. p.

gyok bőrébe. Saját személyével személyesít? [...] »Lehet vigasz, hogy én már GOETHÉ-ben is elmúltam, s DANTE bennem is fenyegetőzik.« De ez a költői »én« egyszemélyes mivoltában újabb többes szám: a »mi« foglalata. Lászlóffy Aladár sajátos »fejedelmi többeséé«. E minőségben találjuk szemben magunkat az igazán nehezen megnevezhető, szokatlan, egyedi költői leleményeivel, az EURÓPA-motívum különös fajta poétikai átöltöztetésével:

*»Szegény WALTER VOGELWEIDE, GOETHE!
Kezdő hangunk, gyanútlan napok.
Múltunk ágán függnek. Mint a körte.
Én is még: a nullapont vagyok.«⁵*

Az *Emberiség* című, teljes egészében idézett verse nem patetikus megszólítása a humanoszférának, hanem a voltságának tudását lényegiségévé fogalmazó én sajátos perspektívából történő létprovokációja, melynek értelmében az én nem lehet azonos azzal a tudással, amit voltsága a posterioriként kijelent számára:

*„S tudom, hogy nevetséges,
tudom, hogy elvettem
a testben ugyanakkora,
vérben ugyanolyan érzékeny
ember egyetlen fölényét:
a kétezer védő évet –
de lecsaptam Hellász
ezerszer olvasott történetét.
Milyen jogon tetted meg
annyi végleges dolgot
már a gyülekezés ideje
alatt, mikor még ma
sincs itt mindenki!”⁶*

A romániai magyar líra Kányádival, Páskándival, Hervayval, Szilágyi Domokossal kezdődő intellektualizálódására még (csak) az jellemző, ami a bergsoni intuicionizmusban már tudáshatalomként fejeződik ki, miszerint „az igaz állítás magától is képes a téves gondolat helyét elfoglalni”.⁷ A romániai magyar líra hatalommetaforái – az említett alkotóknál – kétségkívül az önbejelentés azon igényével lépnek fel, hogy a konszenzuálisnak aposztrofált kommunista üdvtörténeti metanarratíva politológiai, szociológiai, (társadalom)lélektani patológikumát kimondhassák. A metanarratíva autoriter kijelentéseit nem lehet harmóniába helyezni semmilyen más kijelentéssel, nemhogy a kijelentések összességével – amit már a neopozitivizmus verifikációs elve is megkívánt. Az intellektualizálódott költészet hatalommetaforái dekonstruálják a metanarratíva politológiai, szociológiai, (társadalom)lélektani torz idolumait, de nem jut-

5 Széles Klára: Lászlóffy Aladár Európa-motívumai. In Lászlóffy Aladár versei. 251. p.

6 Lászlóffy Aladár: *Emberiség*. In Lászlóffy Aladár versei. 46. p.

7 Vö. Nyíri Bergson-interpretációjával. In Nyíri: A filozófiai gondolkodás fejlődése. 454–458. p.

nak el a következő lépésig – amire csak Lászlóffy Aladár poézise képes –, hogy a verifikációban ne csak a bergsoni „igaz állítás” etikumának örök faktikussága működjön közre, hanem az ontikus énképzetek kételyeinek dominanciája foglalja el a „téves gondolat” helyét:

*„Segíts te is, hogy én, aki az
egészhez kimért egység vagyok, ne
adhassam magam egészen a részlethez is,
csak mert éppen előttem áll!”⁸*

De teszi ezt gyakran sokkal nyilvánvalóbb, „közérthetőbb” kijelentésekben is – bár Lászlóffy Aladár közérthetőségéről csak abban a szövegköziségben tárgyalhatunk, amelyet verseinek merész gondolati-képi asszociációs ívei megengedhetővé tesznek –, mintegy történelmi-társadalmi verifikációs elvként:

„Mit ér a költő, mikor körülötte annyi milliárd Galilei készül visszavonni a tanításait. Lelkem a kor leltári tárgya.”⁹

A *Jelenkorban* a metanarratíva inkvizíciós türelmetlenséggel ellenőrzi a jeltelenné tehető közösség rituális semmitét:

*„Rögtönzés minden, csak az álnok
ideológiák figyelnek:
méregcseppektől hogyan válnak
rab híveikké, akik nyelnek.”¹⁰*

A Lászlóffy-líra nem integrálja és tematizálja, hanem asszimilálja és rekonstruálja a kultúrtörténeti hagyományt, a hagyományba belehelyezkedett költői én pedig ekként teremtheti meg a gadameri hatástörténeti tudatot. A tekintélyt – szintén gadameri módon – előmegértésként posztulálja, ahhoz hogy kételyeinek igazsága a hatástörténeti esemény ethoszában váljon kérégmatiszus üzenetté:

*„Ne mondd, hogy beszélek magamban.
Önmagam mögött ott állok csendben,
mint tükörképek a bölcs üvegben.
.....
elér a hangom a határra,
határomon túl terjed, terjed,
mögöttem megtölt barokk termet,
reneszánsz házat, folyosókat,
mind, mind a mögöttemvalókat,
Senecán fut át, Diogénész
nyújtózik benne: mind, mind Én ez.”¹¹*

8 Lászlóffy Aladár: Óda az álomhoz. In uó: i. m. 90. p.

9 Lászlóffy Aladár: Születésnap. Uo. 96. p.

10 Lászlóffy Aladár: Jelenkor. In Lászlóffy Aladár versei. 143. p.

11 Lászlóffy Aladár: Monológ. Uo. 13. p.

Monológ című, fent idézett versében az Én – első olvasatban – egyszerű közvetítettségként jelöli ki őmagaságát (ipséité)¹². Valójában sokkal mélyebb szubsztanciájú a költői én sajátáról való tudása: atemporális közbevetettségeket képez. Abba a tudatiságba helyezkedik, ami a Senecáé, „a mögöttelevalóké” – tehát a sajátja lehetne. Formális közvetítettsége abban az egyidejűségben kívánja elmondani önmagát, melyből éppen a befogadó-megértő Te hiányzik.

A léthiányban az én a tradícióhoz fordul: személyes megtörténéseinek tekinteti mindazokat a szellemtörténeti eseményeket, amelyekben beszéde nem pusztán *archívum*, *dokumentum*, hanem a szubjektivitás totális megélésének kísérleti helye:

*„De hát meg
tudok maradni, nyugodni meg tudok,
tudok-e egy emberben élni? Egy embernek
egyetlen életében? Megint ezek a
legszebb napok. Ilyenkor elkezdem a
sétát: sétát a szobában, sétát a
mindenségben, és sehol sincs az a
méret, ami én!”¹³*

Lászlóffy Aladár identitásprovokációja szerepeket tulajdonít és kreál a sajátjának – voltsága a posteriori megnyilvánulásaiából –, de ezek a szerepek, bárha a legtöbbre törekszenek: a lenni kopulát vindikálják maguknak, mégsem képezhetik az én objektivációját, mindössze egy nagy *éntörténeti konspirációt* fednek fel és lepleznek le.

Az éntörténeti konspirációt leegyszerűsítetten kulturális, vallási, spirituális, ideológiai stb. hatástörténetként írhatjuk le, de akkor egy fundamentális leegyszerűsítésig jutottunk el, az entitások korrekciós dialogicitásához, miközben az identitásprovokációval éppen az entitások kijelenthetőségére kérdezzünk rá. Az éntörténeti konspiráció belső, inherens, elrejtett kódoltsággént alakítja a bölcseleti-művészeti szellemi alkotásokat (és itt tudatosan ki kell zárunk a diskurzusból a reáliák megközelítését¹⁴). Abból az axiómából kell kiindulnunk, hogy szellemi autoritásaink beszéde nem mond, nem mondhat végleges, megfellebbezhetetlen ítéleteket. Ha megtehetné, miért is szorulna koronként és személyenként újrírásra, ráírásra, átértékelésre mindaz, amit egyszerűen kultúrának nevezünk?

A költői éntprovokáció számára „a minden” „a kezdet”-ben bizonyul nem törékeny egésznek:

*„Honnan is
vehettünk annyi magán-időt, mely*

12Vö. Paul Ricoeur: Az elbeszélte azonosság, valamint az őmagaság (ipséité) és ugyanazonosság (mêmeté) dialektikája. Ford. Jeney Éva. In uő: Válogatott irodalomelméleti tanulmányok. 374–389. p.

13Lászlóffy Aladár: Egyetlen élet. In uő: i. m. 70. p.

14Vö. Gaston Bachelard: A nem filozófiája. Az új tudományos gondolkodás filozófiájának vázlata. Budapest, 1997, Akadémiai Kiadó.

*elég lett volna a teljesség
eszméletére! Özvegyi ábécét
hagyok én is a honra. És
kezdetnek mindig minden újra elég lesz.”¹⁵*

Szellemi autoritásaink több évezrede a *vádbeszéd* helyett folytonos és megszakíthatatlan *védőbeszédbe* kényszerülnek; újra- és újratermelik a szellem igazságának kinnlévőségeit: a kételyeket. Az éntörténeti konspiráció szellemi autoritásaink örökös egymásrautaltsága, egymásba vetettsége, akár a tagadás, elhatárolódás, akár az elfogadás, azonosulás, de mindenképpen a kölcsönös függőségek képlékeny szintjein:

*„Együtt a tudás szelíd lovagjai.
Valaki megkínzott, megalázott
Galilei álmodja ezt a hadsereget.
Különben egyenként ülnek pislogó
lámpáknál, s időnként orrukon
megigazítják a pápaszemet. És
békésen hatalmasok.”¹⁶*

A Galilei álmodta hadsereg Bolyai „védőbeszédében” is csak az én eltűnése (megszüntetése) után verbuválódhat; az én csak jövőképeinek eszkatológiájában jelenetheti ki önmagát mint a romlékony politikai hatalmat veszélyeztető „identitást”:

*„ÉN, BOLYAI,
felhatalmazom azt, akinek majd
emlékezetét át fogják helyezni, párbajra
hújják, elbocsájtják, lelövik, kiéheztetik,
vallomásra bírják, megkövetik és kitüntetik,
mert ugye nem tudhatják –
vallja be Ausztria császáranak, hogy
valóban veszélyes vagyok, agyafűrt, mint
a tér, ahol a legeslegjobban kiképzett
hadsereg éppen győzelmeik után
ténfereg.”¹⁷*

Az identitásprovokáció az én idegenségét jelenti be, amennyiben valóban eredeti, és nemcsak sajátosan reprodukál korábbi beszédeket (plagizál, imitál stb.).

Bacsó Béla hermeneutikai nézőpontja rigorózus episztemológiai alapon közelít az idegenséghez: „Döntő pont a konszenzus és az idegenség alapvető hermeneutikai problémája. Az idegenség gondolata lesz az, ami körül a leginkább kikristályosodik a hermeneutikához való elemi viszony.”¹⁸

15Lászlóffy Aladár: Kistestamentum. In uó: i. m. 127. p.

16Lászlóffy Aladár: Vivat Academia. In Lászlóffy Aladár versei. 80. p.

17Lászlóffy Aladár: Bolyai hegedűje. Uo. 82–83. p.

18Bacsó Béla: Megjegyzések a hermeneutikáról. In Bacsó: Írni és felejtetni. 128. p.

Lászlóffy Aladárnál a faktikus, „hárommilliárdszor felcserélhető” címszó alatt identifikálható „másikkal” való találkozás nem válik önkonstituáló képzeté. Idegensége abban az ontikus kételyben modellálja a sajátot, amelybe az egzisztencia lét-nemlét attribútumai helyezik:

*„Egyedül vagyok, mert a másik három
milliárd csak akadályoz;*

.....

*Két, valami rajtam kívüli értelem
érdekében való úgy-ahogy között.
Úgy halok ki, mintha
élni következnek.”¹⁹*

A költő még a legradikálisabb helyzetben is képes erre az identitásprovokációra: a monolitikus társadalmi struktúrában sem ítésh, hanem védő. A személyes én védőbeszéde ugyanakkor „csak” trópusaiban egyszeri és eredeti, konspirációja révén viszont belevetettség a mindenkori én beszédébe:

*„Egyetlen hangja
pontos nevemen szólít, hogy intsen: hiába menekülök
régmúlt korokba, tudásba, szentbe, szépbe, ha valami
közeli éget, – azokat is emezzel egyszerre
hagyom majd itt.”²⁰*

Az én nem azért keresi ki a múltból beszédének hitelesítő képződményeit, előképeit, hogy önképét bennük retusálva narcizálhassa, hanem azért, hogy az autoriter képződmények, előképek hatástörténeti eseményébe írja be idegenségének hatalmi képzetait – mintegy reanimálva minden korábbi archív tudást.

A költői személyes én az átörökíthető eszmetörténeti hagyományban keresi helyét; a transzszilvanizmus eszméjét képviselő szellemi autoritások élő üzeneteire is figyel, hogy patetizmusmentesen, alulretorizáltan írhatta tovább a „haza” eszményét:

*„Amit csak kereshet, tapinthat, lapozhat, idézhet
Horáctól Dsidáig, amit csak
érint az elme –
mi más, mint megtanult s felmondott
temető, közélről, távolról, hazám szerelme?”²¹*

A romániai kommunista politikai metanarratíva az 1960-as évek közepétől, végétől engedményeket tesz az értelmiségi ellendiskurzusnak, azért is, hogy

19Lászlóffy Aladár: Humanozaurusz. In Lászlóffy Aladár: Ledőlési határidő. Bukarest, 1985, Kriterion, 70. p.

20Lászlóffy Aladár: Reneszánsz. In Lászlóffy: Hol én, hol idegen. 36. p.

21Lászlóffy Aladár: A professzorok temetése. In Lászlóffy Aladár versei. 106. p.

machiavellisztikus módon cezúrát teremthessen az értelmiségi és nem értelmiségi szociolektusok között, hiszen a hatalmi narratíva által pusztán paratextusként kezelt ellendiskurzust absztrakciós szintje teszi kommunikálhatatlanná, idegenné a tömegek számára.

A *rotterdami bírák* explicitté teszi ugyan a tiltakozást, de az ortegai tömegember nem rendelkezik azokkal a kultúrtörténeti asszociációkkal, amelyek odaértetten modellálnák az ő (a tömegember, az individuum) idegenségét is. A képviseletüket ellátó személyek önfeláldozásában, feláldoztatásában azért nem láthatja meg a *saját* tragédiáját, mert ezzel a nagypénteki krisztológiai momentummal csak mint az én kinnlevőségével képes – és csak érzelmileg – azonosulni; értelmi megismerése számára sartré-i hiábavaló passióként jelentkezik a küldetésstudat végzetes vállalása, sőt: idegen hatalomként koncipiálja azt a személyt, aki vállalásával a homo absconditus önazonosságát kérdőjelezi meg:

*„Francois Villon és Luther és Servet és Giordano Bruno
fejét – bárhogya fáj nekünk – de akár a nyár végi
almát, kiszolgáltatja nektek a történelem.
Mert az igazság mindenkori agitátora hús-vér
a mindenkori tömegből, s nem mentelmi jogánál
fogva bátor.”²²*

A költői énprovokáció mindazonáltal esélyt ad a homo absconditus önverifikációs kényszerének is, mintegy profanizálva az én felelősségét; de ez csak úgy valósulhatna meg, ha az én kihelyeződne történelmi helyzetéből, megszűnne implikatív szerepe, helyette kontemplatív helyzetet vindikálhatna a *saját*nak.

Lászlóffy Aladárnak a helikoni hagyományt avantgárd módon átörökítő küldetéses verse még csak nem is szuggerálja ezt a posztmodern imaginatív aktust, hanem a romlékony történelmi időben „felmentést” nyújt a felcserélhetetlen individuumnak:

*„A humanizmus nem a kivégzésnek
technikai tökéletesítésében működik tovább,
hanem a meghagyott fejekben.”²³*

„Az olvasó átlagos megértése – mondja hangsúlyosan Heidegger – *sohasem képes* dönteni azt illetően, hogy mi az, ami új alkotás és vívmány, és mi az, ami csak ismétlés. Sőt az átlagos megértés nem is akarja ezt a megkülönböztetést, nem igényli, hiszen mindent ért. Az, hogy a fecsegés talajtalan, nem teszi lehetetlenné, hanem éppen elősegíti, hogy behatoljon a nyilvánosságba. A fecsegés annak a lehetősége, hogy mindent megértsünk anélkül, hogy a dolgot előzetesen elsajátítanánk. A fecsegés eleve megóv attól a veszélytől, hogy az ilyen elsajátítás során kudarcot valljunk.”²⁴ A metafora ellendiskurzusa

²²Lászlóffy Aladár: A rotterdami bírák. In Lászlóffy Aladár versei. 16. p.

²³Uo. 17. p.

²⁴Heidegger: Lét és idő. 200. p.

a szociolektusok különböző szintjein válik a *sajátról* való tudás különböző mértékben felfogott privilégiumává; a magaskultúra mint legelkülönöződőbb szint az idegenség hatalmát tulajdonítja az alkotónak, aki az „iker-unalmas gyöngyszemekben” – a heideggeri ismétlésekben, fecsegésben – nem talál identitásképzeteket:

*„Milyen lehet a költészet, hogyha mit írunk,
szándékkal nem illesztjük bele az eddigi sorba,
s ha amit írunk, az sem egyéb, mint újabb
iker-unalmas gyöngyszem a soron?”²⁵*

Rilke „megidézésével” fejezi ki Lászlóffy az éntörténeti konspirációban rejlő szellem hatalmát:

„Hatalmas volna költőkbe menekülni”²⁶ – írja, hogy a nyelv feltételes módjával kellőképpen „visszaélhessen”, és szubjektivitásának adhassa át – megtörténésként, belevetettségeként – azt, amit nyelvtana csak „érzékelhetetlen átmenetként”, lehetőségként jelölt.

Lászlóffy költői beszédének értelmezéséhez – az önazonosság elvesztésének megvilágításához – nyújt támpontokat Foucault: „Az archeológia nem kívánja megtalálni a folytonos és érzékelhetetlen átmenetet, amely szelíd részsűként köti össze a beszédeket azzal, ami megelőzte, körülveszi vagy követi őket. Nem fürkészi a pillanatot, amikor a beszéd abból, ami még nem ő volt, azzá lett, ami; sem azt a pillanatot, amikor feloldva alakzatának szilárdságát, lassacsckán *elveszíti önazonosságát* (kiemelés: B. T.).”²⁷

Lászlóffy a költői lét látnoki tudáskompetenciájának sem tulajdonít olyan önazonosság-hatalmat, amelyben a beszéd voltsága és jelen ideje összegződhetne, hiszen:

*„A költő életével és halálával is éppen csak annyit kérdez, mint a vak:
VAN ITT VALAKI?”²⁸*

Végtelen című versében hozza közelebb a történeti valósághoz a költő az értelmezésem szerinti „éntörténeti konspirációt”. Ezúttal ugyanis a történelemben, népben, emberiségben megkonstruált ének, a történelmet, a népet, az emberiséget konstituáló ének a konkrét, zsarnoki történelmi pillanatban elveszejtődnek.

A semmitő üdvtörténet a negatív előjelű identitásprovokációt hívja elő:

*„Elfognak rendre éneim, lehet, hogy ez
lesz a vége;
persze, ha egyszerre jövünk, ennyien,*

25Lászlóffy Aladár: Milyen színű lesz az idei nyár? In uó: i. m. 23. p.

26Lászlóffy Aladár: Raron, a diplomtemető. Uo. 32. p.

27Michel Foucault: A tudás archeológiája. Fordította és a jegyzeteket összeállította: Perczel István. Budapest, 2001, Atlantisz, 178. p.

28Lászlóffy Aladár: Raron, a diplomtemető. In uó: i. m. 33. p.

*persze, ha nem egymás után, beosztva;
de hát úgy nem alkottunk volna népet,
emberiséget*²⁹

Lászlóffy költészetében *mintha*³⁰ elveszne a heideggeri *egymássalét*; a vers folytatása is *mintha* ezt tudatosítaná. Beszédének felszínén a bábeli nyelvkavalkád és nyelvzavar túl egyértelmű, kevés asszociatív áttételt megengedő eseményét tematizálja, ahhoz hogy szofisztikusan ontológiai problémakörbe helyezhesse beszédének szubsztancialitását („Az egymássalét beszéd”³¹ – mondja Heidegger), s ezáltal a világ teljességének képzetét:

*„de hát úgy nem kellett volna megszólalni
mindenik nyelven;
pedig a mindenik nyelven elmondott
minden az igazi,
pedig a mindenik nyelven megbeszélt
világ a teljes*³²

A mindenik nyelven megbeszélt világ teljességének poétikumában a világ nem lehet objektum, itt már a heideggeri transzcendenciaprobléma kérdéseiben strukturálódik a versértelmezés: „A világ mintegy »kívülebbsé« van annál, mintsem hogy objektum lehessen. A »transzcendenciaprobléma« nem redukálható arra a kérdésre, hogy miként jut a szubjektum kívülre az objektumhoz, ahol az objektumok összességét a világ eszméjével azonosítják.”³³

A világ eszméjét a költői énprovokáció a *saját* identifikációs kényszerében keresi, „a megértés időbeliségét”, a „most” és a „pillanat” egymásba nyitottságait és egymásba-zártságait heideggeri módon érzékeli: „A pillanat fenomenójét *alapvetően nem lehet a most-ból megvilágítani*. A most olyan időbeli fenomén, amely az időhöz mint időnbélüliséghez tartozik hozzá: az a most, »amelyben« valami keletkezik, elmúlik vagy kéznél van. A »pillanatban« semmi sem adódhat elő [...] A pillanattal mint tulajdonképpeni jelennel ellentétben a nem-tulajdonképpeni *meg-jelenítésnek* [*Gegenwärtigen*] nevezzük. Formálisan értve minden jelen meg-jelenítő, de nem mindegyik »pillanatszerű«.”³⁴

A költői én számára a *most* az időnbélüliségben való keletkezést jelenti, míg a *pillanatszerű* („a perc”) éppen azért válik meg-jelenítővé, mert a *saját* időnbéliségén belül maradunk:

*„Nincs elég időm világszerűen megtörténő magamra.
Én is csak itt élek, mindig csak most vagyok bennem.*

29Lászlóffy Aladár: Végtelen. In Lászlóffy Aladár versei. 42. p.

30Vö. Wolfgang Iser: A fikcionálás aktusai című tanulmányában kifejtett Mintha-teoretizálásával.

In Az irodalom elméletei. 4. köt. 51–83. p.

31Heidegger: Lét és idő. 192. p.

32Lászlóffy A.: i. m. 42. p.

33Heidegger: i. m. 422. p.

34Uo. 390–391. p.

.....
*Ezt a percet is magamtól
 veszem el, hogy magamra
 fordíthassam*³⁵

Az én poétikus beszéde a világidőt semmitő hatalmi helyzet: a személyes idő kódolt megértéstöbblete révén haladja meg a vulgáris idő képzetét – és ebben a meghaladásban a jelenvalólét sajátosan szembesül tragikumával. „A jelenvalólét – írja Heidegger – amikor az idő *elmúlásáról* beszél, akkor végül is többet ért meg az időből, mint amennyit szeretne.”³⁶

„*Nem élek ezer évig, még
 százig se, lehetek türelmetlen.*
 .....
*itt vagyok én és testemben
 csecsemőkorom óta egy
 öregség tenyészik.*”³⁷

Eugen Jebeleanu az elmúlásban (*Megállás nélkül* című verse Lászlóffy-fordítás) azt a „többletet” tulajdonítja a *sajátnak*, ami nem azt mondja, hogy „az idő *elmúlik*”, hanem hogy az „idő keletkezik”³⁸. Ebben az idő-keletkezésben működik közre ikaroszi provokációhelyzetben az én:

„*Sietnem kell mert a föld besötétül
 és megnő az árnyék
 de én fölemelem az árnyat és szárnyat készítek belőle.*”³⁹

Lászlóffy Aladár költészetének 1989-ig vizsgált alakulástörténete a „*hol én, hol idegen*”⁴⁰ kettősségéből teremt új értelmezési beszédhelyzeteket.

Mielőtt abba a végletes hibába esnénk, hogy a modern magyar irodalomban valóban egyedien alakított, egyedivé cizellált Lászlóffy-versént kultikus helyként fogjuk fel, avagy ezzel ellentétben tiszta identitáshatalomként, netán a „mi” behelyettesíthetőségeként értelmezzük, szükségszerűen az én atemporális percepciójához kell fordulnunk:

„Elég okom volna az elégiára akkor is, ha én megmaradnék, csak a többiek múltak volna el. Mert hol vagyok én nektek, én, aki egyedül érzem *már és még* tragikus szerelmét, s itt nyom el éppen az álom, mint a megszületés! Testem

35Lászlóffy Aladár: Ez a perc. In uő: i. m. 51. p.

36Heidegger: i. m. 487. p.

37Lászlóffy Aladár: Ledőlési határidő. In uő: i. m. 113. p.

38Vö. Heidegger: i. m. 487. p.

39Eugen Jebeleanu: Megállás nélkül. Ford. Lászlóffy Aladár. In Román költők antológiája. 401. p.

40Az idegenség hatalmi képzeteinek provokatív jelenlétét és fontosságát is jelzi, hogy Lászlóffy Aladár egyik legfontosabb, 1982-ben publikált verskötetének a címe *Hol én, hol idegen*.

a kor leltári tárgya. S bármelyik kort választottam volna búvóhelyül vagy les- helyül, egyforma veszélyben forogtunk volna végig.”⁴¹

John M. Heaton Wittgenstein-interpretációja számos relevanciát mutat ez irányban: „Wittgenstein azt vizsgálta, hogyan használjuk az »Ént«, s nem foglal- kozott elméleti egységekkel.”⁴² Heaton a továbbiakban hozzátesz mondandójá- hoz egy „statisztikai” tényt, amiről elmondható, hogy nem önkényes számjáték, hanem túlmutat önmagán: „A *Filozófiai kutatások* című művében oldalanként körülbelül nyolcszor fordul elő az »én«, és hozzávetőleg négyszer a »mi«. Kevés filozófiai szöveg büszkélkedhet ilyen számokkal.”⁴³

Lászlóffy költészetében sem önkényes az „én” (és a „mi”) hihetetlen gyakorisá- ga, mely nem az individuáció posztmodernbe való kultikus belemerítettségét jelen- ti, hiszen itt az én nem relativizálódik az önmagáról való negatív tudásban, hanem az ének korábbi tudásából származtatja a saját idegenségképzeteinek hatalmát:

„Mindig is mondták ők, a halott költők, akik maguk mögött hagyták rég az értelem számára lehetséges jövőt is. Ó, ti kozmikus időhatározók! Piroslík már a fákon a levél – jegyzi meg Petőfi, nem mintha nem látná ezt akárki, hanem mert most Ő kiált, vagy sóhajt, vagy csak ír, s az írásnak szövege kell hogy le- gyen, mert más napok nem lettek számunkra itt élve a gondolat önkívületéig és vissza, csak tudunk valamit másról, hát ezekkel a napokkal kellett megpróbálni arról a tudásról beszélni.”⁴⁴

„Wittgenstein rámutatott arra – olvashatjuk Heatonnál –, hogy az Én nem utal semmilyen egységre, nem nevez meg senkit, nem egyenlő önmagam- mal.”⁴⁵ Tehát amennyiben a heatoni interpretáció nem téved (véleményem sze- rint nem), akkor a wittgensteini önmagammal nem egyenlő énről az mondható el a továbbiakban, hogy az nem elsősorban a történelmi, társadalmi elidegene- désben realizálódik vagy irrealizálódik, hanem az idegenség arché-tudatában.

Egyetlen lényegi ponton viszont türelmetlennek és hatástörténetileg megkérdőjelezhetőnek hat Heaton gondolatmenete, ugyanis Wittgenstein (nyelv)filozófiája és Lászlóffy Aladár költészete azáltal, hogy éppen az Ént fede- zi fel ily gyakorisággal, önkéntelenül valamilyen centripetális *egység* irányába történő mozgást konstituál az énképzeteknek:

„Kékje, sötétje én elmúlt estémnek, én elvett délutánomnak

.....

*írás,
valamit elhozott valahonnan, a színek lehetséges,
időn kívüli nyelvén, mint kékje, sötétje én elmúlt
évszázadaimnak, én elvett mestereimnek.”*⁴⁶

41Lászlóffy Aladár: Születésnap. In Lászlóffy Aladár versei. 93. p.

42John M. Heaton: Wittgenstein és a pszichoanalízis. Ford. Cserna György. Pécs, é.n., Alexand- ra, 59. p.

43Uo. 59–60. p.

44Lászlóffy Aladár: Születésnap. In uó: i. m. 94. p.

45Heaton: i. m. 60. p.

46Lászlóffy Aladár: Reneszánsz. In Lászlóffy Aladár versei. 97. p.

Lászlóffy Aladárnál az éntörténeti provokáció nem interpoláció, egy Másik Én indukciója, hanem a transzszilvanista hagyományba íródott „mi-tudat” önelrejtettsége:

*„Hogy szeretnek majd vitázni
újabb középkorunkról, hogy
festenek falra, könyvbe, ül-
tetnek képre, gépre, vetítnak,
idéznek, facsarnak, igazítanak
helyre, demitizálnak...”⁴⁷*

A pascali szorongás nem elég az énkonstitúciónak, ezért jelöli ki az én azt a helyet, amelyben küldetéses szerepet vállalhat, anélkül hogy beszéde mesianisztikus lenne:

*„Egy lehetséges elégiát már felmond
a történelem. A többi lehet,
hogy nem a halálé.”⁴⁸*

Lászlóffy költészetének recepciója nem állhat távol attól a wittgensteini gondolattól sem, hogy foglyai vagyunk a nyelvnek.

És idegenjei – túszai – a totalitárius történeti időnek:

*„Két szót csapkod egymáshoz a
nyitvahagyott hajnali álom:
lánc és Bizánc.”⁴⁹*

A költői beszéd az idegenség hatalmi képzetait fordítja a totalitárius meta-narratíva ellen:

*„Aki beszél még, biztos nem halott,
akit az írás néma méltósága
falakba épített, onnan dalol.”⁵⁰*

47Lászlóffy Aladár: Középkorok. In uő: Ledőlési határidő. 28. p.

48Lászlóffy Aladár: Faustok. Uo. 24. p.

49Lászlóffy Aladár: Kisemberi. In Lászlóffy Aladár versei. 126. p.

50Lászlóffy Aladár: Egy hasonlat szerelme. In uő: Hol én, hol idegen. 30. p.

Bágyoni Szabó István
 Szent László palástja

*avagy: a Tordai Hasadéktól a Budai Hegyekig
 Lászlóffy Aladárnak egy elszalasztott beszélgetés helyett*

Lehet hogy ez az utolsó kiáltás
 Talán most hull első sátrunk össze
 Mit a Poros Út a futó málhás
 Hagyott reánk e történelmi ősre

Lehet hogy épp e hétvégen fosztják ki
 László szentünk meghasadt palástját
 Kőpénz-aprónk épp most sorsolják ki
 Zsebéhünknek mit a huzat átjárt

Vagyunk tán a végső szemtanúi
 A vonaglásnak hogy ki meddig ér el
 Szó ha szól mit nem lehet tanulni
 Más anyától más tejjel s igével

Az a más kit hónaljunkban vélünk
 Hozzánk nőni s táplálni ön-vérrel
 Míg Európa sírkövére hullunk
 Húsunk hűlő rostjaig sem ér el

Néma szájjal nem lehetsz csak vesztes
 Ki önmagánál eggyel többet vesztett
 S mert a föld ma mostoha s nem szülő:
 Befödi az utolsó keresztet

Lehet ez az utolsó kiáltás
 A vég előtt hisz sátrunk rezzen össze
 Mondatunk' rázza Isten-káromlás
 Kapaszkodunk történelmi őszbe

(Budapest, 2003)

Prágai Tamás
Egy képzeletbeli ásatásra

*„Én nem is akartam egyebet, mint felmérni, feltárni,
felásni és restaurálni ezt-azt az emberi időből.”*

Lászlóffy Aladár

Az a házfal is: hogy tudott vakítani! Mintha röntgenfényben ázna, a téglák közein átsejlik az „odabent”, magányunk, esendőségünk... Áttetsző termek, kristályszobák, porcelán hamutartó az asztalon, az almazöld szalon régen eltűnt a cigarettafüstben derengő emberek szagában, épp most a kimért

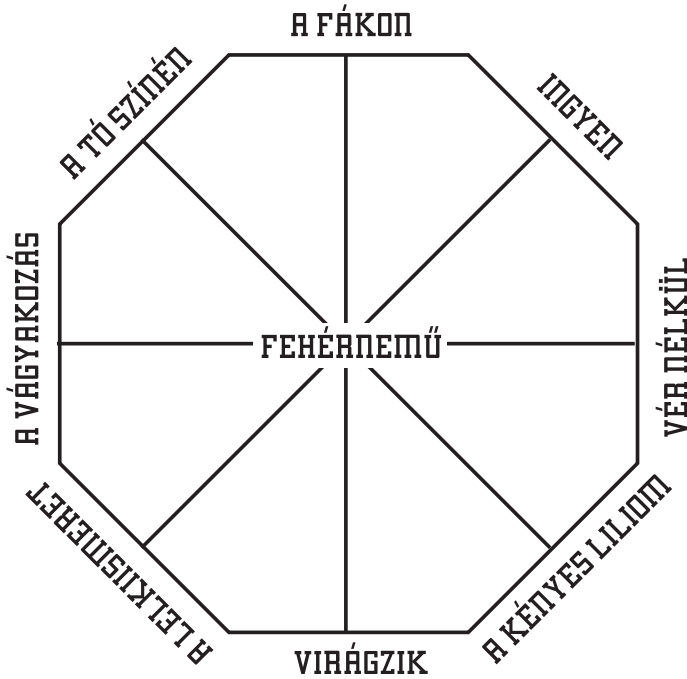
óraketyegésben blokkol egy emlék, fék csikordul,
sötét kabátos emberek jönnek és
ami még maradt, sietve fölpackolják, de mi is maradt? néhány kötet, levél,
kredencpor és címer a tálaló mélyén veszteglő családi porcelánról –

és emberek, arcok a derengő fényben, mint nehéz kabátot hordják
testüket keresztül a kihantolt szobákon, mind lassabban, mind nehézkesebben,
és rájuk alkonyodik a ház jelene –

A falak közeit sűrű folyadék tölti fel, növekvő közegellenállás,
filmszürke és anyagszerű csönd. Ha előbbre akarsz jutni, költő, dolgaidban,
medálként hordd, nyakadban, szíved fölött e képet.

Papp Tibor

FEHÉRNEMŰ

Összekacsintás Alival

A látható nyelvre alapozott vizuális irodalmi művek egyik jellegzetes típusa a logo-mandala, mely főleg a konkrét- és spacialista költők munkái nyomán vált ismertté.

Legfőbb tulajdonsága, hogy

- 1) formája kör vagy négyzet alakú,
- 2) középpontja van,
- 3) szimmetrikus,
- 4) olvasata a tengelyek mentén megfordítható,
- 5) szavai sokszor visszafelé is olvashatók.

A logo-mandalában a szavak írott képe a többszólamú olvasat szolgálatában áll, a látványban rejlő tartalom gazdagsága többnyire csak hosszabb szemlélődés után bontakozik ki. A logo-mandala az elmélkedés műfaja.

Szakolczay Lajos
Más égboltot

Palimpszeszt Lászlóffy Aladár verssorából

Könyveim bronz halmára támaszkodva,
 nem örület, csak korba csomagolva
 együtt a tudás szelíd lovagjai,
 látom, bekerítenek, tatárjaik

szemgödreiben történelmi a táj;
 ki könyvet is éget és sírva se fáj
 tél-tavas-nyár-éjszaka:
 kiáltásom betlehemi csillaga.

Világok legközelebbike, könyvtár,
 és hangtalanul megzendül a zsoltár,
 kiürült trombiták itt hevernek,
 a négy égtáj szelei énekelnek.

E készenlét sosem üres, s nem árva,
 percenként hordja önporát magára,
 oly fehér, mint az Akropolisz régen,
 valami készül minden téli éjen.

Az élésből kevés maradt a télre,
 csillagkeresni emeltem az égre.
 Lóra kap, trónra lép eszem, lábam, kezem,
 Istenem, kezdjél megőrizni engem.

Mi hasznosabb mint példa: Káin kése,
 így zendül meg a világ vetése,
 technika, nyelv, szín, konvenció szárnyán
 ez az új hold, ez az emberi márvány.

S e márvány-föld mindig papír-fehér,
 az idő meghal, mint az ember, s a tér
 kezdi a tegnapi tájat temetni.
 A hegyeket még egyszer így szeretni?

Nyitott ablakból aranykék szeptember,
 és rövid örömökből él az ember,
 a balsors tartós rohamai ellen
 legendánk lett a lét, s létünk a rejtjel.

Csak tornyaim: fehérén még kiállnak,
zenéikkel üzennek a halálnak
nagy vermeikbe, mit maguknak ástak.
A Kálvin templomában orgonálnak.

Épp utazom el Apollinaire mellett,
szabad, szabad, szabad legyen a szellem!
Honnan hová? Álmodom eltemetve
megint a nincstelenség szemtelenje,

Noé-bárka egy megáradt patakban.
Ettem, de azt is számolom magamban,
amit a lét csak félig készen vett el,
adhassam tiszta lelkiismerettel.

Beethoven-sorsú minden költő végül,
s egy más égboltot választottak égül,
a gyöngyház fény mögött a hegyek éle,
vetített tél-tavas-nyár-világbéke.

Fecske Csaba

Limerick hetvenkedő Lászlóffy uramnak

ha már hetven lettél Aladár
neked daloljon a sok madár
rigó és pacsirta
nekik Isten írta
a dalt a tiéd tolladra vár

Turczi István

Üzenet a Gyarmat utcából

Lászlóffy Aladárnak

*A lelkekben a gyarmatok mind
megmaradtak: kisalapi bérlemény.
Eltart egy darabig, darabolós gyilkosok
közt csak így. A többi borzongó remény.*

Mit nekem, ha neked se. Atomvillanáskor
együtt vágjuk magunkat a földre,
vagy fussunk, ha időnkből futja.
Azért madaraink csőre töltve.

Mennyit árt a versnek ez a sehonnai
béke! Lelke rajta, úgy feszül...
Mennyit ér a versnek könnyek alkonyíze,
míg hold *hibernál rendületlenül.*

Nyolcad messiások transzparenszen.
Bizniszland – *egyszerre fiktív és való.*
Nagy Sándor csak reklámhadjárat.
Vándorkiállításon Titanic, trójai faló.

De visszatérve a gyarmatokra jobb lesz
megint. Készül új áldozati oltár.
A Nagy Portréfestők és Cégbejegyzők
tudják: ott is az leszel, aki ideát voltál.

Báger Gusztáv

Őszi

Lászlóffy Aladárnak

dal

elmúlt a balzsamos nyár
csak hideg ködöket látó
csak este zuhanyzó ősök

zacskókból kihajló kabát
lassan minden átvedlőben
a héj-réteg mindig másik

ködön átfénylő kristályként
madárraj-éket navigál
átutazóban a lélek

tréning

földre hulló színes halom
súlyát vissza: fákra rakom
hasgat mint álomban a gond
ha gyümölcskosarat kibont

álmomból én is kihullok
cipőm rágja kerge buldog
felhő-mélybe kapaszkodom
tüzemből száll sötét korom

Szöcs Géza

Madár beszél a Sétatéren

1849 áprilisában alakult meg Kolozsvárott 153 fővel a szabadságharc egyetlen női vadász-zászlóalja. Nem férhet kétség hozzá: ha költőnk már akkor él, a hölgy-alakulat egészen biztosan őt kéri vala föl zászlósapának.

Keresztül a Sétatéren
re-he-pül egy ma-ha-dár,

azt kiáltja: virradat van,
felébredni, Aladár!

Várják a lányok a Kalota partján!

Hetven éves borral várja
Tulaj bácsi, Tulaj mámi,

rajta, igya, igya már!

Egyszázötven leány várja,
az a hősi, régi, jó
vadászleány-légió!

László fia Aladár,
vadászlányok dala vár!

az a leány-légió,
Tulai bácsi, Tulai mámi,
légi-
légi-
légió!

Vár rád a vissza-
hozhatatlan
s rád vár a vissza-
hozható.

S egy mezzoszoprán
Mezzo-
potámiából.

De ki beszél az éjszakában?

Keplerné szólítja Keplert
a csillagvizsgáló falából.

Ali, drága,

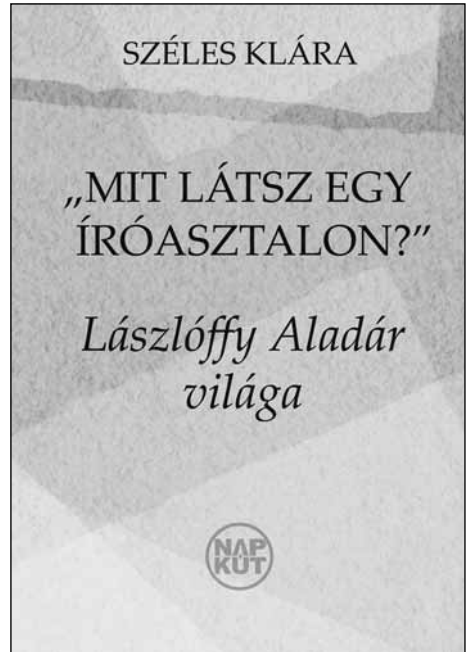
amióta először olvastam verseidet (1956), mindig éreztem, sejtettem, hogy rendkívül eredeti, s éppen ezért nem könnyen megközelíthető művészi világ épül szavaid, soraid mögött, együttesükben. Kezdetől – még diákkorunktól – készülök (öntudatlanul, tudatosan) arra, hogy megpróbáljam fogalmi nyelven kifejezni ezt a sejtelmet.

Évtizedek telnek, nagy örömmel követtem, követem utánozhatatlan, teremtett világod kibontakozását. Közben jártam, járom iskoláimat, hogy felnőhessek a régi, belülről adott feladathoz, a nagyon egyszemélyes, de egyben egyetemes kérdések kulskereséséhez. Lehetséges-e, s ha igen, hogyan lehetséges az irodalomtörténet, irodalomelmélet, műértelmezés eszközeivel felszínre hozni egy-egy oeuvre öntörvényűségét? Minden eddigi munkám mintegy előtanulmány-sorozatként szervesen összefügg ezzel a kísérlettel, amelynek – egyik akaratlan, állandó – ösztönzését Neked köszönhetem.

Ezt az óhatatlanul gyarló, befejezhetetlen kötetet teszem most születésnapj íróasztalodra

mint egyik régi olvasód:

Klára

Bányai János

„Mit látsz egy íróasztalon?”

Széles Klára könyve

Könyvének függelékében Széles Klára közli Lászlóffy Aladár költészetével foglalkozó korábbi írásainak teljes jegyzékét. 1969-től kezdődően mostanáig több mint negyven írásban, kritikában, tanulmányban közelít Lászlóffy Aladár irodalmi munkássága felé, ami azt jelenti, hogy szinte kezdetektől fogva nyomon követi a költő irodalmának évtizedeket átívelő alakulástörténetét. Ennek a Lászlóffy Aladár művészetére iránti nem szűnő érdeklődésnek eredménye, azt is mondhatom, fedőműve a „*Mit látsz egy íróasztalon?*” címet viselő monografikus leírása Lászlóffy Aladár eddigi életművének.

A hangsúly ebben a mondatban a *leírásra* esik, mert Széles Klára valójában „Lászlóffy Aladár világa”-nak deskripciójára, azaz a teljes életmű értelmező áttekintésére és leírására vállalkozott. Az első közlésektől a legutóbbi publikációig, a folyóiratközlések és a könyvek megjelenésének sorrendjében írja le Lászlóffy Aladár költészetét, de próza- és esszéírását is. Persze a művek folytonosságát jelzi csupán, értelmezésüket legtöbbször kiemeli az időrendi kontinuitásból, minthogy a szövegek egymásutánja is csak akkor követhető meggyőzően, ha az irodalomtörténész összefüggéseket tár fel korábbi és későbbi, későbbi és korábbi szövegek között. Sőt, ha ezt a belső és sajátosan egyéni meg személyes összefüggésrendszert, az intratextust távolabbi, úgymond külső szövegek közi, azaz intertextuális kapcsolatok feltárása felé szélesíti ki. Széles Klára így járt el: közel hajolt Lászlóffy Aladár szövegeihez, verseihez, regényeihez, novelláihoz, esszéihez, de csak olyan közelre, hogy felismerhette bennük a közöttük lévő megfeleléseket és eltéréseket, így aztán a költő egész életművét vizsgáló értelmezése kimozdult a hagyományos, életet és művet egyszerre kutató monografikus megközelítések sorából, de nem fogadta el a „kritikai életrajz” értelmét és jogait mostanában újra visszaszerző gyakorlatát sem, hiszen monográfiájában életrajzi adatot alig közöl, ezért került csupán a függelékbe „a költő rövid életrajza”, ugyanide díjainak, kitüntetéseiének és „összes, eddig megjelent köteté”-nek jegyzéke, meg a befogadástörténet állomásainak bibliográfiája, ugyanakkor bőven kínál fel vers- és prózaértelmezéseket, mintha a némileg modifikált „szoros olvasás” immanenciát hirdető interpretációs gyakorlatát feltétel nélkül vallaná magáénak. Széles Klára figyelmét hangsúlyosan a művekre, Lászlóffy Aladár szövegeire összpontosítja, ám nem függetlenül a művek keletkezésének idejétől, az egymás után következés rendjétől. Munkája éppen ezért tekinthető egy költői életmű alapvetően a művekre irányuló értelmező összefoglalásának inkább, és nem teljességre törekvő, életet és művet, történelmet és poétikát egyben láttató monográfiának.

A művek értelmezéséből és elemzéséből azonban kirajzolódik a költő művészetének pályaképe is, jól felismerhetők Lászlóffy Aladár költészetének csomópontjai, de a pályakép ívelése is. Eközben az is egészen nyilvánvaló, hogy Szé-

les Klára személyesen érdekelt Lászlóffy Aladár költészetének megértésében. Ritkán ugyan, de a könyv hangsúlyos helyein szólal meg a monográfus egyes szám első személyben, jelezvén, hogy poétikai megközelítéseit belső indulat és szenvedély fűti. Persze indulata és szenvedélye nem a költőre irányul, hanem a művekre, a versek, a prózák, az esszék megértését fűti át a monográfus érzelmi kötődése a költői életműhöz. A művel való személyes érintettség Széles Klára bele- és együttérző hajlamosságát és képességét mutatja, amely képesség – bár szem előtt tartja az életmű keletkezésének külső, történelmi és szociális vonatkozásait – nem vezeti el a költő szövegeinek társadalmi vagy közösségi azonosítása felé, inkább a költői képek, jelképek és metaforák „továbbmondásáig”, ami azt jelenti, hogy Széles Klára interpretációiban, bár szigorúan a szövegekre összpontosítanak, vagyis a szoros szövegolvasás gyakorlatát követik, helye van a benyomások közlésének, sőt az érzelmi azonosulásnak is. Ez semmiképpen sem tekinthető az eredeti művet folytató tovább- és átbeszélésnek, inkább vehető a monográfia szerzője erős ráhangoltságának Lászlóffy Aladár világára.

Miközben azt is hangsúlyozni kell, hogy Széles Klára Lászlóffy Aladár költészete felé nem a teória irányából közelít, sem a költő szövegeinek értelmezését, sem értelmezői gyakorlatát nem rendeli alá az amúgy nélkülözhetetlen elméletnek, bár ott, ahol az elméletre mint interpretációs nézőpontra szüksége van, mondjuk Lászlóffy Aladár költészete motívumainak és motívumhálójának, valamint szövegközi kapcsolatainak feltárásában, ott előveszi a teóriát, tekintélyekre és saját korábbi munkáira hivatkozik. Vagyis ellenáll az elmélet nyomásának, miközben nem rejti el elméleti felkészültségét, amire Lászlóffy Aladár költészete készíteti, hiszen ez a költészet, ahogyan semmiféle igazi költészet sem lehet és érthető meg teoretikus vonatkozások hiányában, még akkor sem, ha a szerző teóriája a hagyományos elméletek vonzáskörébe tartozik, a hagyományos poétikák eszköztárát kamatoztatja, ahogyan Lászlóffy Aladár érett, majd pedig leginkább kései korszakában teszi a monográfus, akár a beszédmód, akár a verselés, akár a műfajok szempontjából. Ezért is állítható, hogy Lászlóffy költészetének megközelítése nem nélkülözheti a teoretikus alapokat, ahogyan nem nélkülözheti a nyelvtaniakat sem. E költészet értelmező deskripciója csak, a nélkülözhetetlen történeti megfigyelések mellett, elméleti alappokról lehetséges. Főként akkor, amikor az értelmezői figyelem nem az élet és alkotás, hanem a szövegek és szövegek közötti összefüggések, majd később említésre kerülő „szövetségének” feltárására irányul. Széles Klára Lászlóffy-értelmezéseiből nem maradtak ki hivatkozások történeti megfelelésekre, a múlt század társadalmi és politikai, nem utolsósorban ideológiai történéseire, a gyászosan véget érő diktatórikus rendszer költőt és művészetet nyomorító hatására és ennek következményeire mind az alkotás, mind a befogadás viszonylatában. Széles Klára munkája jól mutatja fel e hatások nyomait Lászlóffy Aladár költészetében azzal együtt, hogy nem ezekre a vonatkozásokra figyel elsősorban, hanem a művekre. Ezért is érdemelnek külön figyelmet a monográfiának a „Lászlóffy Aladár-féle költői tér”-re vonatkozó mondatai. Széles Klára szerint a „költői tér” „kardinális volta abból is kitetszik, hogy egyre bővül, dúsul. Körvonalai és tartalmi éppúgy, mint egyedi poétikai alakzatai állandóan változnak. Egyre új és új költői invenciók, teremtmények forrásvidékének bizonyul.” Ebből szűrhető le, hogy Lászlóffy Aladár a költészetnek és művészetnek nem iga-

zán kedvező korában a történelemnek saját világot, „a világ Lászlóffy-módra”, mondja egészében Széles Klára könyve, egész kozmoszt teremtett az íróasztalán történelemből és műveltségéből, mítoszokból és mítoszok szilánkjából, a tudomány világából, mindazokból az emlékekből, amelyekből az európai önismeret és tudat a maga világképét felépíti. Nemcsak utalások és hivatkozások, közvetlen vagy közvetett idézetek formájában van jelen ez a sajátos európai kulturális identitás és tudat Lászlóffy Aladár költészetében, mutat rá több ízben Széles Klára, hanem egészében áthatja az ő költői beszédmódját, amely beszédmódnak Európa-függő tartalmi repertoárjában természetesen kitüntetett helye van az Erdély-emlékezetnek, Erdély történetének, múltjának, kivételesen gazdag műveltségi hagyományának. Ennek a történelem, a kultúra, Európa és az erdélyi múlt felé fordulásnak csak egyik lehetséges magyarázata Lászlóffy Aladár tanultsága, a régészet és más múltfeltáró meg múltat idéző tudományok iránti fogékonysága, ami őt egyértelműen a tanult költők közé sorolja, József Attila meg Szabó Lőrinc egyik örökösének. Műveltségének magyarázata életműve születésének külső és semmiképpen sem mellőzhető körülményeiben is felismerhető, abban voltaképpen, hogy a terrorral, a diktatúrával szemben ellenpontként, sőt ellenállásként a kultúra mutatható fel. Lászlóffy Aladár verseiben és prózájában, regényeiben és novelláiban nem hivalkodóan csillogtatja kivételes történelmi és műveltségi ismereteit, hanem azért, mert csupán a történelem, a kultúra, a tudomány védhette meg őt a politika meg az ideológia erőszakoskodásaitól. Persze, Lászlóffy Aladár – ez is jól kiolvasható Széles Klára elemzéseiből – nem a költészet menhelyének, főként nem alibijének használja a kultúrát, se történelmi és mitológiai ismereteit, hanem egészében a költői megszólalás esélyének veszi, lehetőségnek a lírai beszédre, sőt azt is mondhatom, alkalomnak veszi a kimondásra, annak megfogalmazására, ami másként nem, csak a kultúra és a tudomány példatárával mondható. Aki megélte a terror éveit és megmaradt költőnek, nem rejtőzködött el a kultúra sűrűjében, ellenkezőleg, éppen a kultúrával mért, amennyire mérhetett, csapást a politikai és ideológiai erőszakra. Amit csak fokozott a kisebbségi létezés súlyának elviselése. Széles Klára monográfiájában alig hozza szóba a kisebbségi irodalom kérdését, csak valahol könyvének közepe táján ejt szót a kisebbségi irodalomról, holott Lászlóffy Aladár költészetének egyik, bizonyosan megkerülhetetlen forrása éppen a megélt kisebbségi lét, minthogy a kisebbséget leginkább a kultúra, a tudomány, a hit védheti meg, a magas kultúra, mind a rá leselkedő belső veszélyektől, leginkább az elvidékiesedés veszedelmétől, mind pedig a külsőktől, amelyek egyformán származhatnak felülről és alulról, kintről és bentről. Lászlóffy Aladár íróasztalára, a „költői tér” ezen egyszerre szűk és bő terrénumára azért kerülhettek elsőrangúan a kultúra értékei és hagyományai, mert rajtuk keresztül, ha úgy tetszik, akkor éppenséggel általuk szólalhat meg a költői én. A nyelv felügyeletét és a nyelv hatalmát Lászlóffy Aladár költészetében a kultúra reprezentálja. Szavai a kultúra szavai, képei és motívumai a kultúrából származtathatók. Gondolom, nem mondok ellent Széles Klára szövegértelmezéseinek és műelemzéseinek, ha azt mondom, hogy Lászlóffy Aladár íróasztala voltaképpen a nyelv, sajátosan a kultúrából származtatott, a kultúrára épülő, azt mozgásba hozó nyelv alakzata, vagy másik neve. Meg hogy ezen az asztalon a műveltség tényei láthatók.

Tehát ha Lászlóffy Aladár nevezetes prózaversének címét viselő monográfija Széles Klárának azt kérdezi, „Mit látsz egy íróasztalon?“, akkor jogos a kérdés, hogy maga Széles Klára mit lát, illetve látott meg a költő íróasztalán. Az íróasztal mindenki számára, a költő számára különösképp, kitüntetett terep, sok-sok fontos vagy kevésbé fontos tárggyal, az íráshoz nélkülözhetetlen eszközzel, ceruzával, papírral, könyvvel. „Valóban:” – kérdezi Széles Klára – „mit látsz – akár egy költő – íróasztalán?” Majd így válaszol: „Bizonyára semmit. Illetve: semmi különösét. Olyanforma az, mint amilyen például saját otthoni íróasztalod, vagy akárkié.” Ez a sok „semmi különös”, mondja Széles Klára, „szó szerint fellelhető a versben”. Mármint Lászlóffy Aladár azonos című prózaversében. Majd hozzáteszi: „Mégis, a költői mondatok szövetében a köznapi tárgyak úgy azonosak önmagukkal, hogy ugyanakkor szinte észrevétlen jelentékeny átváltozás hordozóivá válnak. Hogyan és miért? Talán a jelzők, a meghökkentő metaforák és metonímiák, a költői víziók merész játékaik például az arányokkal – eláruznak valamit abból: mi történik itt?” Valóban, mi történik Lászlóffy Aladárnak az íróasztalról szóló prózaversében? Tájakat látunk és történelmet, mítoszt és valóságot, messzi vidékeket és közeli apróságokat, a létezés különös jeleit az életet adó jelzőkben, a sorozatos átváltozásokban, más szóval mozgást látunk, tárgyak és tények felett a gondolat és érzés mindent egybeforrasztó idejét és mozgását. Azaz egyszerűen a „semmi különös” kultúra ismerhető fel a költő íróasztalán. Ilyenformán a *Mit látsz az íróasztalon* című prózavers akár modellje is lehet Lászlóffy Aladár költészetének, melyben úgy van együtt történelem és jelen idő, mítosz és realitás, kultúra és hétköznap, emlékezet és képzelet, álom és fikció, hogy egyszerre értelmezik és erősítik egymást, ablakot nyitnak a jelen és a múlt költészetének tájaira, a kultúra egész sokszínű világára. Mert az íróasztal – „akár egy költő” íróasztala – valójában a kultúra terepe, amely terep hegyekben és völgyekben, folyókban és tengerekben bővelkedik. A kultúra e kivételes gazdagsága hallatszik ki Lászlóffy Aladár költészetéből, ihlete ebből táplálkozik, verseinek motívum- és képvilága egészében erre épül. Széles Klára jó érzéssel fedezi fel Lászlóffy Aladár verseinek és prózájának kulturális háttérét. Persze ennek a háttérnek szerves része Lászlóffy verselése is: kimunkált verssorok, rímekkel átszőtt szakaszok, elfeledettnek vélt formák, nemegyszer ironiával díszített verstani kötöttségek a részei Lászlóffy verskultúrájának, amihez ha nem is közvetlenül, de szorosan kapcsolódnak időszerűsített lírai témák, különös etika is, ezzel együtt a politika, amitől különösen kései lírája nem mentes. Ha Lászlóffy Aladár kései lírájának nézőpontjából olvassuk korai és korábbi verseit, könnyen válik beláthatóvá, hogy verseinek kulturális háttérében és kulturális felépítettségében mindig is ott munkált etika és politika. Széles Klára arról is szót ejt, hogy esszéiben „Lászlóffy Aladár vállalja az egyik, lehető leghálátlanabb, netán legtámadottabb szerepet: az erkölcsöcsész, a prédikátor, a tanító szerepét”. Ebből is kitűnik, hogy látszólagos belemerülése a kulturális hagyományokba, versei képvilágában és prózája témaválasztásában egyaránt, nem elzárkózás, hanem erős személyes indulattal fűtött ragaszkodás az értékekhez, aminthogy verselésének sajátos vonásai is éppen ezen az úton követhetők nyomon. A „kozmosz” ifjú költő, akiről Széles Klára nagy megértéssel beszél, már korai verseiben felmutatta kivételes formakultúráját, Széles Klára kérdőjeles szavával a „modor és zürzavar?” világából, ha volt ilyen, éppen

a forma kultúrája vezette ki, aminek egyik döntően fontos verse a Szabó Lőrinc halálára írott, megjelenésekor élesen bírált vers, ami Széles Klára szerint is költői remekelés. Nem múlhatott a véletlenül, hogy Lászlóffy Aladár már korai költészetében rátalált Szabó Lőrinc-re, a költőről *Szabó Lőrinc költői helyzetei* címen könyvet is publikált, hiszen Szabó Lőrinc az, aki a klasszikus modernség utáni modernségben éppen a „modern verset” újította meg úgy, hogy megőrizte kitüntetett verstani helyeit azzal, hogy „helyzetbe hozta” a rímet, a ritmust, a formát. A helyzetbe hozás itt azt jelenti, hogy párbeszédet kezdeményezett és folytatott magában a versben, úgy rímelt, hogy az egyben dialógus is a hívó rím és a válaszoló között, úgy írta jambusait, hogy azok a belső párbeszéd villogásának feleltek meg. Széles Klára, talán éppen Lászlóffy Szabó Lőrinc-kismonográfiáját – alcíme szerint vázlat egy monográfiához – követve Lászlóffy Aladár költészetének *helyzeteit* írta le, néha szó szerint a színhelyekről szólva, máskor a helyzeteket a versek téridejeként értelmezve, megint máskor a Lászlóffy-féle „költői teret” írva körül. De itt is hangsúlyozni kell, hogy mind e költészet színhelyeit, költői tereit, mind e versek téridejét Széles Klára versek és szövegek értelmezéséből bontja ki. Nincsenek, vagy csak nagy általánosságban vannak előítéletei, ezért amit Lászlóffy Aladár költészetéről megfogalmaz, ítéletei és interpretációi, mindig konkrét versekre, szövegekre épülnek. Mintha nem tudna, talán nem is akarna kilépni e költészet és próza hatásának szorításából, mintha rendre elsődleges olvasói és értelmezői tapasztalatát igyekezne közölni és ezeket a tapasztalatokat meg is szeretné őrizni elsődlegességükben. Említettem már, hogy Széles Klára gondolkodásának Lászlóffy Aladár költészetéről, verseiről, prózájáról, esszéiről, némileg tradicionális elméleti háttere van, de számára nem az elméletnek való megfeleltetés a cél és szándék, hanem a közvetlen műélvezet, a versek és prózák nyújtotta elsődleges olvasói és értelmezői tapasztalat közlése.

Széles Klára Lászlóffy Aladár műfajain tűnődve mondja, hogy „voltaképpen ő leggyakrabban ‘szövegeket’ ír”, olyan szövegeket, amelyekben a történelem mindig visszaváltható jelenre, amelyekben a kulturális hagyomány a jelenben visszhangzik. A „szöveg” nála egyaránt lírai-gondolkodói fogalom, amely szó és metafora egyben” – írja Széles Klára. Ami azt jelenti, hogy a szöveg párhuzamos jelentésű szava Lászlóffy Aladárnál a „szövetség”. „Szöveg” és „szövetség” szövegek szövetségeként tartozik egybe, ami nem egyszerűen a szövegköziségnek egy másik neve, hanem abból a költői meggyőződésből származtatható, hogy a szövegek, versek és prózák meg a történelem szövegei „szövetségre” lépnek a jelen megszólítása szándékával. Lászlóffy Aladár költészetének egyik legfontosabb tapasztala ez: eltérő származású szövegek sorozatos egybeíródása esély a jelenben való visszhangra, mert az új szöveg nemcsak önmagát, hanem a múltból származót is jelenvalóvá teszi, ugyanakkor többszörös dialógust kezdeményez, amely dialógus, bár múltbeliek között zajlik, mindenkor a jelenben visszhangzik. Széles Klára könyvének befejező fejezeteiben Lászlóffy Aladár költészetének motívumláncolatait és motívumhálózatait vizsgálja, az ablak, a madár, a repülés, ezzel együtt a repülőgép és Ikarosz, majd a hó, az eső, a harmat, azután a kő, a fal, a vár, a rom, az álom, a félálom, az alvás, az ébrenlét, eszmélet és eszmélés motívumát, mert ezek, a monográfia szerzője

szerint, egészében átfogják, egységessé formálják a költő eltérő műfajú szövegeit egy egészen sajátos „mikro-univerzumot” teremtve.

Széles Klára Lászlóffy-monográfiája „a kiteljesedő életmű ismeretében” mindvégig él a visszapillantás, az egymástól időben távolra eső jelek és motívumok egybeolvasásának lehetőségével. Így sikerül neki Lászlóffy Aladár műveit, verseket, prózákat, esszéket „tágabb keretbe” helyezni, más szóval a későbbi művek visszhangját írja le a korábbiakban, de fordítva is ezt teszi, a „kezdetek szemszögéből” szemléli „a művészi kibontakozás további lépcsőfokait”. Törekvése eközben nyilvánvaló. Arra törekszik, hogy Lászlóffy Aladár költészetét, művészetének egészét, mások nyomán, főként Cs. Gyimesi Éva ítéleteit követve beemelje a mai magyar irodalmi kánonba: nem a kisebbségi költőről, hanem a magyar költőről beszél, akinek minden bizonytalansággal kitüntetett helye van a kortárs magyar irodalom értékrendjében.

Széles Klára „Mit látsz egy íróasztalon?” című Lászlóffy-monográfiájának bemutatóján:
Barbinek Péter, Bányai János, Szondi György, Széles Klára és Tarján Tamás
(Váli Anna felvétele)

KISEPOSZ ÉS BESZÉD ELEM

Szondi, kinek végvára most
nem Dréjeh, de Serdica-
mit rábírtak (épet, romost)
vigyázza, mint bőz bika.

Szuromya a töltrötolla,
kardja végén telefon.
Balgár, deavis, pap vagy mollah-
ő mindekit belefón.

Miközben így épít, várnol,
mint Frimuzinél Deli Vid,
felejiül a kultúrából
Balkán = Bakony, magyar lid.

szert nem faj most a fejem,
hogy nejd hova vezet ez:
kiseposz és beszéd elem
minden amit befejez.

Orizzétek, kolostorok,
bulvárok és Vitorák
a szigeti kespedelem
bulgár kormánybiztosát!

(Kérj nyelvi barátja:
Ráuloff Kledé
Bp. 2005. június 13. dől)

ŐSZI DELELŐN A

CÉDRUS MŰVÉSZETI ALAPÍTVÁNY
KÖSZÖNI

LÁSZLÓFFY ALADÁRNAK,

HOGY
ÉLETE PÉLDÁJÁVAL S ALKOTÓMŰVÉSZETÉVEL
A TÁGASSÁG SZÍNEVEL GAZDAGÍTOTTA
LÁTÓKÖRÜNKEZT-
MÁSOKRA ÉS ANNYI MÁSKA ÉRZÉKENYEN,
TISZTESSÉGGEL.

KÖSZÖNTJÜK A BETELŐ PÁLYÁJÁN
HIVEN HALADÓT,
MERT-ÉGYEDÜL EGYÜTT JOBB.

BUDAPEST, 2007.
SZEPTEMBER 21.

[Signature]
SZONDI GYÖR.GY
ELNÖK

Abból a sasfészeknyi torzonborz magasságból, amit az olyan alkalmi kiemelkedések kínálnak, mint egy vincellérkunyhó az őszben, vagy nagy tata városvégi kapa-, kasza- és ásólerakata... ebből a trónból újabb és újabb magaslatok, hegyfokok, geográfiai pontos emelkednek ki, mindig ott ül rajtuk valaki, akit körülvesznek a lények: EMLÉK-BARÁTOK, tanítómesterek, képzeletbeli szövetségesek, és ebből az enciklopédiai véletlenből tartós barátságok és szövetségek születnek.

Sosem lehet tudni, hogy mi az állandó, a továbbfejleszhető, mi a megragadható jelkép. Vajon Macondó, vagy Mohendzso daro, a Forum Romanum vagy az athéni Akropolisz, esetleg a fény ideges fővárosa, Párizs, s a még idegeesebb nyugat-amerikai központ, Hollywood. Valaki, aki megnevezi, kiválasztja, odarajzszegezi őket, gyakran létesít kapcsolatot közöttük. Foszlányai régen hallott beszédnek, tízparancsolatnak, vagy gyűrött, félig égett pergamenek kimentett igéinek egyaránt diadalmasak és gyötrelmesek. Fontos, hogy újra honnan közelítünk hozzájuk. Mert Kőrösi Csoma Sándor, jóllehet honfi volt, földrajzilag és történelmileg messzebből volt kénytelen nekifutni, mint mondjuk Dante Alighieri, aki egyetemes volt a maga Európa-tudatában. Az *Isteni színjáték* egyik pontján, a tatárjárás után, de Mátyás előtt felkiált: „Ó boldog Magyarország! Csak ne hagyja magát félrevezetni már!”... miközben az idők egésze alatt addig és azóta gyönyörűen félre hagyta magát vezetni. Rokonságban más népekkel, a Volga-partra vetődött vikingekkel, de nem a britekkel, a hollandusokkal, a velen-ceiekkel. A magyar ember „kontinentális”. A köztünk megtelepedő és belénk szakadó, a Házsongárdba temetkező vendég-ánglius John Paget is szimultán azzal, amit Vörösmarty felfedezett, hogy „felfele száll borban a gyöngy, jólteszi”, már felállítja a diagnózist: „a magyar ember sosem használ vitorlát, ha ár ellen akar haladni, erre csak egyetlen módszert ismer: a vontatást s bár évszázadok óta látja, hogyan használják a vitorlát ugyanannak a folyónak a másik oldalán, még sose jutott eszébe megpróbálkozni vele”. Akárcsak Repin vagy Gorkij hajóvontatói. Meg is jegyzi Paget János a maga széljegyzeteiben, hogy elég furcsa élmény volt együtt szemlélni a magyar, török és az angol hajózási módszert. Számára ez már egy diadalmas találkozási pont volt. Mintha ezelőtt pár száz évvel már felszíkriáztak volna ugyanazok a ma szikriázó kapcsolatok. Az észben s nemcsak a technikában. „A magyar parton 40 ember vontatott küszködve egy hatalmas dereglyét az ár ellen: a szerb parton egy lattine vitorla vidáman hajtott egy török hajót a szél előtt, középütt pedig, Watt dicső találmánya segítségével a pompás Zrínyi haladt, olyan erővel, hogy attól lehetett tartani, magával sodorja mind a két partot... Azt hihette az ember, a világ három különböző korszaka adott találkozót egymásnak.” Ilyen csoda percenként megesik, miközben Magyarország az EU-val birkózik és technikai színvonala néha alább száll a Tigris ősi birkózásával az Eufrátesszel. „Ilyen alkatú lévén, talán mondanom sem kell – foglalja össze már akkor Paget János –, hogy a magyar ember erősen hajlik a konzervativizmusra: gyűlöli az újmódi eszméket és a külföldi divatot, úgy véli, elítélőbben már nem is nyilatkozhatna valamiről, mintha az mondja: öregapám se látott ilyet!”

***

Valaha olvastam egy „tudományos fantasztikus” novellát, mely azt taglalta, hogy az űrben valami szupernóva hullott szét, s a helyszíni tanulmányról fényévekkel a zsebükben hazatérő „team”, melyben tudós fizikusok és teológusok foglaltak helyet, azzal a konklúzióval érkezett vissza a mi világunkba, hogy a szóban forgó érdekes helyszín maga a betlehemi csillag lehetett. Ám a mi világunkban milyen kurgán, halom, trónus van készen, ahonnan szerte lehet nézni? Oriana Fallaci *Ha meghal a Nap* című művében jut arra az összegzésre, hogy képzeletbeli szeme előtt egy amerikai utcán egy furcsa, torpedó alakú tárgyat ásnak el az IDŐ kapszuláját. Ő, mint szemtanú, Ray Bradburytól tudakolja, mi az? Az időkapszulát úgy készítették, hogy 6965-ig megmaradjon. És következik izgalmas leírása. Fallaci riportregénynek nevezi szép jóslatát, melyet jóval az 1969-es első holdrázszállás előttre datál. A cél fele közeledve regényében olyan köröket fut be, hogy mindez Isten akarata, ha Isten nem ezt akarná, nem adta volna nekünk a tehetséget, a lehetőséget a haladásra, a változásra. Ha Isten nem ezt akarná, megállítana minket. A nagy összegezés magasságából kimondja, hogy a tudomány mennyire igyekszik megérteni a teremtést, míg a vallás igyekszik megérteni a Teremtőt. „Két ösztönző erő kell az embernek, az egyik, hogy higgyen az Utolsó Ítéletben, mikor mindegyikünk meg kell majd mondja: hogyan használta fel a földön az élet értékes ajándékát, a másik, hogy higgyen a halhatatlanságban...” A másik pont Ismail Kadare *A halott hadsereg tábornoka* című regényében bontakozik ki, ahol ugyancsak a háborúba szüntelenül belegabalyodó, önpusztító emberiség próbál újabb időkapszulát előállítani. A tábornok, miután szörnyű gyűjtőmunkával összegyűjti halott hadserege csontocskáit, idegen földön egy esős városban csatangol, „... egy ideig a kirakat előtt ácsorgott, aztán bement az áruházba. Sokféle emléktárgyat látott. Sietség nélkül, egyenként végignézte valamennyit...” azzal a gondolattal, hogy annakidején mit vittek emlékbe a katonák, mikor Albániából hazamentek. A halott hadsereg tábornoka egy beszélgetésben az albán tábornagnak említi meg, hogy „Tudja, mit mondott nekem egy albán öregasszony? Azt mondta: azért jöttél ide, hogy lásd mint házasodnak a flaink, hogy aztán újra idejössz, és aztán megöld őket.” Oriana Fallaci és Ismail Kadare konzultációi mind ezt az összegezést firtatják: az emberiség égi, éggel szembeni konklúziót. „Tudja, miért veszem össze a pappal? Egy csontváz miatt – magyarázta a tábornok. – Hiányzik egy csontvázunk. Száznolcvankét centiméteres magasságú. Akarja, hogy adjunk önnek egy ilyen csontvázat? Van nekem elég, baráti alapon száz dollárért megkapja. – Nem kell. – Hát nem azt mondta, hogy száznolcvankét centiméteres csontváza van szükségük? Van százkilencvenkét centis is, kétméteres is. A mi katonáink magasabbak voltak, mint az önökéi. Kell?” Az idegen földre havas eső esett. A súlyos és nedves hópelyhek nyomban elolvadtak, mihelyt a repülőter előtti betonra hulltak. A kopár földön hosszabb ideig maradtak meg, de ott sem lett belőlük vékony fehér réteg, mert az eső megsemmisítette szövetségét, mihelyt mindketten földet értek.

Még távolabbi földre fordul a szöveg Valentin Raszputyin Szibériájára („Élj és emlékezz!”) az 1945-ös háborús télen: „...a fagyok idején Gaszkovékat veszteség érte: az Angara-parti alsó veteményesekben álló fürdőházukból eltűnt Miheics jóféle öreg ácsfejszéje”. A fiú hazaszökik a második világháború vérzivatarából, és személy szerint örök célponttá válik, tőle áldott állapotba kerülő felesége örökre úzött vaddá. Kicsiny világukat a háború statisztikái egyre kisebb darabokra osztják, mindkettőjüket Isten megengedetten kifordult világában a megsemmisülés fenyegeti. „Nasztyonának úgy rémlett, világosodik, zavaros roszdaszínű fakóságok jelentek meg a levegőben, a víz

felett a napkelte előtti hűvösségben bőrozni kezdett a víz..” Ezt a temetőt a béres Miska csinálta, aki a háború elején mint kisfiú került egy gyermekotthonból Atamanovkába, de azóta csaknem felnőtt legény lett. Soha annyi vízbe fúltat nem hozott a víz, mint mostanában. „Nasztyonát hazáig rázta a hideg... De ez az egyik Nasztyona volt, aki ott vész áldott állapotban az Angarában. A szíve is ünnepi és szomorú volt, mint az elnyújtott régi énekek hallatán, s már nem tudja, kinek a hangja szól, azoké-e, akik most élnek, vagy azoké, akik száz-kétszáz évvel ezelőtt voltak. Elhallgat az egyik kórus, belép a második és fölkapja a hangot a harmadik. A széken, értik-e mások, mekkora szégyen élni, ha a helyedben más jobban élt volna?” Bradbury pedig azt felelte, hogy az Idő Kapszula még ötezer évig megmarad: egy tárgy az utókor számára, hogy tudják, hogyan léteztünk. „Megkérdezte, miből készült és mi van benne, azt mondta, rezet, krómot és ezüstöt olvasztanak egybe az acélnál erősebb fémmé, mely képes ellenállni bármiféle bomlasztó hatásnak, tűznek, atomrobbanásnak. Benne civilizációnk tanúbizonyságai: jelenlegi állapotában a Krisztus utáni 1965. év küszöbén, egy olyan társadalomban, ahol a fájdalom és a halál az étellel egyenlő... Végül egy hatalmas rejtjelrendszer, hogy ezeket az írásos anyagokat a jövőbeli nyelveken megérthessék, megmenthessék és lefordíthassák.” És hogy onnan nézhessenek szertesztét.

Lászlóffy Aladár

2006. június 9–11. Könyvhét, Budapest. Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba és felesége (Szabóné Sarkadi Vera felvétele)

Kabdebó Lóránt

Lászlóffy Aladárrol

Erdélynek az egyetemes magyarság több kiemelkedő értékű költőt köszönhet. Kortársaim között is. De a magam számára Lászlóffy Aladár lett *Erdély költője*. Nem gondolkozásmódjában, nem is a vállalás elhivatottságában – ezt másokban is megcsodáltam. Aladár *stílusában* erdélyi. Abban az értelemben, ahogy Kós Károly a maga kulturális látomásában egy Svájc-szerű önálló képződményt tudott elképzelni. Örményből, magyarból, székelyből, szászból, románból, zsidóból táplálódva valami olyan sajátosan összezáruló „stílust” látok mindegyik ott élő író-művész-építész hátterében, amely a nemzeti nyelv mellé egy sajátosan európai kapcsolódást szervezett. *Sajátosan egyéni* barokkot, rokokót, romantikát, és egy különös jellegzetességű modernitást. És ennek reprezentánsa az én számomra a magyar-örmény Lászlóffy Aladár.

Élhetne a világ bármely táján, számomra ő mindig is ennek az önálló erdélyi „stílusnak” a legnagyobb megvalósítója.

Ha belegondolok, kiderül, hogy egészen másképpen gondolkozunk még a műfajokról is a Király-hágón innen és túl. Mi is Európába kapaszkodunk, ők is. Ez az, ami összeköt bennünket. De van, ami igen finoman szét is választ. A fogalmak értelmezésének, a formák alkalmazásának önelvű módozata. Meg merném kockáztatni: Lászlóffy előbb kellene az ír vagy a görög költészethez hozzámérni (mondjuk egy Yeatshez vagy még inkább Kavafiszhoz), és csak azután értelmezhetném az elképzelt „egyetemes” magyar kultúra mértékegységei szerint. Miért is sikerülhetett még a hetvenes évek elején Lászlóffy Szabó Lőrinc-monográfiája mára oly igen alapvető értelmezésként? Mert nem innen, hazai nézőpontból méricskél, hanem a maga erdélyiségében-európaiságában gondolta végig. És miért tud olyannyira egyszerre a felnőttek mellett a gyerekekhez is szólni (láttam valaha, ahogy fiaimmal eljátszott a szavakkal)? Mert ennek az erdélyi stílusnak sajátos megszólalásmódjába vonja bele mindegyik nemzedékes társát. A fenőttest értőként, a gyermeket játszótársaként.

Szabó Lőrinc a nagy német irodalom rajongójaként felfedezte a maga számára a svájci Gottfried Kellert, házalt barátainál, meg akarta szeretetelni velük, a *Tücsökzene* mintáját olvasta ki belőle. A nagy magyar irodalom értelmezőjeként én a magam számára, mint külön bolygót, ezt az erdélyi költőt fedeztem fel ifjúságom óta. Szuverén nagyságként, egységes irodalmunk részeként, mégis megfajtásra váróan elkülönülő alkotóként. Költőként magyar csoda, de szövegeinek minden egyes mozzanatában egy önmagába záruló világ megvalósítója.

Személyes emlékek is összekötnek velem. Kétszer is együtt látogattunk el apám-nagyapám földjére. Először az amerikai űrutasok holdra szállásának napján csak Szamosújvárig merészkedtünk, megnézni a Lászlóffy-házat és a börtönt, ahol Rózsa Sándor sírja is található. A híres betyárnak a fejét a családi monda szerint apám anyai nagyapja, Kovrig doktor „vágta le”, hogy elküldjék „a királynak”. Így hallottam ezt apámtól is, meg Barcsay Jenő bácsitól is. A le-

gendáknak mindig valami alapjuk lehet, ez esetben is később hallottam, hogy valamelyik bűnügyi múzeumban tűnt fel utóbb ez a híres relikvia. Másodszor már eljutottunk Vasasszentivánra is, ahol nagyapám jegyző volt. Aladár volt a tolmácsunk. Idősebb falusiak megemlegették csillanó szemmel kortársukat, Jancsit, amikor apámra utaltam. Fent a dombon ápolják a Kabdebó-sírokat, mondták, bár elcsodálkoztak, amikor mi elindultunk, hogy meggyőződjunk szavaik igazáról. Ha nem is ápolták, de azért meghagyták, és ez is nagy szó volt arrafelé. Az újabb kövek még álltak, de régebbi őseim idő gyalulta sírkövei már kidőlve kezdtek elveszíteni minden feliratot magukról. Aladár ujjongva felkiáltott: „Mit kapok, ha megtaláltam dédanyád sírját?!” És utóbb ujjainkkal kezdtük kiolvasni a Werthán Tekla nevet, apám és Barcsay Jenő nagyanyjának, Kabdebó Miklós jegyző úr és húga, Kabdebó Irén édesanyjának nevét. Ott volt ifjan aljegyző a *Művészeti anatómia* világismertségű szerzőjének atyja, aki főnöke kishúgát vette feleségül. Akkor még Barcsa névre hallgatott a családjuk, utóbb a festő alakította a ma már klasszikus hangzású képaláírást: Barcsay. Itt jártunk, kerestük a magyar-örmény múlt egy darabját. Fiaim, mint afféle gyermekek, tiszteletlen játékosággal ugráltak a sírok között. Utóbb Aladár is hozzájuk csatlakozott, játszottak önfeledten. Mintha a tragikus XX. század nem is keserítette volna meg mindnyájunk családjának életét. Ezt a történetet is azért mesélem, mert olyan jellemző Lászlóffy Aladár alkotói jellemére. A múlt megszállott tisztelete, pontos-áhitatos visszakeresője, ugyanakkor játékos jelenbe ágyazója, játszva az eljövendők, utódaink emlékezetbe rögzítője.

Amikor a közelmúltban a kiadó közölte, hogy nem tudja e-mailben átküldeni a költőről készült monográfiát, mely 639 oldal, dühöngtem. Ki lehet ilyen eszement a mai világban, hogy egy élő költőről ennyit írjon egy „kismonográfiában”. Aztán amikor a kész könyvet kézbe vehettem, megbékéltem, elgyönyörködtem. Élvezettel kezdtem olvasni, mint egy jellegzetes, jól sikerült regényt. A szerzőtől, Széles Klárától hallottam ifjúságunk idején Lászlóffy Aladár nevét először. És most neki köszönhetően követhetem, „Mit látsz egy íróasztalon?” (ez lett a monográfia főcíme). Az „íróasztalon”, vérbeli író esetében mindig csakis rendtelenség honol. Persze alkotás közben nagyon is pontosan tudja, mit, honnan kell előkotorni. Meglepődne, ha a rendtelenségben valaki merő jóindulatból „rendet” teremtene. A rendszerető Lakatos István kitűnő költő barátja lakását egy nyárra megkapván azzal viszonzta szívességét, hogy „rendbe rakta” annak könyveit. Barátja számára katasztrófális káoszt teremtett. Féltem, Széles Klárát ismerve, most is ilyen katasztrófa fenyeget. De csoda történt. Klári megtartotta a költő „asztalának” látszólagos rendtelenségét, de nekünk, olvasóknak elmagyarázza a benne megvalósult nagyszerű rendet. Egy költészetben összekeresi a nagyság összekívánkozó elemeit. Eddig mindezt kimondatlanul csak sejtettem. És most jön egy monográfus, aki mindezt elmeséli minékünk. Kós Károly Erdély-monográfiája után Széles Klára könyve a második alapmű, amely erről meg tud győzni engem.

Pedig Széles Klára nem erdélyi – csak minden idegszálával ebbe a kultúrába kötődő szerelmese ennek a fel nem tárt önálló világnak. Európában él, mint Lászlóffy, szinte születésétől kezdődően. Együtt ismerték meg Európa műfaji rejtélyeit az ókori görögségtől az avantgárd modernségig. És most mindezt szépen sorjában elbeszéli a számunkra. Ennek a sokféle viszonyítható, mégis

független, szabad szellemnek szegődött kalauzául. Bemutatva egy öntörvényű kultúrát és benne egy nagy formátumú alkotót.

Üdvözöltem a könyvet, mit írhatnék utána még hozzá magam a költőt születésnapja alkalmából köszöntő folyóiratszám részére? De bármennyire is gazdag a könyv, néhány korábbi írásom megállapítása e mellett a teljesség mellett továbbra is megőrizhette aktualitását, így maradt még mondandóm, amit az ő gazdag kettős világukhoz hozzátehetek ezúttal, kihalászva közös múltunkból, talán tanulságul a jövőnek.

* * *

Arra emlékeztem, hogy az Új Írásban megjelent portrémból Aladár a *Héphaisztosz* című regényéről írottakat emlegette meg utóbb. Hadd emeljem ki most is az erről a kevéssé méltatott nagyszerű könyvről írottakat. Mert benne a lírikus tájékozódásának alapformájára is ráismerhettem. Régen is, most újra rátekinve szintén.

A Lászlóffy-líra felnőtté válásának pillanatában a költő egy kitérőt tett. Már korábban is verseit legtöbbször a történelmi helyzetek átélése töltötte ki. De eddig számára épülő ház volt a történelem, amelynek korábbi jelenetei egy-egy alsóbb emeleten zajlottak. Most – egy regény idejére – elfeledkezett az épületről, és beleköltözött egy régi lakásba. Amikor magyarázza, még az „épületben” gondolkodik: „Az időszámításunk előtti V. század is olyan pontja az időnek, melynek közérzetében nagy előzmények és nagy következmények csomópontja feszül. Rokonaink voltak abban is, hogy ők is öntudatosan nagy összegező kornak tekintették magukat. Az a világ, melyről Hérodotosz már mint elmúlt korok láncolatáról tud beszámolni... A szokások szövevénye s betartásuk logikája majdnem teljesen megőrizte a személyes részletek valószínű vázát is, szinte magától szüli a tragikumot s a komikumot, a mindennapi élet hangulatát. Ehhez már mindössze az érdeklődés és a visszaérzés, visszakérezkedés hiányzik: egy mai szív kell, amely néhány órára újra éltesse őket.”

Az 1969-ben megjelent *Héphaisztosz* kitűnő regény, a hasonlóan a jelenre vonatkozó indíttatással született ókori témájú regények, Kosztolányi *Nero*, a *véres költőjének* vagy Márai *Rómában történt valami* című művének méltó társa. Pontos történelmi regény, de lényegében az író ezen keresztül vágja ki magát egy történelmi csapdából. Ami szabályos benne: a görög-perzsa háborúk előkészületeinek és lezajlásának megjelenítése. Ami szabálytalan: ahol és ahogy elmetszi a történetet.

Marathón, Thermopülai, Szalamisz – a görög történelem csúcsai; önmagukban is nagy eredmények, de még nagyobb lehetőség előrejelzései: a görög egység előképei. Csakhogy ez az egység sohasem született meg. Sőt kérdés, szükség lett volna-e egyáltalán rá? Hiszen ahány görög városállam, annyi külön szín, maguk a győzelmek is ezeknek a különbözőéseknek az alkalmankénti összemunkálásából születtek. Az egységesítés éppen az embertelen tulajdonságokat (rabszolga-kereskedelem, háborúk) erősítené fel. Paradox helyzet: a regény a győzelmekben a vereségeket mutatja fel. Marathónról csak egy mondatot olvashatunk, de Miltiadész tündökléséről és bukásáról egész fejezetet. Szalamiszról inkább a vihar leírását kapjuk, de Thermopülai az egész regény központi jelenete, mert hiszen Leónidasz király az egyik főszereplője a

regénynek. Leónidasz, aki képességei és adottságai révén az egyesített Hellász vezetője is lehetne, itt, ebben a szorosban kényszerül vissza a hagyományos szerepbe: a spártai király háromszáz testőrével elhullik ennek védelmében. Cserbenhagyottan, kijátszottan, a taktikázgatás áldozataként. Benne nem csúcsosodott ki a történelem, pedig arra születettnek érezte magát. Csalódottsága mégis szerencsés döntést sugallt számára: ha nem töltheti be az új szerepet, amelyre vágyott – legalább nem lesz árulója a hagyományoknak. Senki nem kötelezte, hogy ott maradjon a több mint tízszeres túlerővel szemben – ezt már szabad akarattal, a hagyományoktól függetlenül döntötte el így. És ezzel a döntésével nemcsak egy régi hagyományhoz volt hű, hanem egy új eszményt is teremtett: örökre szóló példát adott a görögségnek. Tehát egy csalódást, egy kudarcot sikerült szabad akaratával, teremő erejével diadallá átformálni.

Még a görögség legnagyobb pillanata is milyen kisszerű pillanatokcskákból tevődik össze, erről szól a regény, és arról, hogy a görög győzelmet mégis az biztosította, hogy ebből a sok kisszerűségből több megfelelő döntés született, mint a célratorőn támadó ellenség teljes hadi készülődéséből. A szétesséssel szemben létrejöhett a szükséges mértékű összetartás – nem voluntarista módon kimódoltan, hanem éppen a bölcs belátás, a kellő mérlegelés eredményeként. És hogy ez a belátás, ez a mérlegelés mennyi ellentétes hatás összetevője, mennyi egyéni ambíció diadala, illetőleg bukása révén érvényesülhetett – ez volt a görögség titka.

Leónidasz barátja úgy érezheti, hogy a thermopülai áldozat, de a szalamiszi győzelem után is minden marad a régiben. Mint ahogy előbb Marathón után is minden változatlan maradt. A kortársak sokszor nem is sejtik, hogy micsoda történelmi tettet hajtanak végre: másra készülnek, valami rajtuk túlmutatóra, és ha ezt nem tudják beteljesíteni, csalódásuk keserűségébe fulladnak – közben az utódok irigységgel néznek vissza rájuk, ők voltak a hősök. De ehhez az kell, hogy, csalódás ide, csalódás oda, az adott pillanatban képesek legyenek mérlegelni konkrét tetteiket, nem elképzelt igényeikhez, hanem a rájuk méretezett valódi szükséghez mérjék lépéseiket.

Hellász nem született – mert nem születhetett meg – Thermopülainál, de épp a szűkösnek vélt spártai szellem reinkarnálódásából született meg a hellén szellem egyik legnagyobb példája. És ennek elősegítője, támasza: egy nyomorék spártai. Ez a regény legfőbb paradoxona. Az elsőszülött Leónidasz, aki lábhibája miatt nem lehetett király, mégis, a szigorú spártai szellem ellenére is életben maradhat, és e szellem értelmében maga is harcosná lesz: ezzel a régit és az újat kapcsolja össze, a változtatás igényét jelzi barátja, a király, a másik Leónidasz oldalán. Ő kapja a Héphaisztosz melléknevet, mert ahogy az Olümposz Héphaisztossal, úgy a spártai erények az ő befogadásával teljesedhettek ki. A sorsdöntő változások a látszólagos változatlanságokon át alakulnak tehát, a nagy történelmi jelenetek is tulajdonképpen egy-egy archetípus beteljesítései. Nem ismétlések, csak ráütések, és nem automatikusan bekövetkezők, hanem a személyes felismerés eredményei.

Ez a mérlegelés, ez az állandó aktív döntésképes jelenlét az egyes ember saját életében bármennyire is magános aktusként tűnik fel, több lehet, mint egyéni akció. Mert a két Leónidasz együtt cselekszik, együtt is csalódik, de együtt győz a bukásban: amit az egyik végrehajt, a másik tudatosítja. A dolgok

összefüggenek, az emberek csakis összekapcsolódva, szövetségekben való-
sítják meg saját döntéseiket is. Így szülehetnek érvényes, a siker által igazolt
döntések.

* * *

Azt írtam: lírája felnőtté válása pillanatában születik a regény. Hozzátehe-
tem: ebben a regényben gondolja végig az egyes ember esélyét-esélytelensé-
gét, a sokesélyűség és sokbuktatójúság helyzeteit. És egyben ennek az egyes
embernek a közösségében alakuló lehetőségeit. A világtörténelemben és a
nagyvilág lírájában gondolkozó-tájékozódó Lászlóffy-lírának az erdélyi való-
sággal szembenézni kényszerülő lényegét. Erdélyinek lenni azt jelenti: mindig
a nagy pillanatot várni, és mindig alázuhanni a beteljesülés előtti pillanatban.
Mondom én, kívülről nézve azt, ami Lászlóffyban belül történhetett. De ha így
nézem, akkor az egész világirodalom hasonló helyzetekből tevődik össze. Az
alkotás személyes pillanatai egyfajta összemérésben formálódhatnak az ép-
pen akkor és éppen ott adódó (vagy még inkább ott *nem* adódó) pillanatokkal.
Magamban és benne a történelemben. A most-pontokra szakadó időben meg-
keresni az abszolút időt, ami kívül kerül a napi eseményeken. A nagy esély az
esélytelenség történetiségében. Sugárzás és elfojtódás. Hogyan is illeszthető
a XX. század a világtörténelemben, és hogyan keveredhet ki az egyes ember a
maga életcsapdáiból – szembesülve az Univerzum egyetemességével.

Lászlóffy Aladár azáltal nőtt fel költészetében, hogy rá kellett jönnie: egy
sokesélyes világban él, ahol naponta újra és újra kell tájékozódnia, állandóan
elemző kritikával kell fogadnia mindazt, ami számára látszólag eleve elren-
deltnek tűnt fel. Azt kellett végiggondolnia, és kérdésekkel szétbombáznia,
ami akaratán kívül történt meg övele. Létezése teljes összefüggésrendszerét
végiggondolva találhatta csak meg a helyét az olyannyira bonyolult környeze-
tében. Hiszen önmagunk alakulásáért végül is magunknak kell felelősséget
vállalnunk.

Az első, véglegesen Lászlóffy-kötet, az 1971-ben megjelent *A hetvenes
évek* fülszövegében olvashatjuk – feltehetően a kötet szerkesztőjétől, Csiki
Lászlótól, aki maga is jelentős költő –: „»Közös kultúrtiltkunk, az ábécé...« – ír-
ja valahol Lászlóffy Aladár az alkotó ember tiszteletével a beszéd, az írás iránt,
mely megőrzött nekünk mindent, s mely bennünket is megőriz a későbbi ko-
rok; egyik vagyunk a hatalmas áradatban az elődökkel és az utánunk jö-
vőkkel, felelősek is vagyunk a tetteinkért; és mindent el kell követnünk, hogy
ebben a szép szimultaneitásban éljünk, eltörölve az időhatárokat is, hogy ne
csak egy életünk legyen, hanem végtelen sok és végtelen; meg kell terem-
tenünk magunkban minden korok harmóniáját, hogy életrajzunkká legyen a
történelem.”

„Életrajzunkká legyen a történelem” – ha nem is csak azáltal, hogy meg-
teremtjük magunkban „minden korok harmóniáját”. Ezt a szép eufemizmust,
amely emlékeztet a „hetvenes évekre”, be is teljesíti, meg nem is. Mint a népmé-
sékben. A Lászlóffy-versnek van egy sajátos időbeli hazátlansága, parttalan dia-
lektikája. Minden mondata a törvénytmondásra emlékeztető szuggesztív-pontos
megfogalmazású állítás, csak hogy egyben azt is érezteti, hogy ennek az állítás-
nak soha és sehol sem lehet realitása, mert minden állítást megkontráz egy kö-

vetkező, amely az előbb még feltételezetten érvényest mindjárt érvénytelennek nyilvánítja. Az érvényes és érvénytelen állításoknak ez a hullámzása ugyanakkor kiváltja azt az igényt, amely sugallja, hogy kezdjünk valamilyen realitáson túli érvényesség után kutatni. De minden újabb állítás ugyanakkor ezt az igényt újra és újra kielégítetlenül hagyja, a feloldást kétségessé teszi. A semmi megnyilvánulásai között bolyongunk, és közben minden egyes állítás megállójában úgy érezzük, hogy valódi közlekedési eszközre – sőt tömegközlekedési eszközre várhatunk, joggal. Mert Lászlóffy sohasem valamely magánember személyes vagy személytelen reményét és semmi-élményét éli át verseiben, hanem éppen a legjogosabb történelmi-társadalmi igényeket szembesíti a különböző korok történelmi-társadalmi valóságával. Az ő semmi-élménye a mindennapokban előforduló csalódások számbavétele, tudatosítása. A vanitatum vanitas keserű bölcsességének átélése logikusan felépített történelmi-társadalmi csalimesékből. Minden verse egy-egy eszméltető csalimese.

Nála a korok együtt érzékelése annak tudatosítása, hogy minden kor megfelelő mennyiségű csalódással is szolgálhatott lakójának („én vagyok gyerek, én vagyok beszámíthatatlan és rögeszmék megszállottja, aki elégedetlen mindennel”). Ugyanakkor – és ez a Csiki-féle fülszöveget igazolja – a korok együttese mégiscsak az emberi életképesség, a túlélési készség erőteljességét bizonyítja („mindenki csak egyed, s fel szabad, fel lehet teljesen oldódnia abban a derűben, hogy mindig él valaki, mindig élnek mások”). Az ember – és minden kor – magában hordja a célokság önmagára vonatkoztatott igényét és tudatát, mégis életútja – vagy a korszak története – épp ennek a célra tartó tevékenységnek a kudarcait reprezentálja. Így aki széttekint az emberiség történetében, mintha a ligeti elvarázsolt kastélyban bolyongana: mindenünnen saját, különbözőképpen eltorzított formája tekint rá vissza. De éppen az azonosságon túli különbözőség a biztató. Az a relativizmus, hogy a különböző tükrök más- és más-képp torzítanak: ez bizonyítja, hogy nem az eredeti forma, nem az ember torz, hanem a különböző viszonylatok, amelyek különbözőképpen deformálhatják. Ez a meggyőződés biztosítja a Lászlóffy-vers kettősségét: az állandó bizonytalanságot, az egymást ellenpontoszó részletek folytonos átalakulását, és ugyanakkor az ezzel ellentétes sugallatot, a megalkotottság, a lezártág érzetét.

Lászlóffy kitűnő formaművész, ezt a kettősséget verse szerkezeti sajátosságává tudja alakítani. A ritmus feszes ünnepélyessége, a mondatok megnyugtató kijelentő-kinyilatkoztató formáltsága, elrendezettséget éreztető alakítása, a vers érzéki hatása, mint egy preklasszikus zenemű, a megalkotottság, a teljesség, a lezártág érzetét kelti, verseiben mintha háttérzeneként minduntalan Vivaldit hallanánk. Így teremti meg a látszat és valóság kettősségét verseiben: mert az elrendezettség csak szuggesztív, a harmonikus szerkezet pedig éppen csak háttérzenére emlékeztet. Íme, ahogy ez a kettősség szemléletében megképzik, egy jelenet és egy látomás az 1973-ban megjelent *Papírrepülő* című regényből:

„S az égen léptek hallatszottak mindig. Kitapasztaltuk, hova kell állni, mikor az öreg bezárja a boltot és lefele baktat, láthatatlanul, a torony ablakokkal lyukas köpenyegében, hogy lépteinek visszhangja a magas falakról úgy hulljon ránk, mintha valaki el-elhaló és felerősödő léptekkel végigcsoszogna az udvar felett az égen.”

Ezt a kettősséget azzal tudatosítom magamban, ha a versszerkezetébe oldott Vivaldi-élményével a vonatkozási pontokként általa megidézett Bach vagy Rilke példázatát szembeítem. („Csakis az szabadul meg innen is, akinek olyan matematikai nyugalommal van tele a lelke, mint Bachnak vagy Rilkének.”) Az ő esetükben ugyanis képtelenségnek tűnik a látszatnak és a valóságnak ez a kettőssége, náluk a teljesség nemcsak a formálás szuggesztíója, hanem a mű egészének valóságos sugárzása, a mű a maga hely-idő konkrétságában egyszeri-összetartozó, egyetlen egész. Lászlóffy számára éppen ez az egybeesés lehetetlen, a megformáltság teljessége a személyes megalkotottság lehetetlenülésének, a célokság beteljesíthetlenségének ellenpontja. A formálásban jelen levő harmónia éppen a harmónia ábrándképét idézi csak meg, a mindig távolodó nagyszerű fata morgánát jelenti.

A Lászlóffy-vers valósága a különböző korokban és körülmények között vágyott élethelyzetek, cselekvéstípusok, élelcélok együttérzékelése és esélyeiknek mérlegelése; állandó gondolati villódzás arról, hogy hol, mi szeretnénk lenni, és annak vallatása, hogy mit és hogyan tehetnénk. Verse végül is a testet öltött emberi bizonytalanság. Valamiféle tudatos negáció, a félelemnek, ellenállásnak vagy valamilyen kiszolgáltatottság tudatosításának félve-rejtve történő bevallása, amely nem találja a maga megnyugtató biztonságát – a Neander-völgy óta meglevő biztonságihiány, benne korunk speciális veszélyeztetettségével.

Lászlóffy Aladár verseiben így a különböző korok között otthonosan villódzó szellemes kultúrlény szellemi bravúrjait is megcsodálom, de egyben korunkbeli tájékozódásom alapvető paradoxonának megtestesülését követem: a bennük háttérzeneként élő-munkáló, végső soron éltető célokság-tudat rám sugárzásának és állandó gyakorlati megcsalattatásaim dialektikáját élhetem át bennük.

Téved az is, aki azt hiszi, hogy egy csillogó-szép csigaházat talált, de éppúgy félreértheti az, aki hihetné, csupaszig, amelynek eleve nincs háza.

*Csupa nosztalgia minden emberi élet nekem.
Elmúlnak a korok, egymás után –
és én nem tudok betelni...
De milliárd színhelyen szemmel
tartom a történelemlakót.
És elképzelem a teljesség fogadónapját:
lehetnek kijelölt órák,
mikor lépcső ereszkedik értünk,
ajtó nyílik, móló nyúlik elénk.*

De ebben a történelemben ott élnek a kérdőjelek. Glosszák a történelemkönyvben: *Megjegyzés.*

*Az értelem néha még összerándul,
ha sarkát üvegcsereppel metszik el.*

*Mert értelmetlen kínokat megszokni
még tízezer éves lét sem nevel.*

És ezek a „megjegyzések” a történelem egészébe is bekéredzkednek, a meditációk témáját szolgáltatva (*Ősz hajszálak*):

*Sötét szobában engedem, hogy villanjon ki
minden gondolatom,
s a kétely sárga, a szorongás vörös
fényben ragyogjon bennük.*

Az alapparadoxona: „Igazi szülőföldünk egy kor. Sajnos nem maradhatunk otthon.”

*De hát meg
tudok maradni, nyugodni meg tudok
tudok-e egy emberben élni? Egy embernek
egyetlen életében? Megint ezek a
legszebb napok. Ilyenkor elkezdem a
sétát: sétát a szobában, sétát a
mindenségben, és sehol sincs az a
méret, ami én! És nincs az a
mérték, aki mi: aki te velem,
aki én veled. Csak a mindenkori,
csak az örök, ki bármikor visszatérhet.*

A különböző élethelyzeteket, emberi lehetőségeket emelte költészete alapegységévé, és ezeknek a különböző korokban való megvalósulási – kiteljesedési, illetőleg korlátozottsági – lehetőségeit méri össze. Így versében az állandóan hullámzó történelem van jelen, amely az emberi cselekvés különböző formáival szembesül.

Mint Leónidasza, ő is csalódással, korlátozottsággal érkezik mindegyik veresébe, nem is személyes, életrajzi jellegű, hanem többes szám első személyben elmondható vereségekkel. És verse állandó kapcsolatkeresés és viszonyítás, az ellentétek, a tények, az érzések ellenpontozása, szikráztatása: logikai, grammatikai eszközökkel. A történelmi létezésben él, immár független szellem, aki, ha kell, nemzedéke nevében bolyong a történelmi időben, ha kell, vigasztalóan bohócsipkát ölt, és hintalovon lovagolva szórakoztat, nehogy túlzottan elkeseredjünk. Egy tény: a veszteség nyereséggé vált benne, gyönyörködni is tud ebben a szellemi szabadságban, ebben a csalódott csapongásban. Ez a keserű, fanyar szabadság ugyanakkor újabb megkötöttségek végtelenét szabadította rá. Közben a védettség, a bizonyosság, az otthon állandósága veszett el a számára, szabadsága a csalódások számbavételének szabadsága.

Mert az ember jelenléte dolgaiban sokkal bonyolultabb, mint hinné, de szabadsága a helyzetek megváltoztatásában korántsem olyan korlátlan, mint a szellem mozgásszabadsága szuggerálná. Így érthető, hogy minden szuggesztíven megfogalmazott állítását egyben meg is kérdőjelezheti. Mert valóban taktikáznak is velünk, de mégsem olyan személytelenül, mert a politika is (értve ezen mindennapi személyes esélyeinket éppúgy, mint a Föld sorsát) emberi termék, és az emberek mégiscsak mi vagyunk, mindnyájan külön-külön. És ha

mindnyájan külön-külön úgy is érezzük, hogy tőlünk független döntések függvényei vagyunk, a döntésekhez így vagy úgy mégiscsak hozzájárulunk. Lászlóffy helyzetelemzése ezt a kapcsolatokat vizsgálja, az ember jelenlétét az őt magát is meghatározó döntésekben. Mennyiben függetlenekedhetünk a minket is megkötő helyzeteinktől, amely kööttségekhez – ha csak töredéknyit is, de – mi is hozzájárulunk.

Valóban védtelen Lászlóffy versében az ember, mint a csiga a háza nélkül, de felnőtten, illúziók nélkül tekint szét a természeti és a történelmi világban. És ez a felnőtt természetesség, az emberi tudat értékének ez a számontartása olyan biztonságerzetet sugall, amely már bátoríthat, megerősíthet a rossz tudomásulvételekor is.

Idézzek megint a *Papírrepülő*ből. Megint egy regény, amelyben a legjobb versei rejtőznek. (Milyen jellemző a dedikálás szövege 1975 augusztusának 16-áról, amikor elváltunk Kolozsvárt: „Szomorú könyv de szeressék Kabdebóék is.” Húsz perc múlva a kukoricásba csúsztunk, hál’ Istennek túléljük, sőt ugyanazzal a Trabanttal hazáig értünk.)

„Egy galamb egyensúlyát veszítve, mint egy szárny alakú szilánk, itt hasított el az arcom előtt. Már fenn süvít a torony felett. Őt megtartja a szél is. De mi tart meg engem? Lüktetve taszítanak-húznak a nem nekem szánt rettentő ütések. A fémek annyi mindent tudtak pusztítón hangos fájdalomig fokozni a földön. De nem idegeknek való a verekedés. Mikor már minden teljesen feltámad körül, odabenn az emberiben megszólal a csend. Gyermekkorom óta érzem, hogy a harangszó messziről sosem töri meg a délután csendjét, a csendhez tartozik, persze, lehet csak itt vidéken vagy egykor. Mert a múlt az idő vidékje. A távoli harangszó csend. A szélben oldva olyan, mint az emlékezés. Sokkal több, mint amit a könyveken kívül bármely valóság képes összefogni egy pillanatra. És nemcsak múlt, jelen és jövő létezik. Van egy idegidő is, amelyben például ÉN élek. Ma láttam egy kocsit, a száma a születésem évszáma volt. Valahol fut egy másik, amelyre a halálom esztendeje van írva. Néha azt játszom, hogy én vagyok a leggyengébb, néha azt, hogy a legerősebb. Ebben a roppant érzékenységekben az ember beszél magáról mint idegen, és úgy beszélhet a halottairól, mintha élnének. Van úgy, hogy én sem üvöltök, ahogy a harangok zúgása is lehet csend, alapcsendje a továbbiaknak.”

A regényt keretező mondatokon vitatkoznak kritikusai. Öt perc vagy egy egész élet? Játéknak veszik vagy az életgyónás időösszegezésének. Széles Klára csokorba gyűjti a vélekedéseket. Én egyre figyelek fel. A kezdő mondat: „Egy perc múlva hat.” A záró: „De most már hat óra.” A kezdetén megadta az időt, amiben az „ÉN élek” igeidő aktuálisként funkcionálhat. A zárás csak annyit mond: elmúlt az aktuális idő, túléltem önnön létezőm. Diadallal várta be végét? Hiszen az egész könyv rájátszik ezzel a *Szondi két apródjára*. „Valahonnan időnként egünkre jönnek olyan fellegek, melyek más korok hangulatát hozzák. Kitörő fehér tűzű vulkánok, leomló mitológiai hóhegyek, félrevert hangtalan harangok, rengő világok, hámló legnagyobb falak. Coelum stare pulvere, az ég porban áll. Az egyetlen út, mely, ha a tekintet gyaloglására figyelsz, nem a lábéra, átvezet mindeneken.” Szili József hívta fel figyelmünket a feje tetejére

állított világ rajzolatára Aranyánál, Lászlóffynál mindez hamarébb szöveggé oldódott. Éltreceptté.

Coelum stare pulvere? Töredékes, fel nem fogható szövegmaradvány, inkább szavak emléke él benne. Mint az ujjbegyünkkel olvasott sírköveken. Szomorú világ, de szeretem. Sőt mi több: élem. Azóta túlélem. „De most már hat óra.” A tekintet gyaloglására figyelj!

* * *

Minderre rímel vissza *Az év versei 2004* antológiába válogatott egyik újabb Lászlóffy-vers is. Az év válogatott jó versei közül is az egyik legkiválóbb. Nemcsak egy véletlen idecseppent vers, de egy költészet egészének méltó önreprezentációja, és egyben az általam „erdélyi stílusnak nevezett” formáltság egyik mesterdarabja.

Lászlóffy a szójáték mestere, és megtanulta, hogy a verset szinte az énekelhetőségig formálni kell. Erdélyben a felnövő nemzedék, a gyerekek nyelvén is kell tudni beszélni, ha azt akarjuk, hogy a magyar felnőttek magyarul éljék meg életüket. Aladár sok versében utóbb ez a kettősség szétvált, a szójáték nemegyszer szeszélyes önparódiává alakult, a formálás pedig a játékosság önelvű teljesítménye lett. De vannak maradandó pillanatai. Ez a költemény a nagy magyar versek közé emelkedik. A játszó költő egyben szenvedő költőként Vörösmarty legjobb pillanataira emlékeztet vissza. Csakhogy elődje számára még látszódtott egy egységes érzelmű nemzet, egy közösség, amely lelkesülni, de még inkább szenvedni oly igen összhangzóan tudott. Lászlóffy mögött már csak az emléke élhet ennek a nemzetnek. Benne és általa az egyes ember szenvedti azt az évszázadot, amelyből hetven év eddig az ő számára is kihasítódott. „Álmomban eltűnt énem fázik, / de kiskabátban hazatartok.” Az egész Európa múlt százada benne van ebben a két sorban, de a tőle keletre szakadt Eurázsia úgyszintén, még inkább. Ezt a személyes sorsot tudja közösségi sorssá emelni versében: megtartva egyedi történetét a sok-sok egyes embernek – a kétféleképp szenvedőknek: az elvesztőkének és az elveszettekének. A költő magába néz, és megborzong, az olvasója magára néz, és döbbenten veszi tudomásul: még vagyok én, aki olvas. Élek és olvashatom mindezt? Hány pillanatra utal a vers, amely az én életemet is megszakaszthatta volna. Hányan – barátaink, osztálytársaink, ellenségeink, szeretteink és vetélytársaink – tűntek el ebben a hetven évben is mellőlünk. Csoda, hogy vagyunk. Csoda, hogy vers íratik minderről. Beleborzongok. Aladár, honnan volt erőd ezt magadba sűrítetni? Mert, ugye, a költő: sűrítő.

A végtelen készenlét

*Fellobbanni egy gyufaszálban,
kráternyi emlékművet hagyván.
Alázattal a falhoz állva
túltenni minden szorgos hangyán.*

*Mindenki tunguz-meteorinak
indul egy belső program mentén.*

*Jánosvitézként rózsát hordoz
vagy érdemrendeket a mentén?*

*Valaki aggódó hazádként,
anya ki árván hagyott régen,
Iluska dicséretként, vádként
utánad néz egy faluvégen.*

*Épp visznek malenkij robotra,
deportált vonat vár a rámpán,
ne halogasd hát más napokra,
hogy mikor kezdődjék a kánkán.*

*Mit megtehetnél ott, hiányzik
ahol most szakadnak a partok.
Álmomban eltűnt énem fázik,
de kiskabátban hazatartok.*

*Megjött! – mondhatják majd legyintve.
Roncs lett. Pár napja maradt hátra!
...Bár álmainkban sorakozzunk
egy régen elhagyott határra.*

*Bár álmainkban sorakozzunk
még egyszer. Az is lehet érték.
Névtelen parancsokat hordunk.
Áldozatunk sose kérték.*

*Gondoljatok az ámulatra,
amellyel mégis fogadnának,
hogyha elestünk este hatra,
és másnap mégis jönni látnak.*

Vers, amely egyszerre személyes és közösségi ihletettséggű, szellemesen formázott és bölcsen-átgondoltan felépített, játékosan nyelvszerető és a tragikumig sorsszerűen átélt.

Kántor Lajos

S a Farkas utcán farkasok...

A Farkas utcában, pontosabban a Petőfiben kezdődött ismeretségünk Lászlóffy Aladárral, a most 450 éves Református Kollégium 2. számú Magyar Fiúliceumnak elkeresztelt utódjában (a kollégium régi épületét akkor nem a mi iskolánk használta); és lényegében a „farkasok” közt növekedett, erősödött barátsággá. (Ali Tordáról jött hozzánk, a refesekhez, amikor apját Kolozsvárra helyezték; a párhuzamos osztályba került, az A-ba, míg én végig a B-be jártam, és tulajdonképpen az irodalom iránti érdeklődés hozott össze minket, kevéssel a Petőfi utca elhagyása előtt, majd pedig a Bolyain, a magyar szakon folyamatosan padtársak voltunk. Erre is utal Forrás-kötetének 1962. április 12-ről keltezett ajánlása: „Lajosnak, a legközelebbi embernek, aki elsőnek ismerte ezeket a verseket és másokat is, öreg barátsággal Lászlóffy A.”)

Életünk, indulásunk, későbbi jelenlétünk párhuzamos történetekként előadható részét nem itt fogom elmondani – remélem, egyszer még sort keríthetek rá –, most csupán három Lászlóffy-verset akarok bevezetni, amelyek csak félig-meddig kerülhettek (volna) be a Lászlóffy-bibliográfiába. Kétségtelesen családi hangulatuk-hangvételük ellenére, azt gondolom, megérdemlik a figyelmet. (Adaléknak is tekinthetők Széles Klára Lászlóffy-monográfiájához.) Előzményként említem a legkorábbi kötetes jelentkezést, az Aladár kéttucatnyi gyermekversét tartalmazó antológiát, az akkori fiatalokat (Jancsik Pált, Lászlóffy Aladárt, Szilágyi Domokost, Tamás Máriát és Veress Zoltánt) felvonultató *Szívárványt*, a belevéselt dedikációt (1961. XI. 11.): „Lajosnak sok szeretettel, de ne csak magának, hanem Julika húgának is olvasson belőle.” Amikor fiaink, László és István megszülettek, a gyermekekhez szóló kötetek ajánlásainak címettjei természetesen ők lettek. Aztán kialakult, folytatódott a felnőttkapcsolat. A 34 erdélyi magyar íróportrét – fotót és szöveget – közlő *Túlélő képekben* (1989) nyilván megtalálható Lászlóffy Aladár (innen kerültek Kántor László fényképei Széles Klára könyvének elejére), *Cethal az akváriumban* című esszéjét adta a fotós könyvhöz. Az együttműködés pedig a *Házsongárd* (1988) kötettel folytatódott; a Helikon Kiadó, személyesen Nagy András felkérése először a képek elkészítésére szól (fiamnak) – és keresték a Házsongárdot megszólaltatni tudó kolozsvári szerzőt. Előbb Benkő Samut szólították meg, ám nem jött létre az egyezés; nekem egyből Ali barátunk jutott eszembe, ismerve temetőjáró, a múltba elmélyedni mindig kész költő mellett az esszéíró, és ő szívesen vállalta, kitűnően végezte el a feladatot.

És akkor már közelebb az említett versekhez: István fiunk (László öccse) három gyermeke – unokáink – révén kerül a Lászlóffy-bibliográfia közelébe. Bálint, Bence és Dóra Borbála keresztelőjére Aladár bátyjuk, azaz Ali bácsi verset küld, sorrendben 1994. szeptember 30-án, 1997. február 5-én és 1998. július 18-án. Az első vers közvetlenül a Farkas utcához, a Farkas utcai ősi református templomhoz kapcsolódik, a harmadiknak (*Dóra nevére a keresztelőjén*) aláírásában jelenik meg ugyanaz a helyszín (Kolozsvár, Farkas utca) – az *Enek*

Bencének nem teheti ezt, minthogy a középső unokát Kalotaszentkirályon kereszteltük; a történelem s az irodalomtörténet (József Attila *Altatójára* utalva) persze itt is jelen van.

Következzék tehát a három vers – Lászlóffy Aladár költészetének, írói-emberi tartásának jellemzőjeként. (A *Kántor Bálintnak* – a cím jelölése nélkül – olvasható volt *A kapu* című kötetemben, korábban ezzel a címmel a *Kortársban* is; az *Ének Bencének* emlékezetem szerint ugyancsak megjelent, a Dórának ajánlott tudtommal itt lát nyomdafestéket először.)

Kántor Bálintnak

E templomból mikor kihoznak ölben
s kicsiny kezed nem úgy szorul ökölbe,
csak mint madárnak első nap az ágon,
úgy van jogod s birtokod e világon:
már mindened a nemzeté, közé –
s a Farkas utcán farkasok közé
vezet az út – kövesd a szellemet,
mely apát, nagyapát is eltemet,
de feltámaszt ezerszer egy hazát,
ne érezd, tekintsd mércének a mát,
se dicsőség, se szörnyű áldozat
nem végösszeg, csak múló áthozat.
E templomból ahogy kihoznak ölben
s kicsiny kezed még nem szorul ökölbe,
akkor jegyezd meg, szokjad és tanuld,
hogy mindig jövővé válhat a múlt,
de ami rád vár, abban mint a fény
világít egy megszenvedett remény.

Kolozsvár, 1994. szeptember 30.

Lászlóffy Aladár bátyád

Ének Bencének

Bencének való altatók:
 megáll vonat és hintaló,
 bár ez itt mégsem parkoló –
 itt hagyják cipőjük a jók.
 Mert álomországba gyalog
 sétálnak be a boldogok:
 a kiscicák s kutyák vakon,
 te kék pizsamában szaladsz
 rózsás meztlábaltalpakon,
 és csíkosban a vadmalac,
 a hernyó harminc lábon jár,
 négy lópatán török, tatár
 s mindenkire a párna vár.
 Ha lehunyod a két szemed,
 gyorsabban kiderítheted,
 kik fújtak neked altatót:
 a szél, a nyúl, a pék, a pók?
 Lehet, a tátogó halak
 valamit épp kiáltanak...
 Légy résen, Bence, mialatt
 az álomösvényen haladsz,
 lehet, valami jele volt
 a bükkök derekán a folt –
 és mit akart a telehold?
 Ha eltelik vagy két heted,
 nyugodtan megkérdezheted,
 mint aki erről olvasott:
 hozzák még Tordáról a sót,
 Betlenben van-e Betlehem
 és Egerben a csillagok?...
 De lehet, évek telnek el
 mire valaki így felel:
 álomszuszék, ébredj tehát,
 nézd, neked ültettem e fát,
 és még. remélni sem merem,
 de nemsokára már terem...

Szeretettel Kántor Bencének Ali bácsitól

1997. február 5.

Dóra nevére

a keresztelőjén

Igazgyöngy és békalencse,
lakjék nálad a szerencse,
vegyen körül boldog család,
pólyát, ágyat, trónt is alád!
Hagyatkozom állva, ülve
malacfarkra, nyuszifülre,
téli fényre, nyári óra –
kísérjen az áldás, Dóra!

Nyári hó és téli elem,
a nevedben követelem:
aki e világhoz tett el,
legyen is rád tekintettel!
Ha valami nem tetszene,
könnyes lesz a gyöngyök szeme,
szimatol a bimbók orra –
bírom benned, mini Dóra!

Barackbáj és rózsacsipke
száll le harmatos kicsikre,
okos lányok, szépleányok
mind boszorkány-tanítványok!
Ordíts, ahogy szádon kifér:
ide hívtak? fogat fogért!
Felszólítlak, üt az óra –
ne hagyd magad, kicsi Dóra!

Kolozsvár, Farkas utca, 1998. július 18.

Lászlóffy Aladár bátyád

Dóra nevére
a követelőjén

Igazgyöngy, és békalencse,
lakjék melád a nyevese,
vegyen kívül buldog aralás,
pulját, áppat, trónt és alás!
Hoggyatrosom illva, illetve
malacfarokra, nyuszifélre,
Teli fényre, nyári hóra -
kiszájon az áldás, Dóra!

Nyári hó és teli elem,
a nevedben követelem:
aki a világhoz tett el,
leppen is rád tekintettel!
Ha valami nem tetszene,
könyves legy a gyöngyök nyene,
nyomatol a bimbók orra -
bizom benne, mini Dóra!

Barackbaj és rózsaszípké
nyál le haruatos kintere,
olvas lámpák, nyéplámpák,
mind bogorokány-tantrámpák!
Ondits, ahogy nyádem kifer:
ide hivatal? fogat fogait!
Felszólítalak, ill az óra -
ne hagyd megad, kien Dóra!

Kolozsvár, Farkas utca, 1998. július 18.

Lairlóff Aladár Vatyáca!

Csontos János

Vésett motívumok

(Tisztelet Lászlóffy Aladárnak)

Tér a hangokban, hangok a tereken.
Levélvándorlási színhelyek.
A hetvenes évek Héphaisztosza.
A következő papírrepülő ütközet.

Hadifogoly ólommentes katona
vesztéssel svájci határállomáson.
Szigetvár lakatján harmatjáték.
Antik szimfónia, Borgia-bársony.

Szélmalomleltár Házsongárdon.
Csudaóra, keleti reneszánsz.
Felhősödik a körmondatokban.
Szövegek szövetségesének szánsz.

Átkopogások longobárd koronán.
Hétfejű üzenet: hol én, hol idegen.
Agypiramis-ledőlési határidő:
képzeletbeli ásatás odabenn.

Gyarló tollra mit ér a kalapács?
Szabó Lőrinc: fonnyadt páfrányvirág.
Nagy csomó botránny Gordiuszban.
Hogy ki ne bogozódjék a világ.

Korpa Tamás

Podolinban hull a hó

Hommage a hetvenéves Lászlóffy Aladárnak

I.

vajon milyenek a színek
 mikor nincsenek? Szindbád szemében
 a barna hó: meggylikőr – hull az első hóra
 szárnyas szalamandrák inkognitója
 szárnyas szalamandra ejtőernyősök
 sűrű denevérszárnyakra tűzve
 Schelling és Goethe úr szorított
 helyet nekik: a felesleges teáscsészéket
 tengerbe dobták
 csörömpölve zuhant elégett
 mielőtt felkapdosták
 volna üveges szemű hullámok
 reggel gyantás falovacskák között ébredt
 de *mind aludtak* értették az egészet:
 Kant mester papírszárnyad / a szemükre
 olvad / pulzál a hó elindul / de visszatér
 a csónak

vajon milyenek a színek
 mikor nincsenek?
 akvárium fala mögötti járdasziget karbidszag
 sűrű sáv: lejtő az idegpályán
 sóder sóder zacskó-hónap!
 buldózerrel szállj a holdnak!
 ha megolvad dömperre tedd!
 denevérszárny-pörköltödet!
 sárga sálam útközben beakadt
 a lefolyó szabadesésébe
 csipkefüggönyök hullnak a hegy
 rinocérosz gerincén tűfoka jóregénység-fok
 és ujjbegyekben lüktető esőfelhők
 kecskeszarvon ördögszántás!
 szarvasbőrben libamártás!
 nyírfakérgen népvándorlás!
 szecessziós bakancsban: sás!
 porhó-átömlésztés tűhegy
 sarkába faragott korcsolyapálya

áramvonalas szemháj-szerpentin
 csigaház albérlet: kiadó!
 (úgy tapadok a szélbe mint
 sivatagi homok egy pillantással
 a délelőtt után s átrepülöm
 a tengert pedig csak a folyosó
 van tegnapnyira hónapok moldvai
 tánca percek detonációja
 csuklószorítók a homlokon
 forró virágpör olvadt gyanta
 a torkomon)
 porcelánfogakból hulló úrsiklók
 hüllő-évszak monszun-őzgidák
 vajon milyenek a színek
 mikor nem vagyok?: lányok ők
 én ősz vagyok obszidián nyílhegy
 zsalugáterben kaktuszpor feltépett
 szemhéjakon – Szindbád: a barna hó:
 meggyricoeur

II.

megnyílt a föld véres ínye
 drezda ditró számon kérte:
Fogföld robban hova szálljak
 nyelvemből az idegszálak
 nyállal keverve higannyal
 gnómok lesnek: a Gnóm felfal:
 nyállal keverve higannyal
 plátón platón riadtan vall:
 lee annácska a *poernósztar!*
 lengedezik hibbant fűszál
 fejtetőből mint kalácsból
 kibuggyanó lekvárt mázol
 Puma-isten Porsche-isten
 lengőajtón túl és innen
 rezeg a lécs gyerünk tovább
Kant ússza át az Al-Dunát
 körömágyból csipegető
 madár chipeket szed elő
 minden hajszálon antenna
 és égnek áll: meglapulna
 szénsav-bordal krokodilvér
 cukrozott csecsemőtenyér
 vodkázgat két magnacharta
 margaræta: törött borda
 a jaguár fogszabályzó

bronzöltényre hasad a hó
nietzsche(n) apám nietzsche(n) jachtom
barokk hidak alatt alszom
kollégám voksom vivátom:
Gótikus the Messze lá Tom
pontifex vagy – *Godot* várva
pedig *dogok* foga rágna
pedig *dogok* foga rágna

Géczi János

A költő

L. Aladárnak

Éppen csak bal ujjhegyét láttam:
költő lett belőlem, költő, így tudom
beteljesedett a hagyomány.
Hogy mit is néztem
körmöt, amelyet befut a mocsok
kristályt, mely tusfekete, mint a kitelt éj
vagy a teleholdnyi szépség gyöngyfogait
amikor kerek szájjal nevet
azt nem tudhatom.
Mondják, a költő sorsa ez.
Ha észreveszem ajkát, vezér
ha foltos árnyékát, énekessé válok.
Egy ujjbegy halovány lenyomata rajtam.
Költőként maradtam:
tudatlan szó
külseje a belsejéből látható
tétova naplemente, mely nem tudja,
kire hagyja kárminsínét. A tengerre,
a rózsára vagy a vércsöppre, amely
ott ül az ujjbegyen.

Zsille Gábor
 Az utolsó betyár

A hetvenéves Lászlóffy Aladárnak

*„és indulózni utcahosszat:
 hogy Édeserdély, de szép lenne! (...)
 hol az utolsó betyár fázik,
 s az első mozdony még nem fáradt”
 (L. A.)*

Hol nagyurat játszik a lakáj,
 hol az utolsó betyár fázik,
 hol gólyák nélkül maradt a táj
 és a szél csontokon hárfázik,

hol a járdákon szemét gurul,
 bűzlik a tó és a Tiszapart,
 hol lebontásra vár a turul
 és gipszben a kar, mely visszatart,

ott már senki sem indulózik,
 hogy Édeserdély, meg Kolozsvár,
 ott nem hordatnak fenn a nózik,
 s az első mozdony csak poroszkál,

ott Édeserdély már utóíz,
 félédes? félszáraz? – kesernyés,
 rákérdez valami bunkó kvíz,
 ötvenezret nyertél, te sertés,

mert kinyögted, hány az aradi,
 a nevüket persze nem tudod,
 no problem, ne legyél maradi,
 falva fal és dagadva dagad –

hol a szél csontokon hárfázik,
 hol a tornácon hó a hírlap,
 ott az utolsó betyár fázik,
 s közeli aratásról írnak,

de szép is lenne elgondolni,
hogy jó helyen van ő már, otthon,
hogy van hová hazaindulni,
és nem marad szüntelen hoppon,

de szép is lenne megmaradni,
megérni hatvanat, hetvenet,
s tudni: jó lesz az égi randi,
s nem baj, hogy előzi hegymenet – –

Tari István

HATÁRSÉRTÉS

Hétcsillagos, natúr

**Tollával a madár
Égbe ír, szóba zár
Rázkódhat a batár
Rázkódni sohse kár
Hétágút kalapál
Lászlóffy Aladár
Zászlóin a határ**

TISZTELET FERENCZY NOÉMINEK

BABATAKARÓ

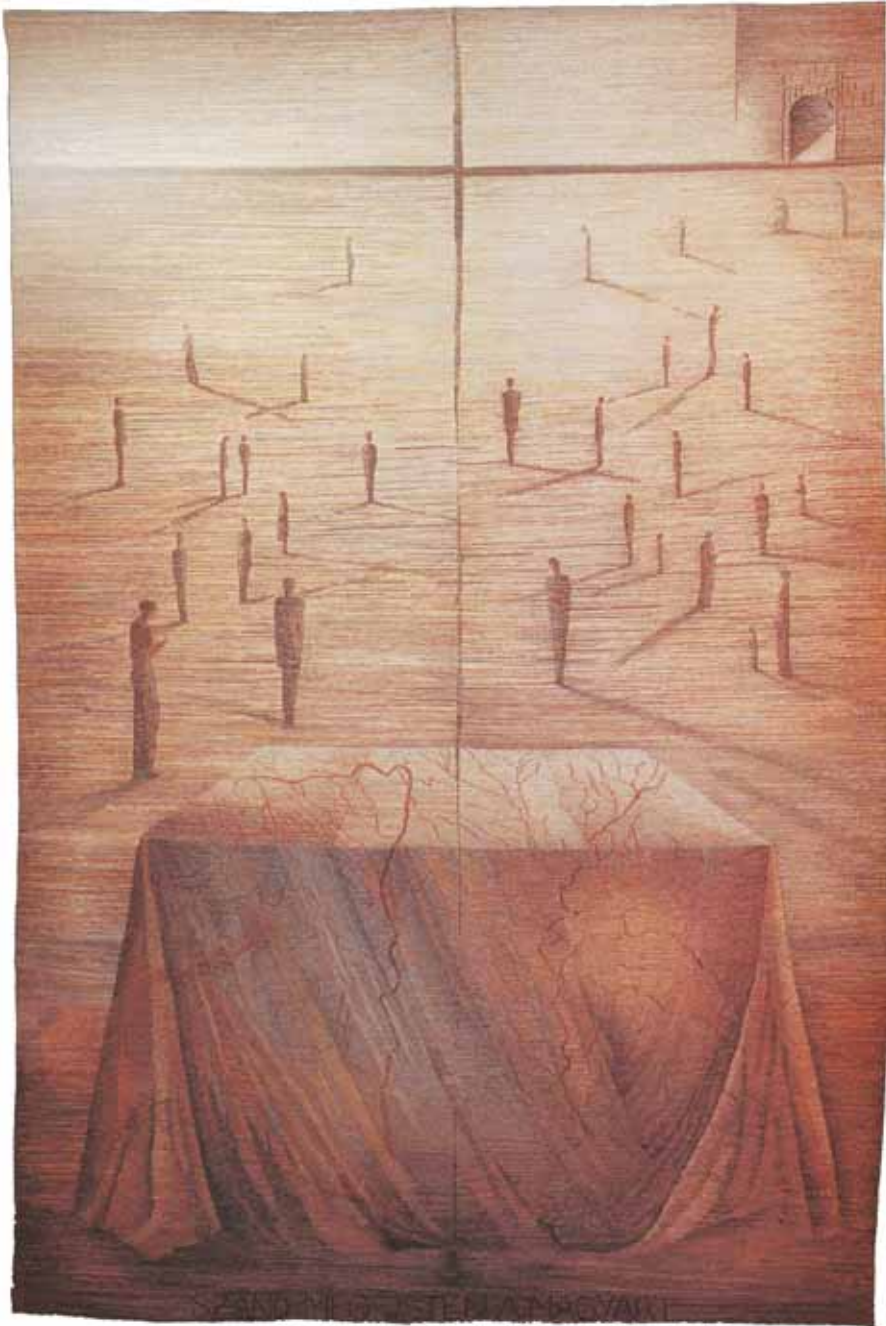

KATONATAKARÓ

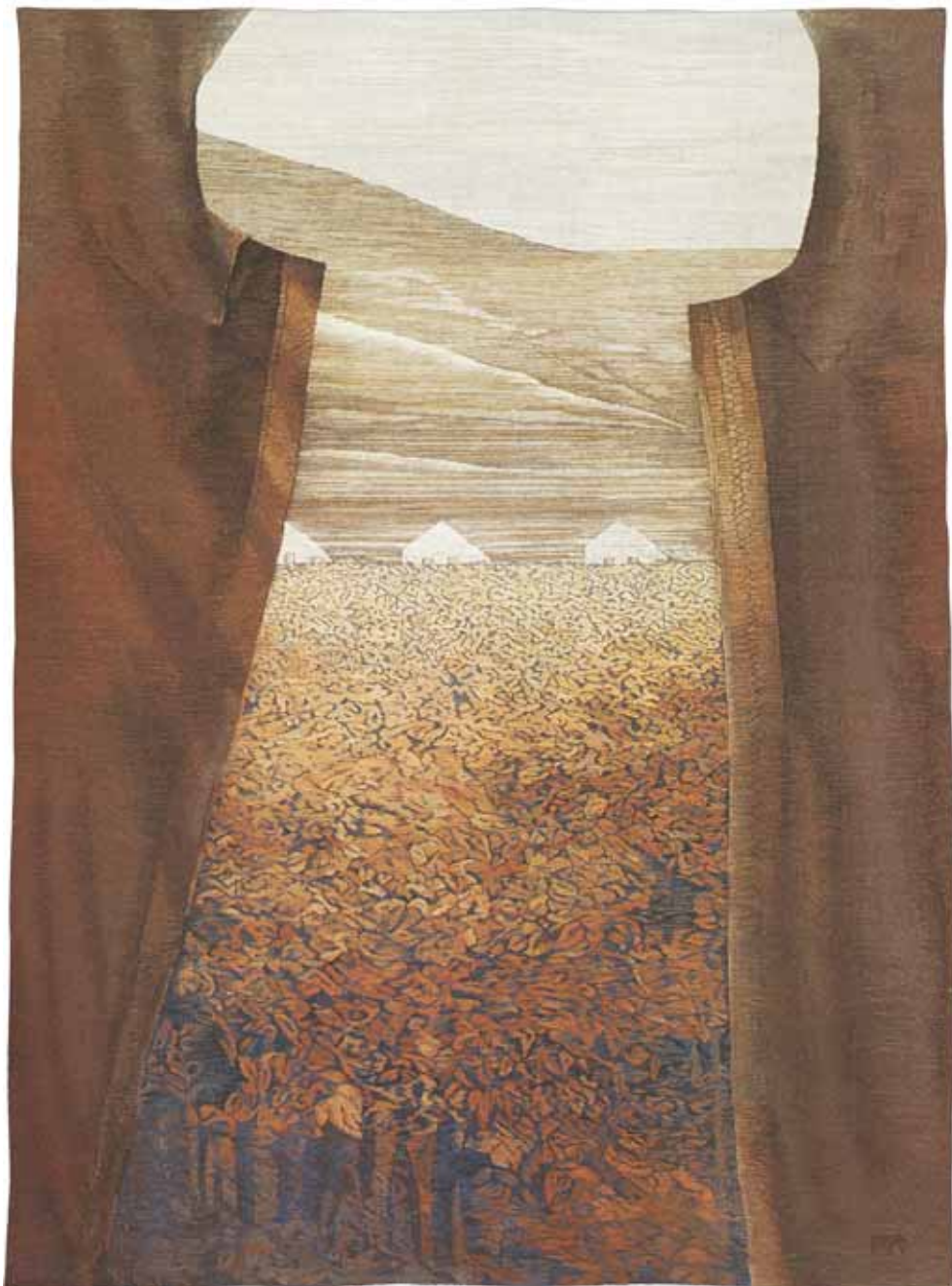

TRIPTICHON

HIMNUSZ

TISZTELET MAGYARORSZÁGNAK

ESERNYŐ

A textil jelentésrétegei

A magyar falikárpit-művészet – ellentétben más ágazatokkal és műfajokkal – követhető elődök és mélyebb tradíciók hiányában, példát adó műegyüttesek nélkül, csak nagyon későn, az 1900-as évek nyitányán kényszerült megalapozni történetét: egy-egy műhelyre – így legelsősorban a gödöllői művésztelepre – és néhány alkotóra – Ferenczy Noémi mellett főként olyan kitűnő festőművészekre, mint Rippl-Rónai József és Vaszary János – hárult a modern szellemű textil-művészet első alkotásainak megtervezése és kivitelezése. Megakadó kezdeményezések, megszakadó folyamatok jellemezték a század első két harmadának falikárpit-művészetét – a fellendülésnek eredendő akadálya volt a szervezett iparművészeti oktatási intézmény működésének hiánya és a megrendelések elmaradása –, s jöllehet 1945 után megpróbálták az állami reprezentáció szolgálatába állítani ezt a művészeti ágazatot is, a tematikai kívánalmak és a szigorú stíluskövetelmények szorításában érkező megrendelések nem műalkotások, jobbra csupán kordokumentumok megszületését ösztönözhatték. Később, már az enyhültebb légkörben Ferenczy Noémi klasszikus eszményekkel áthatott, de korszerű, érzékeny, különös szépségeket felragyogtató kárpitművészetének kibontakoztatását, a tanítványok és követők munkásságában testet öltő továbbvitelét érdekes módon maga a textilművészet belső önfejlődése törte meg: a hatvanas évek második felétől a tradicionális műformákat és technikaalkalmazásokat elvető vagy újszerűen adaptáló tértextil került a művészek érdeklődésének középpontjába. A nyolcvanas–kilencvenes évekre aztán helyreállt az egyensúly: emlékezetes művek sora jelezte, hogy a textil számára autentikus közeg lehet a sík és a tér is. Korszakjelző mozzanatként is minősíthető, de alkotói hitvallásnak, jelképes gesztusnak is ítélnélhető, hogy Polgár Rózsa is – mint számos, a hagyományok szellemében dolgozó pályatársa – gobelinnel tisztelgett a magyar kárpitművészet megteremtője, Ferenczy Noémi művészetére, emléke, alakja előtt. Az 1990-ben szőtt *Tisztelet Ferenczy Noéminek* című, táblakép méretű munkán a vízszintesen futó, egymásra rétegződő, hullámszóvá váló, egymástól el-elváló és egymással összekapcsolódó, sötét- és világosbarna szálak futásából bontakozik ki a művész jellegzetes arca és két keze, alakjának sejtelmes, elvont gobelinné mosódó, ruharedőkbé burkolt teste. Ám a haute-lisse-technikával, a gyapjú és selyemszálak felhasználásával kivitelezett mű nemcsak az ábrázolási konvenciók eme felrúgása, a formai és tartalmi jegyek leleményes ötvözése miatt nem teljesen szabályszerű: a megjelenített művész haja – mint valóságos hajfürtök imitációja – kilép a falikép alapsíkjából, s rakoncátlanul, szabadon aláhullva látszólagosan életszerűvé, plasztikussá avatja az arcot. Polgár Rózsa pályaképére tekintve konstatálható: a hagyományaiban erőtlen, kevés követhető példát kínáló, de a hatvanas évektől egyre intenzívebb és extenzívebb korszakát élő kortárs magyar textilművészetéhez csak időszakonként, kényszerű megszakításokkal illeszkedett, közeledésekkel és távolodásokkal kapcsolódott, kapcsolódik a budapesti Iparművészeti Főiskola szövött kárpit és gobelin szakán tanulmányait 1967-ben lezáró művész munkássága.

A tartós és megszakítatlan kapcsolatok hiányának eredői, az el-eltávolodások okai a pályakezdő szakasz alkalmazott textilművészeti tevékenységében és a külföldi tanulmányutakban, majd a későbbiekben, a nyolcvanas években a hosszabb ideig tartó svájci alkotóperiódusban keresendők. Polgár Rózsa a főiskolai tanulmányainak lezárása után érdekes módon nem a szövött anyagok, a szövés felé orientálódott, hanem az anyagában festett textillel kezdett foglalkozni: jelmezeket, díszleteket, ruhamodelleket és ruhákat, textil használati tárgyakat és feszített, a transzparencia jelenségét kompozícióba építő térelemeket, paravánokat alkotott.

Polgár Rózsa az 1970-es évek végén tért vissza a gobelinszövés technikájához és az autonóm textil falikép kifejezőmódjához. Az alkalmazott ágazattól elszakadó első művek között megszületett, 1979-es keltezésű *Babatakaró* már jelzi művészi érdeklődésének a nyolcvanas évtizedben kiteljesedő új irányát: a textiltárgyak textil általi megjelenítésének, illetve jelentéssel való áthatásának szándékát. Az áttört csipke stilizált virágdísz és geometrikus rácsozata alatt barna, ovális kivágatú, régi fotográfiára emlékeztető, megszőtt gyermekarc-ábrázolás jelenik meg. A textiltárgykárpitok egyik legerőteljesebb kompozíciójaként, Polgár Rózsa életművét immár mintegy emblematicusan jelző munkaként valósult meg 1980-ban a *Katonatakaró*, amely már keményebb hangokat, szólalásokat szólaltat meg, s amely egyszersmind a privát szféra határain messze túlmutató jelenség- és jelentésvilágot sűrít magába, konfrontáltat a szemlélővel. Az álló formátumú, szabálytalan alakú téglalap határai közé illeszkedő, gyapjúszálból szőtt gobelin már-már eszköztelen, ám szükséztelenségében is tág érvényességű mondanót összpontosító alkotás. Polgár Rózsa textiltárgy-idézéseinek – újrateremtéseinek – elemzői általában rámutatnak arra, hogy a művész alkotómódszerének egyik legfontosabb eleme a művek keretezetlensége – a klasszikus bordűr alkalmazásának elvetése –, illetve az, hogy kompozícióinak határát összeolvasztja a motívum, a megjelenített tárgy körvonalával.

A textiltárgy-idézések/újraalkotások mellett Polgár Rózsa életművének másik, kiemelten fontos vonulatában a hagyományos textil-faliképekhez – mind tartalmi, mind formai szempontok alapján – közelebb állónak minősíthető, nagyszabású munkák csoportja körvonalazódik, fűződik kompakt együttessé. Érzékletes, találó kifejezés után kutatva talán „jelenés-kárpitoknak” nevezhetnénk ezeket a műveket, amelyek monumentális, nagyhatású kifejezések, gondolati és hangsúlyosan korjelző életérzés-összegzések, s amelyek fenségességet sugalló hangvételük ellenére is bensőséges atmoszférájú kompozíciók. Kevés motívum, nagyvonalú formakezelés, áttekinthető felépítés, fegyelmezett szerkezet, a végtelenbe vesző, lezáratlan távlatok, valamifajta transzcendens sugárzás, és mindezekkel kapcsolódón lírai hangvétel, finoman modellált színvilág, tartózkodó dekorativitás a jellemzője e nyolcvanas–kilencvenes években szőtt, a textiltárgyak valamennyi technikai-formai vívmányát kamatoztató műveknek. Egy hétköznapi jelenetből és a mindennapok egyik tárgyából érlelt dús tartalmi köröket kibontakoztató jelenést az 1984-es *Esernyő* című, nagyméretű gobelinjével Polgár Rózsa: az emlékek világát idéző, fotószerűen rögzített jelenethez – kalapos, felöltös férfi egy kisgyermeket kézen fogva vezet, távolodik – a nézőt egy, a képhez letámasztott esernyő kapcsolja. Az *Esernyő* elkészülte után csaknem tíz évvel, 1993-ban született meg a *Triptichon*, amely megint

csak kapcsolatot tart egy korábbi textiltárggyal, az 1984-es Ködmönnel. A *Triptichon* három eleme egy szétbontott mellény kvázi-szabásmintájának körvonalait idézve jelenik meg. Az együttes kompozíciós felépítését világos tagolás, a motívumok áttekinthető rendje határozza meg.

A különös, a befogadó emlékezetében erősen rögződő, ívelt futású körvonallal határolt *Triptichon*nal ellentétben szabályos, álló téglalap alakzatú az 1996-ban, a magyar Millecentenárium tiszteletére megalkotott *Himnusz* című Polgár Rózsa-munka. E mű Kölcsey Ferenc magyar nemzeti *Himnusz*ának örök érvényű mondandója által ihletetten, a magyarság Kárpát-medencébe érkezésének és letelepedésének, otthonra találásának ezeregyszáz éves évfordulója alkalmából született meg.

Az életmű vázlatos áttekintése nyomán összegzésként megállapítható: alkalmazott textilművészeti munkák készítése, és a textilfestés terén kifejtett munkásság után Polgár Rózsa az autonóm szövött falikárpit ágazatában alkotta meg a napjainkban is egyre gyarapodó életművének ez idáig legjelentősebb alkotásait. Művészetének jellegzetes vonásai, alkotásai megszületésének színterei, műveinek szemlélete a magyarországi és európai modern művészeti áramlatok termékenyítő hatását ugyanúgy tanúsítják, mint a csekély múltú hazai és a mély gyökerű nyugat-európai hagyományok feldolgozását, szintetizálását, egyéni karakterrel árnyalt értelmezését. Túlnyomórészt tradicionális anyagokat felhasználó, a klasszikus gobelinszövés technikáját alkalmazó, de a mű tárgyát és megjelenítmódját, a textilfalikép alkotói szemléletét, kereteit és közegeit gyökeresen újjáformáló, a mű jelentésvilágát a különösségek szférájába transzponáló, mély érzelmekkel és érzékenységekkel áthatott, nemegyszer költőivé emelkedő mondandóját különleges eszközrendszerrel megszólaltató művészet Polgár Rózsáé. Tárgyművei az azonosságok és különbözőségek, a valóságosságok és látszatszerűségek konfrontációi, s „jelenés-kárpitjai” a korszak létkérdéseinek, életérzéseinek lírai látomásokká érlelt, szomorúságokkal és vágyódásokkal árnyalt, szép összegzései. Alkotásait rejtett kapcsolatok és logikus egymásra épülések avatják egységgé. Polgár Rózsa textilobjektívizációi, faliszőnyeg-látomásai is megerősítik Ferenczy Noémi megállapítását – „A gobelin, az más” –, és szerencsére nem világítják meg, nem tárják fel lényegét, hanem tovább fokozzák, elmélyítik e műnem megfejthetlenségükben szép titkait.

Wehner Tibor

Kolozsi Kata

December ötödike*(Anyunak)*

*„Mely ördög súgta, hogy kettészakadjunk,
Hogy szétrepesszük a szent levelet,
Mit diadalmas őseink írnak,
Szivök véérébe mártván kardjokat?”*

Petőfi Sándor: Erdélyben

A várat jelentő, bottal kocogó öregasszony ártatlan felkiáltásai, nevetése és szikrázó humora már régen pesti életem titkos ereje volt. Hetente kétszer hívtam, és míg csengett a telefon, arra gondoltam, bennem már halványodik a kolozsvári műemlék ház. Ócska, barna kapualja a falí firkákkal, szemetes-kukákkal, beljebb a sötét folyosó, majd a ládákkal megpakolt lépcsőfeljáró, ahol kölyökként annyit játszottam, távolodik tőlem. Ahogy telik az idő, egyre nehezebben építem fel magamban naponta a külső szobában levő, fekete, vékony lábú asztalkát, a telefonkészülékkel. A horgolt makramé terítő, mögötte a falipolc, apám régi képei és könyvei, a sok színes cserép a virágokkal, vesztettek fényükből. Begóniák és muskátlik, nagyanyám kezének nyomát hordozták mind. Kivirultak mellette a növények, cirógatta leveleiket, szirmaikat és beszélgetett velük halkán, évődve, akár kedvenc állataival.

Nagymami volt az otthon. Nem halványult az évek során. Láttam, ahogy igyekszik, ijedten, hogy nem ér oda időben és a készülék abbahagyja a berregést. „Itt van nagymama!”, mondta mindig vidáman, kifulladásra, boldogan, hogy odaért és nem esett el. A nyolcvanhat éves, szellemileg teljesen friss öregasszony, bizonyos értelemben fiatalabb volt nálam és anyámnál is, hiszen hitt valamiben és szilárdan várta annak eljövételét. Anyám megfáradtan, nyúzottan, apám emlékébe kapaszkodva próbálkozott tovább élni. A zajos, pezsgő élethez idős volt, a halálhoz fiatal. Még a telefont sem vette fel. Csak ment és csinálta a dolgát, akár egy nagy ingaóra, járt, mert felhúzták, és bizonyos időpontokban ütött egyet-egyed...

Én hat éve, huszonöt évesen hagytam el szülőföldemet, nyakamba véve a nagyvilágot, és bevallom, nem nagyon találtam helyemet abban. Egy francia vállalat budapesti kirendeltségén voltam tiktárnó.

Nagyanyám, ki értékek és elvek szerint élte le életét, engem is erre nevelt. De a rideg, kemény, pénz és karrier uralta birodalomban, az ezerarcú vérszívó szörny világában, melynek „multi” a neve, a néhai kolozsvári színésznő tanítása, hite a jóban, igazban, hihetetlennek tűnt. Ha hazajöttem, mindig megszeppenve, félve ólálkodtam ajtónk előtt, tépelődve, vajon új életemben tényleg mindig mindenben úgy cselekedtem, ahogy helyes volt? Latolgattam, le merjem nyomni a kilincset, mely mögött ott élt, lélegzett, betegeskedett, kiabált, kacagott a tatárszemű nagyanyám?

Mit tartogat számomra a lakás, hol felnőttem, gyerekből nővé váltam, s ahonnan annyi éve kirepültem?

De íme, itt vagyok újra, és idegesen, izgatottan toporgok, majd megfogom a sokat suvickolt, meggyengült rézkilincset. A magas, repedezett, kopott két-ajtós bejáraton belépve, ahogy az ajtón bezúdult a hideg, barátságtalan, november végi fény, megláttam anyámat.

Különös, nyomasztó, idegesítő télelő volt az idei...!

Anyám ott állt a nagy asztalnál, csirkét göngyölt zsemlemorzsába, és fiatalabbnak nézett ki, mint legutóbb, amikor hazajöttem. Keze fejével homlokát letörölve, felkiáltott:

– Későbbre vártalak, gyermek! Még nincs ebéd.

Ledobtam táskámat, kabátomat, sálam és kalapom repült valamerre, a nagy lakás zegzugos, varázslatos homályába, és álltam anyámmal szemben, akár egy csintalan kislány:

– Mamám! Kávét kérek!

Anyám egyáltalán nem olyan volt, ahogy bennem élt eddig, és ez megzavart. És bár arca hatvan évéhez képest sima, kipihent és szép volt, valami szomorú, valami bús árnyék fogta át egész lényét. Lassan, tétován megindult a főző felé, elővette a szekrényből, a régi helyéről, csavargatta, majd keze beleakadt a fogantyújába, leverte, és kiborult az összes kávé.

Akkor a szárnyas szobaajtóban megláttam nagymamit.

A sovány kincs, a tudást és kíváncsiságot belém oltó apróság dülöngélve totyogott felém, félve, hogy megbotlik. És zokogott:

– Végre hazajöttél. Mennyire megnőtél! Milyen rég nem láttalak!

Magamhoz öleltem a vékony kis testet, hajának átható illatát beszívtam, és ragyogó csodaszemeitől majdnem megszakadt a szívem. Összement, lefogyott, a vállamig alig ért, egészében olyan rozoga és öreg volt, hogy attól féltem, összetörik a karomban. De nagymamit nem akármilyen fából faragták. Hamar felülkerekedett hát érzelmességén, már kuncogott és éles, smaragd-zöld szeme táncolt. Azonnal belém kapaszkodott, csomagomat méregette és kölyökként kíváncsiskodott magánéletemről. Ebéd közben is csacsogott, óriási étvágygal evett, kecsesen, lassan, ráérősen, sok csirkét, hatalmas adag krumpelit és savanyúságot. Mikor jóllakott, letette az evőeszközt és felsóhajtott:

– Nahát, ilyen jót rég nem ettem! Most csokoládét vagy pudingot kérek!

Ugrottam a Rafaelóval, de anyám megállított.

– Ne egyszerre! Rosszul lesz.

Ijedten, hitetlenül suttogtam:

– Talán beteg?

– Nyolcvanhat éves. Akár egy gyerek... csak a csokoládé... csak az édesség! – mondta anya, és nem halkította le hangját. Nagymami pedig maga elé nézett, derűsen, száját nyalogatva, eres kezeivel cigaretta után matatva. Már nagyon rosszul hallott.

Kaptam magam, lerohantam a cukiba. Ha pudingot akar, hát azt eszik.

Csodálkoztam, nagymama két év alatt hogy tönkrement, nem értettem, mitől? Anyám sem a régi, de ő elvesztette apámat. Mikor visszajöttem csomó finomsággal, a fürdőszobából kihallatszott anya dúdolgatása. Elmosolyodtam. Legalább a fürdőben, mosás közben jókedve van!

Bevittem hát nagymaminak az édességeket, ki a kályha melletti könyvespolccal elválasztott, kényelmes fotelben üldögélt szunyókálva, akár egy külön szobában. Gyógyszerei, pohara, cigarettája, egy Wass Albert-könyv: Jönnek – katonás rendben állt asztalán, és dédnagymama lánykori képe régi cizellált keretből nézett le a falról. Ezek mind derűs életigenlését tükrözték, ragaszkodását a mindennapokhoz, a hagyományokhoz. Ez volt az ő birodalma, csak akkor hagyta el, ha tévét nézett vagy éhes volt. Lábujjhegyen léptem mellé, meg akartam lepni. Megköszörültem torkomat.

De nagymama nem mozdult.

Előreesett a feje, szája nyitva volt. Ledobtam a csomagot, megragadtam sovány vállait és kiabálva ráztam meg:

– Nagymami! Nagymami...!!!

Mint a pelyhes hátú kölyökmacska, ha vizes lesz, felemelve fejét megrázta azt és élénken, vidáman kérdezte:

– Mit rázol? Miért ordítasz? Senki sem süket. A pudingomat sok tejszínhabbal eszem. Utána kávézom. Kérek egy kanalat!

Anyám halvány mosollyal arcán lépett mellénk, egészen olyanok voltunk, mint egy család.

Hanem aztán nagymami élénk, világító zöld tatárszemeit rám vetette, mint-ha kutakodna, miként élek, és vajon ez a miként megéri-e az áldozatot, hogy elhagytam szülőföldemet? De az, amit arcomon látott, a változás nem tetszhetett neki, mert bosszúsan kanalazta tejszínes pudingját. Mégis hozzám fordult kis idő múlva, és zaklatott, szelíd ünnepélyességgel hangjában kérdezte:

– Ugye, csillagom, december ötödikére visszamész?

Ránéztem. Óriási, zöld szemei teljesen kinyíltak, úgy ragyogtak rám, akár egy szertelen kislányé: bizakodóan, erősen és naivul. Komolyan válaszoltam:

– Igen, nagymama, visszamegyek.

Felsőhajtott akkor, mosolygott egy kicsit befelé, magának, majd fájós hátát egyengette a szék támlájához, kényesen csipegetett a mandulából, majd a kávéfőző felé nézett. De valami még kikíváncozhatott belőle, mert egyszerűen és szerényen folytatta:

– Csillagom, nem azért mondom... Öreg vagyok én, nem értek ezekhez a dolgokhoz... de biztosan, soha az életben nem fogok átmenni oda. Senki nyugdíját elvenni nem akarom, megvan nekem itt a magamé, a kuckóm is a régi, idegenül érezném magam a nagy házak között, a zajban... De mégis, mégis derék dolog lenne, ha sikerülne!

Majd maga elé nézve, már megfeledkezve anyámról és rólam, talán ismeretlen árnyképeknek susogta, bátorításul:

– Igen, valóban nagyon derék dolog...

Három nap sok és nagyon kevés. Megszokni nem volt időm az otthon szagát, mely idegenné vált és eltávolodott orromtól, s mely – riadtam meg magamtól – kicsit idegennek tűnt, és korántsem volt olyan felszabadító, mint ahogy bennem élt. Kolozsvárról a budapesti világ gondjai hihetetlennek tündek. Már indultam vissza... hátradőltem a kényelmetlen műbársony ülésen, a busz tömve volt, de vonatra szállni egymagamban nem merem. Az utasok nagy része elfoglalta már helyét vagy ott álldogált, búcsúzkodott szeretteitől, én meg

ültem morcosan, mérgesen. Ha hátranéztem, még láthattam házunkat, a sarkot, a templomot, a Mátyás király-szobrot.

Nagymama zokogása felzaklatott, egész reggel ölelgetett, majd nekitámaszkodott az ajtófélfának és hunyt szeméből ömlöttek a könnyek... Meg is rémültem. Nem ilyenek ismertem őt. Erősnek, akaratosnak, energikusnak.

Talán inkább karácsonyra kellett volna jönni... három hét múlva itt van már! Igyekeztem ünnepi hangulatot lopni a pár napba, reggel megfőztem a kávé, nagymaminak előkészítettem a csészéjét, vajjas kiflijét. Mert kávézott a lelkem, nem is keveset. Tízíg aludt, és akár egy csöppség, álmában mozgatta ajkait, halkán szusz mákolt, arcán szelídséggel. Nagy adag presszókávé ivott rögtön felkelés után, elszívott három cigarettát és bevette piruláit, aztán kezdődhetett a nap. Senkitől se túrta, hogy siettesse vagy beleszóljon a szokásaiba.

Anyám korán kelt, sikált, süttött, főzött, mintha bizonyítani akarná, jó háziasszony még mindig.

Apró ajándékokat vettem a két drágámnak. Nagymamit állandóan fogdos-tam, ölelgettem, nagyokat csókoltam arcára, hajára, fülére, sikított is, hogy ne nyomorgassam, mert már nagyon öreg. Anyám nevetett rajtunk. Apám és Giza néném árnyát hiába keresgéltem a Házsongárdi temetőben. Elevenebbek voltak a konyha lobogó tűzhelye mellett, a tévé képernyőjénél és éjjeli beszélgetéseink alatt. Egy röpké pillanat volt, gondoltam keserűen.

A busz már indult volna, egy-két utast vártunk csak, de nagymami zokogása nem hagyott nyugodni. Fájt nagyon, mert úgy viselkedett, mintha tudta volna, min megyek nap mint nap keresztül az Új Világban. Mintha ő, a nyolcvanhat éves, háborút, ostromot végigélt öregasszony pontosan tudná, hova menekültem, és főleg, mire kényszerülök naponta, hogy fenn tudjak maradni. Anyám két kezével tehetetlenül, megfonnyadt keblén, is ott ragadt bennem. Száraz, kikerekedett szemekkel mondta, nagymama gyakran sírdogál magában, ettől megkönnyebbül a lelke. Azon tépelődtem, mikor jöhetek újra, mikor kaphatok pár napot, mikor találok egy kis helyet nekik, kik már nem a régiek.

Hamarosan visszajöttem. De nem úgy, ahogy képzeltem!

Hétfőn, december hatodikán anyám hívott, riadtan mondta, hogy nagymami elesett. Ez magában nem volt olyan nagy baj, már régen rossz volt az egyensúlyérzéke és hetente elesett szegénykém. Utána mindig felkelt, tovább tipegve törekeny, elvékonyodott lábain. De anya hangjából, ahogy szólt, tudtam, hogy nagyobb baj van. Senki sem tudhatja, mit jelent nekem nagymama, rémültem meg hirtelen, ahogy rohantam ki az irodából, pár futó szóval vetve oda kollégáimnak, mi történt. Nagymami nem rogyhat össze, ő foglalkozott velem óvodáskoromban és mesélt első udvarlójáról, Pistáról, majd nagyapáról. És a varázslatos, suhogó függönyös színházról. Pestre is ő hozott először, és azon kapom magam, hogy szörnyű, gyakorlati, lelketlen gondolataim támadnak. Mi lesz anyával? Ki ápolja nagymamit, ha végleg ágynak esik? Mennyiért?

És ha nem lesz jobban?

Óbudán, a bevásárlóközpontban, míg pár szendvicset vettem az útra, az áruház előtt színes, ostoba arcú lovakkal felszerelt, körbe-körbe járó szerkezet – akár a vurstliban – monoton hangon, halkán, verkliszzerűen zenélt egy buta, egyszerű gyerekdalt... Színes arcú, feldíszített lovak jártak körbe.

Egy táskával a buszpályaudvarra rohantam. Szerencsére kaptam jegyet, és az úton, míg elgondoltam nagymami arcát, ha belépek és megállok keskeny ágya előtt, végig ez a kis dalocska volt bennem. Tudtam, cinkosan felnevet majd, hisz ez csak egy hanta, hogy nem tud többet felkelni. „Hopsz, csiribá!”, fogja mondani, és felül majd lábait megmozgatva, feláll, és kicsit dülöngélve indul el kávézni, meggyes pitét enni, egészében folytatni kis életének maradék napjait. Persze öreg, beteg, gyenge és egyszer meghal majd. De nem most! Úgy szerettem azt a kétségbeesett, reszkető fonalat, mely a reményt jelentette, és bennem terjeszkedett, vastagodott, nőtt az úton, míg a kis dal motoszkált bennem. Örök védelmet ígért nekem kicsi koromban, nagymami! Jobban lesz.

Ugyanakkor egy alantas, ólálkodó düh, egy érthetetlen, szégyellni való érzés is lappangott, egészen belül. De ha nem lesz jobban, akkor... Akkor, igen, haljon meg! El sem hiszik, milyen aljas vagyok lényem legmélyén. Talán nem is gondoltam az öregasszonyra, aki kezemet fogta annyi éven át és egyengette viharvert sorsomat. Talán csak magamra gondoltam, a saját életemre, a nyugalمامat féltettem. Talán... mondják. De én ismertem őt, jobban, mint magamat vagy anyámat. Nem tudtam, az öntörvényű, éjszakázó, nagyhangú, szenvedélyes, élénk asszony, ha végleg ágyba kényszerül, etetésre, mosdatásra szorul, mit fog csinálni? És gondolni? Hogyan viseli majd el a kórházat, hiszen anyám születése óta nem feküdt hasonló helyen...?

Aztán beléptem a lakásba, üresen tátongott, akár egy barlang, mintha már nem is ugyanaz a fészek lenne, ahol annyi éven át melengtettem szívemet. A külső szobában hideg volt és huzat, anyám ágya bevetve, a kályhán ételhordó, és a barna asztalon, ahol anya főzni szokott, gyógyszeres dobozok, kötszerek, kenőcsök, ampullák. És én azt éreztem, hogy egy hosszú, megerőltető, sikerek nélküli útnak a legvégére értem. Futottam a nagyszobába, lenyomtam a kilincset, megnyitottam az ajtót, mely mögött akár egy vár, állt nagymama fekhelye.

Egy pillantás és tudtam, hogy vége.

Arca fehér. Félig hunyt pillái alól lesett rám, látszott, hogy magánál van, megismer.

Lehajoltam hozzá, ő meg mintha bosszús lenne valamiért, kezével mintha elhessentene, hogy ne zavarjam.

– Nagymami! Én vagyok, az unokád!

Kifejezéstelen, fénytelen szemekkel nézett rám, és vékony, kiszáradt ajkaira erőltetett, kínos mosollyal feküdt ott.

– Hoztam csokival bevont marcipánt, banános pudingot, mit akarsz enni?

Ugyanazt a kifejezést láttam a nagymama szemében, akár apáméban a kórházban, két éve... És Giza néném ödémás szemei is ugyanezt sugározták régen.

Az én nagyanyám elfordult akkor tőlem.

És én tudtam, hogy nem akar fölkelni többet.

Vasárnap még szokatlanul élénk volt, este figyelte a tévét, a híreket, izgatottan fel-felkiáltott, igaz, sokat cigarettázott, kávézott, de mindig ezt tette. Egész éjjel magában beszélt, csapkodott, leveleket pakolgatott, könyveket dobált szanaszét a csukott ajtós nagyszobában. Anya fáradt volt, elaludt, remélte, hogy

nagymami is ezt teszi. Vagy tévét néz hajnalig, olvas, magában verseket mond, ahogy szokott. Aztán reggel, a sok könyv, levél és megsárgult fénykép között, a földön találta őt. Feküdt a szőnyegen nyitott szemekkel, és nem is próbált meg feltápászkodni. Azóta várta a halált. Szeme józan volt, és valamilyen másfajta világban járhatott, mert ha etetni akartam vagy lázát mérni, bosszúsan s egyszersmind lekicsinylően nézett, mintha azt mondaná, „fontosabb dolgok vannak most, mint ezek a butaságok”.

Amikor oldalra fordítottuk, nagyon fájt a dereka, kiabált, hogy hagyjuk már békében.

Ha ételt adtam neki, akár egy rossz gyerek, összeszorította száját, az étel a nyakába folyt, az arcára, a takaróra. Erőltettem, kiabáltam, kértem.

Aztán egy este, tehetetlen mérgemben, erőszakkal akartam szájába nyomni a kanalat.

Akkor felsírt keservesen nagymami. Gyerekesen, tehetetlenül, ismeretlen hangon zokogott. Egészen más volt ez, mint az elutazásomkori hangos, panaszos jajgatás. Ez a sírás nagyon bentről érkezetett. Éreztem, hogy valami nagyon fájó pont szakadt fel odabenn.... A felismerés, hogy lelketlen, gonosz szörnyeteg vagyok, mert semmibe veszem akarát és ételt erőltetek csukott szájába, akkor még nem jelentkezett. Csak hetekkel ezután... Aljasságom tudata azóta örökre összeolvadt azzal az ostoba kis dallal.

Azon az estén csak azt láttam, hogy a smaragdszemű nagyanyám, aki tűzvörös hajkoronájával, karcsú testével annyi zűrzavart okozott a színházban annak idején, most kiszolgáltatottan, megalázzottan sír. Mellé borultam és én is bögni kezdtem:

– Jól van, picike nagymami. Ha nem akarsz, ne egyél! Idebújok melléd, csinálj helyet nekem!

De ő nem engedett maga mellé akkor. Vajon azért sírt, mert megbántottam? De hiszen etetni akartam, életben tartani, pár kanál levest belediktálni... Vagy az fájt neki, hogy nem tudott többet megvédeni engem a szörnyű, embertelen világban? Búcsúzott tőlem?

Vagy rájött, hogy az a bizonyos, őt éltető szikra, a magyar egység gondolata, egyre reménytelenebb?!

A következő napokban nyitott szemmel feküdt, egykedvűen, csak ha megmozdítottuk, gyógyszereket akartunk beadni, vagy etetni próbáltuk, kiabált ránk. Éjjel sokszor keltem fel, anyám hullafáradtan aludt a külső szobában, és odalopózkodtam a betegágyhoz. Nagyanyám ugyanúgy feküdt, mint este, meg sem mozdult, magánál volt, és egyenesen a szemembe nézett, valami megmagyarázhatatlan, bölcs nyugalommal.

Megsimogattam, betakargattam, pusztit adtam, de erre sem reagált. Régen életkedvtől harsogó zöld szemei már fénytelenül, tompán mozdultak felém.

Hiába kértem, hogy egyen valamit, csak nézett, mintha titkos világban élne, és ez a világ sokkal, sokkal magaszosabb és jobb lenne, mint amiben mi élünk, a földön. Nagypáról beszélt és a dédiről.

„Anyukám. Anyukám... sosem hittem volna” – ezt suttogta, majd: „Már mindegy nekünk.”

Imádkoztam, hogy ne legyen magánál, ájulja át magát arra a másik világra. De nem így történt!

Éber volt és józan. Úgy féltem, úgy féltem, hogy belém lát, hallja agyam kósza, fel-felütődő könyvének szavait, mint: temetés, pap, koszorú, fekete ruhák... hiszen értelmesen nézett. Aztán fulladozni kezdett, az orvos lemondóan fogta pulzusát, vérnyomását mérte, kértem, adjon be valami nyugtatót neki. De nagymamit az injekció sem tudta elbódítani. Sokáig hörgött, levegő után kapkodott, kínlódott, de a rohamok szüneteiben felém fordult fakó, vizenyős, bedagadt szeme. Mintha kérdezne engem, mintha nem értene valamit...

Következő hétfőn, reggel tízkor meghalt.

Senki sem volt mellette. Anyám éppen a boltban volt, én elmentem a gázszámlát kifizetni, mert úgy nézett ki, kicsit könnyebben van.

Egyedül vívta meg harcát a halállal, egyedül kínlódta át magát a sötét folyósón, a fénycsóva felé, és ez látszott is az arcán. Kifordult szeme fehérjén, természetellenesen, befelé fordult csuklóján, ahogy ökölbe szorította azt, a másik kezével a takarót markolászva.

Nekem többé senki se mondja, hogy a halál megnyugvás!

Arca magából kifordult, felismerhetetlenségig eltorzult, megkínzott, összetört, összezavarodott volt. És volt benne valami gőg, valami felsőbb közöny, kérés, hogy ne sírjunk, ne sajnálkozzunk, hisz arca összevisszasága semmit sem jelent.

A falon dédnagyanyám, a csodaszép asszony – ferde szemeivel, tornyos frizurája alól, gödrös álla és cakkos ajkai várából, egészében nagymamira emlékeztető, mégis elérhetetlenebb, könyörtelenebb arccal – mosolytalanul trónolt a halott ágya felett.

Anyám kezébe temette arcát... Én megkönnyebbülést éreztem. Nem kell tisztába tennünk, gyógyszereket nyomnunk a szájába és akarata ellenére, megalázóan életben tartanunk, erőszakosan, szeretett kincsünket. Egészen olyanná vált ő, mintha gyermekem lenne már egy ideje... Nincs többé gyermekem!?

Nincs.

Az arcát, egészében, ahogy feküdt a koporsóban, azonnal elfelejtettem, ahogy lezárták azt. Rajta volt a gyászjelentésen, hogy Zabolai Nagy Róza, született Nagyenyeden 1909-ben, csendesen hunyt el 2004. december tizenkettődikén. Számok. Dátumok. Ennyi egy élet. Honnan tudják, hogy csendesen ment el? Senki nem volt mellette abban a pillanatban. Hátha sikoltott, mert megijedt. Sírt. Vagy némán tátogott...

Vagy nevetett a megkönnyebbüléstől, hogy vége van a kinnak az idegen világban, ahol szeretett népünk, ostoba módon szakadt ketté, azon a bizonyos megátkozott, sötét, decemberi vasárnapon?!

Számára vége van...Igen.

De mi itt maradottak, nagymamihoz hasonlóan gondolkodó kevesek, kik még mindig hiszünk és nem adjuk fel a harcot, Wass Albert és Sütő soraiból merítve erőt naponta, mi, mihez kezdjünk?

Ki mondja meg ezt nekünk?

És mikor?

A foglyok

A gyermek, akit karomba vettem, abbahagyta az üvöltést és összenyálazta a vállamat. A gyermek, akit a hideg, februári délelőttön emeltem magamhoz, több társával egy fehérre meszelt, fertőtlenítőszagú szobában vegetált. Flavius, a kilencéves korcs, négyévesnek nézett ki. Hat hete, amikor először léptem át e küszöböt, és ő a szoba végében levő rácsos, nagy ágyban, lekötözve ordított, önkéntelenül léptem hátra... Cérnával megerősített tréningnadrágjából kilógott a bölcsőde pecsétjével ellátott, csomóra kötött, rózsaszín pelenka. Száját nagyra tátva, odvas fogait megmutatva, kétségbeesetten és dühvel üvöltözött. Nem, elfutni már nem lehetett... Simiona főnővér a hátam mögött állt.

Zsuzsika, a töpörödött arcú cigány gyerek, sületlen, hófehér, kicsi vekniként aludt, hólyagos arccal. Két vékony keze gézzel törzséhez kötözve. Hat éve élte a szellemileg visszamaradott gyermekek bölcsődéjében silány életét. Akkora volt, hogy csecsemőnek néztem. Daniela sápadt, áttetsző pilleként maradt meg bennem, tömpe orrocskáján rászáradt váladék, és testén rengeteg kiütés. Naponta hat injekciót kapott összeesett, vizeszsemleszerű fenekébe. Deréktól béna volt, anyja elejtette kéthetes korában, és reggelente alig lehetett felébreszteni. Marina dada a kanállal bökdöste meg alig emelkedő, vézna, beesett mellét, ha eljött az etetés, gyógyszerelés ideje. Isidor mongol idióta volt, és farkasétvágy kínoztá, állandóan ételért kiáltott.

És a többiek... ők is mind-mind, hiába voltak! Igen, azt hiszem, ez a

megfelelő kifejezés. Értelmetlenül éltek. Tizenkilenc évesen az ember sok mindent nem ért még, lázadni akar, változtatni a világon, segíteni mindenkin. Legalábbis megpróbálni azt. Kerestem nekik mosolyokat, fényt, és egy-egy röpke anyai mozdulatot igyekeztem csempészni napjaikba.

Ma sütött a nap, Flavius nem köpte ki a teát, és düledt, fénytelen szemével csendesen bámult. Karomban vittem az ablakhoz, engedelmesen fogta át vállamat. Nem sok időm volt, Diana nővér nemsokára érkezik, és nem szereti, ha ölbe szoktatom őket. Vigyáznom kellett, mit teszek, kellett az állás, hát pelenkáztam, etettem, és ha véletlenül volt forró víz, megfürdettem ezeket a szerencsétleneket.

Édesanyám, sötét szemű hallgató özvegy, szótlanul vette tudomásul, hogy egyetlen gyermeke idén nem nyert felvételt a Babes-Bolyai Egyetem magyar-francia tanszékére. Tíz éve a Farmec kozmetikagyár futószalagja mellett, egy beüvegezett, fülasztó helyiségben, nyolc órán át végzi ugyanazt a két mozdulatot. Remélte, nekem jobb lesz. De én a Grigorescu negyed két kockaszobás, krumplileves-hangulatú magányában szomorúan néztem magam elé és eltoltam az ételt. Ezt az állást is nehezen sikerült megkapni. A Donát út végén, ezer lejért, hajnali hattól ebéd után kettőtig szembesültem mindazzal, amire azt mondják, reményvesztettség. A bölcsőde vizelet, széklet szagegyveleget árasztott, pedig új, szépen megépített házként hirdette messziről, szocialista egészségügyünk virágzik. Udvarán játszótér, virágoskert, kis pavilon volt. Hazug álmokat hirdető börtön volt a

Timburailor utca széles, poros végén levő épület, ahol a hetes trolibusz nyekeregve, kínlódva, benzinszagot ontva fordult be! Mintha az épület, a virágok, a hinták, mind azt sugallták volna, a mi hazánkban még fogyatékosnak is érdemes lenni... De belül erjedt a szag, a betegség, a sosem időben lecsérélt pelenka, felhólyagosodott gyerekpopsi és betályogosodott sebek szaga... A lelki sötétség erjedő, bűnös, fertőző szaga terjengett.

1989-et írtunk akkor, és az országban, ahol éltem, törvény által tiltatott meg a művi abortusz. Lányok, asszonyok mégis kénytelenek voltak tiltott injekciókat adni be maguknak. És az eredmények itt feküdtek, a Donát úti bölcsőde tágas, virágokkal díszített épületének egyik szobájában. A szülők pedig végleg megfélemedtek az itt fekvő teremtményekről. Árvák voltak. Senki árvái! A sárgásfehér, nevető, napra néző játszószoba, a morcos mackókkal és gombszemű, nagy füllű kutyákkal, üresen kongott. Ezek a gyerekek nem tudtak játszani...! Pedig pszichiáter is volt a bölcsődében. Naponta három órát töltött itt. Ragyogó szemű, ruganyos léptű, hajszálvékony, fehérszőke hajú nő. Dr. Judit Moral a gyerekekért élt. Áldozatos volt. Égre emelt lencsibabaszemekkel, gügyörészve követte a kicsik fejlődését. És betegségeik lefolyását. És nekik, a valamilyen gonosz csoda folytán megmaradt emberkéknek, bőven volt betegségük. Mindegyik rendelkezéssel jött világra: tágult tüdő, rossz szív, dongavégtag, gerincsorvadás. Gyógyszerelni kellett hát őket, naponta többször. Ez hosszadalmas folyamat volt. A soros nővér hosszas körültekintéssel mérte ki adagjaikat egy hosszú, fehérre sikált pelenkázóasztalon.

A bölcsődések általában ágyaikban szenderegtek, néha-néha kinyitották bedagadt szemüket és gépiesen tátották szájukat az intézet alagsorában diétásan megfőzött, pépes készítmények után. Aztán visszaaludtak. A kórházból mindig én rendeltem meg az aggódó, csillagszemű, áldozatos doktorica által felírt pirulákat, cseppeket, antibiotikumokat. Minden héten kétszer. Nem értettem én a gyógyszerekhez, csak csináltam a dolgomat, de pár hét után azért csak faggatni kezdtem a piros arcú Ancuta nővért erről. A lapótyaképu, nagyhangú, kövér, de nagyon feszes fiatalasszony csak telt, puha vállát vonogatta, azt mondta, nem ártja magát ebbe bele. Akkora fekete szemekkel, mint egy tál dácsei cseresznye, komolyan mondta, jobb, ha én is hagyom...

Szürke hátú, regisztrált füzetbe volt bevezetve minden apróság neve, születési év szerint. Utána jöttek a betegségek. Meg az is oda volt róva, mikor, melyik pirulából, cseppből mennyit kapnak és hányszor, napjában. És nekem feltűnt, hogy három alkalomnál többször kapnak kezelést. Haloperidolból, ezt véletlenül tudtam, hisz nagyon erős nyugtatószer volt, csak öt cseppet szabadott adni és láttam, hogy Simiona nővér többet csöpögtetett Daniela tejébe... lehetett az tíz is. Vagy megcsúszott a keze.

Egyik héten éjszakába tettem. Tudtam, hogy ez tilos lenne, hiszen nincs szakképesítem. Izgultam. Sétáltam az ágyak között, figyeltem a ház foglyainak gyenge, erőtlen vagy sípoló lélegzetét. Eljött a tíz óra, a gyógyszerek beadásának ideje. Kevergettem a nagy barna kannában a mosogatólé-szerű köménymagteát, majd a kicsi, megcsorbult csuprokba mértem,

beleaprítottam a pirított vajás kenyeret és felfordult a gyomrom. A kenyérdarabkák ázottan, csomókra mállva úszkáltak a színtelen lé felszínén. A polcon levő gyógyszeres készletet néztem görcsös figyelemmel. Szerettem volna túl lenni a kezeléseken. Rengeteg idegen, színes feliratú üvegcsé állt katonás rendben a zár alatt. Akár egy patikában. Különös gonddal készültem a feladatra, főleg, hogy a kolléganőm. Marina – otthon csak a baj, nélkülözések, négy gyerek, izákos férj – ide járt pihenni. Hagytam, hadd aludjon. Cédulákat tettem a pelenkázóasztalra a gyerekek neveivel. Összesen tizenketten voltak akkor. A papírokra tettem volna a pirulákat... de valamilyen oknál fogva, minden üvegcsé teljesen üres volt! Még egyszer átnéztem, alaposan. Mindegyik sötét színű, csavaros, kupakos külföldi nevű csoda kongott az ürességtől. Rohanva keltettem fel Marinát, aki egy szót sem értett magyarul, hát kapkodva románul eldadogtam, hogy eltűntek a gyógyszerek. Álmosan nyekergett felém:

– Dehogy tűntek el. Kifogytak. És a doktorica elfelejtett újat felírni. Tudod, Bukarestbe utazott a kongresszusra, ezzel volt elfoglalva.

Bementem a hálószobába, ahol eddig csend volt, de most mocorgás ütötte meg gyanakvó fületem. Felkattintottam a villanyt. Zsuzsika ébredt fel először. Kicsit kába volt, kezeit eloldoztam, koszos körmöcskéivel kaparászni kezdte arcát, és szemei igazi értelemmel néztek rám.

– No, Zsuzsinka, ma éjjel nincs Haloperidol! Nitrazepam sem! Elvitte a macska! Sicc!

A kislány fogatlan szája nevetésre nyílt... még sosem láttam egyetlen emberi, érzelmi megnyilvánulást sem rajta. A fületlen bögréjét az ázott

kenyérhéjjal eltoltam... Csak a pirulák és cseppek miatt lett volna szükség erre. Hogy távolabb tudta a gusztustalan teát, a kislány csámcsogni kezdett és előre-hátra lógázta magát, ágyába kapaszkodva, térden állva. Izidor már kiabált, vágott, elkeskenyedő, színtelen szemeit rám emelte és nyála csurgott. Eloldoztam és adtam neki kicsit a förmedvény teából.

– Kampec Izidor, ma éjjel se pirula, se keserű cseppecske!

Közömbösen bámult, aztán kövér, ormóttan kezeivel a levegőbe kezdett nyúlkalni. Flavius már ordított követelve, hogy foglalkozzanak vele is... A többi apróság is éberem kandikált ki ágya rácsai közül, figyelve, mikor lépek a számtalan, mély, álom nélküli alvást nyújtó gyógyszerrel, no meg a bűdös teával melléjük. De ma éjjel csak kioldozni tudtam őket a kötelékeikből. Marina szőke tincsei körülrepkedték tányér alakú, piros arcát, barna szemei szaporán pislogtak, izgalmasan elfelejtette, hogy nem tud magyarul, és anyanyelvemen ordított rám:

– Megőrültél, te bozgor szajha? Eloldoztad őket? Egész éjjel randalírozni fognak... Ezek barmok!

Különös, különös éjszaka volt. Flavius kimászott ágyából és lopakodva ragadott fel egy csomó ólomkatonát a dísznek kirakott játékok közül. Le-fel sétált ezekkel a szobában, komolyan, áhítattal. Furcsa módon, a többi gyereknek is könnyű volt kimászni a rácsok között. Ki a végében a bilik tartalmával foglalatoskodott, ki ugrált és bömbölve kacagott. A másik a fejét jobbra-balra ingatva maga elé nézett, és cammogva járkált, akár egy vénember. Óriási zaj lett percenként belül. Az állítólag béna Daniela szépen addig mozgolódott, míg ki nem bújt a rácsok között, és hoppá,

előttem termett büszkén-boldogan. Aztán elkezdett járni, igaz, nagyon csámpásan, el is esett többször, de mozgott. Hozott nekem egy összeaszalódott almát az ágy alól... vigyorgva nyújtotta felém, és háromszor meghajolt ehhez a művelethez, akár az ortodox papok a temetésen. Zsuzsika ökleivel hadonászott, rúgkapált nevetve, mintha csiklandoztam volna ágyában... szerettem volna, ha ő is elindul. Aztán elfáradtak. Szunyókálni kezdtek, ki széken, ki a földön. Betakargattam őket kis színes takaróikkal. Flavius a földön elterülve aludt és az álom túlcsurgott arcán... mintha mosolygott volna?

Derűvel fordultam Marina felé:

– Látod, maguktól is elaludtak, szegények!

A nagydarab falusi lány kiabált:

– Azonnal felébrednek. Altató nélkül már nem tudnak aludni... Megszokták.

Majd hetykén lépett Daniela felé, aki térdemre hajolva szendergett, gúnyosan rámutatott és nevetett, hangosan, közönségesen:

– Ennek a dögnök kell a legtöbb Haloperidol, ez a leghülyébb! Adok is neki mindig bőven...

Felkiáltottam, aránytalanul hangosan, a tőlem nem megszokott modorban:

– És ha én ezt holnap elmondom a doktornőnek?

– Akkor hullára verlek este a sarkon, festett hajú, tanult magyar lány! Tudom ám, hol laksz, Grigorescu hat szám, hetedik emelet... ember legyen, aki összeszedi szép arcod részeit... meg aztán – fogta kissé halkabbra a hangját fontoskodva – a doktorica utasítása szerint járunk el.

Nem tudtam, a fenyegetés, vagy amit utána mondott a félelmetesebb. De ő folytatta:

– Nézz rájuk! A sok gyógyszer apránként hozzásegíti őket, hogy egy nap szépen elaludjanak, maguktól...

– De hiszen élő emberekről beszélsz! – sikoltottam fel. Flavius már ébredt. Feltérdelt és mutatta, hogy kezében egy bádogkatona van, majd négykézláb kezdett araszolni felém. De én hirtelen halálosan fáradt lettem. Elmegeyek. Felálltam, Danielát óvatosan csúsztatva a kis székre... köpenyemet kigomboltam és indultam. Flavius, aki állítólag semmit nem értett az emberi testbeszédből, most mellém lépett, belekapaszkodott köpenyem szélébe, és dökögött mellettem, ahogy szorongva léptem a fehér ajtó felé. Akkor vettem észre Zsuzsikát, amint ágyából felém tekintett. Riadt őzgidaszemekkel, piros orcával, hitetlenül... Azok a szemek...! Minden, minden bennük volt. Az ágyhoz kötözött, gügye fogyatékos vágya és hite bennem, az egyetlenben omlott össze szemem láttára. Fáradtan vezettem vissza Flaviust ágyához, felsegítettem a párkányra, áttettem a rácson, majd betakargattam. Engedelmesen feküdt, valamiért csendben, és guvadt, csipás szemei megállapodtak arcomon. Mintha kérdezne valamit... Zsuzsika mellé léptem aztán, a kis arca mintha lenyugodott volna, hogy maradok...

Marina közben hangosan nevetett rajtam. Én pedig sorban, egyenként emeltem és segítettem át ágyuk magas korlátján a szocializmus eme kegyeltjeit, közben pedig elképzelttem kétszobás lakásunkat, ahova hazavittem Flaviust, Danielát, a többieket. Míg Zsuzsikát simogattam, kis nyirkos pofija megrándult, és láttam anyámat, amint hajnalban kel, rohan dolgozni, és Flavius üvölt. Fáradtan gubbasztottam.

Nem tudok rajtuk segíteni... nincs erőm, jogom hozzá.

Szerda reggel Daniela nem mocant. Arcocskája fehér, szeme fennakadva és szája résre nyitva. Kiabálni kezdtem és eldobtam a teáscsészéket. Az üres bádogcsuprok zengésére rontott be a főnővér. A vastag ajkú, izzadt Simiona, ki olyan kövér volt, hogy alig fért el az ágyak közötti résen, megfogta dagadt, puffadó, köröm nélküli kezeivel Daniela hajszálvékony, ernyedte csuklóját. Aztán rohant hívni a doktoricát meg a mentőket. Ő volt az éjszakás... Daniela éjjel köhögött, a nyál a gégejébe ment és megfulladt... Simiona asszony pedig egész éjjel az orvosiban horkolt.

Nagy botrány lett. Egész Kolozsvár hangos volt tőle. Az utcán is erről beszéltek az emberek... Kiabáltak, ökleiket rázták.

A haláleset után kijött a központból egy román, sötét képű öltönyös pasi, a fogát szívtá, szája rángatózott. Aznap a gyerekeket tiszta ruhába öltöztettük, és nem kötöttük le. A titkár erős alkoholszagot árasztott, rá se nézett a szerencsétlenekre, és egyenként hallgatott ki bennünket, négysemközt.

Én kitálaltam mindent. A gyógyszerekről. Marina szavairól. Bólogattott, végignézett koptatott farmere-men, szűk pólómon, laza barna hamon, száját elhúzta, megkérdezte, hogy melyik suliban végeztem, mit akarok csinálni az életemmel. Aztán felugrott és rám kiabált:

– Maga egy szép fiatal lány. Ha jót akar, hallgasson erről a dologról! Simiona elvtársnő annyi éven át dolgozik, becsületes munkával... Hát hibázott! Komisszió elé visszük az ügyet. Megkapja a büntetését. De maga, Csuhei elvtársnő, jobb, ha ezt az ügyet sem otthon, sem máshol nem kommentálja. Árthatna magának.

Nemet intettem.

– Gyilkosság történt. És még fog történni... ha nem vigyáz!

Nyújtottam a papírt, a vallomással. Összetépte. Nem baj. Írok másikat. Postán elküldöm a igazgatónak, Oncotu Mihainak. Vagy az egészségügyi miniszternek. Esetleg az „atyaistenek”... A barna arcú ökölrel az asztalra sújtott.

A levelet harmadnap adtam fel. Kicsit remegett meg a kezem a piros láda előtt... anyámra gondoltam, éjszaka felkelt, cigarettázott, nyugtalan volt. Vajon merhetem-e, tehetem-e? Aztán eszembe jutott Daniela felakadt szeme. Kezem ökölbe szorult.

Hamarosan felmondtak nekem, létszámleépítésre hivatkozva. De engem akkor már valami forró, alázatszerű, lázas remény fogott meg, hisz nyugtalanságot, de erőt adó hírek szálingóztak felénk... A barátnőm húga kiment Budapestre és nem jött vissza... És kit pereljek? Egy egész országot? Szárnyaim akkor kezdtek növegetni, és tudtam, hogy kibontódnak hamarosan... És elrepülök innen... Enyéim közé. Ahol anyanyelvemen szólhatok.

És reméltem, hittem, akad még itt egy hozzám hasonló lány. Aki törődik velük. A pirkadó hajnalban letörli arcukról a mély, mesterséges álom nyomait, és mosollyal nyújtja a pirított kenyeret és büdös teát feléjük. És levelet ír, miattuk. Talán kettő is akad... a világ változik. Ez az egyszerű nép is fejlődik, okosodik. Talán odafigyel majd valaki ezekre a kéréstlenül világra érkezett nyomorultakra.

És elindultam keresni új hont, új barátot. De a bölcsőde apró betegeit sohasem felejtettem el. Örök bélyegek ők lelkemen, emberségemen, megesett szégyenfoltok, skarlátbetűk

örökre beégetett szignáljai. Hiába tudtam, mi történik velük, hiába írtam hosszú levelet, alapjában nem tettem semmit, hogy megmentsem őket. Bocsáss meg, Flavius, bocsáss meg, Zsuzsika, bocsáss meg, Daniela! Kis ártatlanok! Vajon végleg elszendered-

tetek már a sok, fura nevű nyugtatótól, és valahonnan nézitek ezt? Ami velünk történik... Igen?

Forduljatok hát el!

DOBÁS KATA FELVÉTELE

Ollmann Anasztázia

Szívek dopplere

(Részlet)

Amanda, a hatodéves orvostanhallgató rosszkedvűen indul munkahelyére. Sebészetgyakorlatát tölti, éppen félidőnél tart. Három hétig az általános sebészetben volt, változatosnak találta, s bár nem szerette a műtéteket – inkább a kevesebb ügyességet, de több gondolkodást igénylő és „nem véres” belgyógyászat felé hajlott –, érdekesnek is. Látott hasi feltárást, emlőműtéteket, égés utáni bőrplasztikát, sérvzárást... Egyszer önszántából maradt bent estig, hogy vakbélműtét részese lehessen – egy ilyen alapvető élmény nélkül nem akart orvossá válni. De az érsebészet, ami most következik, a legkevésbé sem kedvére való... Az a néhány alkalom, amikor átsétált ezen az osztályon, bőven elég volt belőle, ráadásul egyik kollégája még a múlt héten eleresztett egy ironikus megjegyzést: „Jó lesz az érsebészetben, meglátjátok, milyen jó betegek vannak ott, némelyikkel még beszélni is lehet!” Nem áll messze a mondat a valóságtól. Többnyire idős, érlemeszesedésben szenvedő, szellemileg is leépült betegek fekszenek ott, általában már hiányzik legalább egy-két ujjuk. A csúf sebek látványa, a folyosón időnként átsuhanó üszögszag, mely keveredik a fertőtlenítőével... Nyomasztó hely. Mindenütt jód- vagy káliumpermanganát-oldattal teli lavórok, kötözőkocsik, járókeretek, kerekesszékek... Egy-egy érműtétbe korábban is belecseppent már Amanda, egyszer lábfejcsonkolásba és lábszár-amputációba is, amikor neki kellett a becsomagolt végtagot tartania, amíg az a kezében nem maradt teljes súlyával – brr! És bárhogy szeretné, nem kerülheti el ezt a helyet, az elkövetkező három hétben itt kell dolgoznia. Ezt még elképzelni is nehéz...

Itt a betegvizsgálathoz tartozik a mini doppler ultrahang¹ is, amellyel a végtagi erek felett méri a vér áramlását. Sajátja felett hallja a hangos surrogát azonnal, de a betegeket megtalálni... Gyakran nem is lehet, mert nincs – ha egészségesek lennének, nem feküdnének itt... Az első betegével, Pista bácsival órákig foglalatoskodik. Utólag derül ki, hogy éppen a „jó” lábán mérte a kisebb értéket, tehát ez biztosan nem valós. Végül is az orvosok azért vannak, hogy felülbírálják – nem lehet még olyan „szuper”, mint ők...

A következő napon a műtőben tölti a délelőttöt, szerencsére visszér-eltávolítások vannak, az nem olyan nehéz. És lelkileg sem megterhelő. Neki is orvosi ellenőrzésre kell mennie délután – előfordul, hogy „akasztják a hóhért” –, el is kéretőzött kissé előbb emiatt. Végre kiszabadul a műtőből, sietve megy végig a folyosón az öltöző kulcsáért.

– Elnézést... – szólítja meg egy hang. Egy barna bőrű fiú áll előtte, egyik lábáról a másikra, fájdalmas arckifejezéssel.

1 mini doppler ultrahang: kisméretű, ultrahanggal működő műszer, mely a vér áramlását tudja kimutatni és hanggal jelezni

– Tessék... Mit segíthetek? – Amanda igyekszik megtalálni a hangot a betegekkel, s általában sikerül is neki.

– Kaphatnék fájdalomcsillapítót?

– Most tetszett jönni? – a lány még azt sem tudja, ki ő, hiszen nem volt lent az osztályon aznap.

– Igen... Már befeküdtem.

– Hogy hívják?

– Petrovics...

– Kis türelmét kérem, utána nézek...

Meg is találja a kórlapot az új betegek mappájában. „Beteg neve: Petrovics János. Születési idő: 1976...” Amanda beleborzong. Ez a fiú, aki szenvedő arccal lépeget egyik lábáról a másikra és egy pillanatra megállni nem képes a fájdalomtól, ugyanabban az évben született, mint ő... „Diagnózis: M. Buerger.” Mit is tanult erről a kórképről? Fiatal korban kezdődő érbetegség, gyulladás, amely miatt megvastagodnak az érfalak, s a keresztmetszet ezáltal beszűkül, romlik a keringés. Főleg a kis és középnagy ereket érinti, szinte mindig dohányosokban jelentkezik, és gyakran vezet végtagvesztéshez, főleg, ha nem hagy fel a beteg a dohányzással. A kéz- és lábujjakat is megtámadhatja, majd egyre feljebb terjed. Nem valami hízelgő kórjósolat... Egy nála alig néhány hónappal idősebb fiatalnál...

– Igen... megvan. Rögtön megkérdezem – s a nővérekhez fordul. – Petrovics János, aki most jött... Fájdalomcsillapítót szeretne. Kaphat? Mit mondott a doktor?

– Sarlós doktor betege... Kaphat, persze. Mindjárt felszívjuk.

– Izomba adjuk, ugye...?

– Igen.

– Adhatom majd én? – Amanda tudja, hogy sebész úgysem lesz, hát legalább az ilyen alapvető dolgokat, mint például az injekciózás, gyakorolni szeretné.

– Tessék – s a kezébe nyomja az ápolónő a fecskendőt.

A lány kissé meglepődik – arra nem számított, hogy nem is áll majd mellette közben senki, s eddig egyedül még nem adott be injekciót –, de most már mindegy... A beteg nem érzékelheti az ő szorongását. Ez a lényeg.

– Meghoztam a fájdalomcsillapítót – sétál be a négyes kórterembe –, legyen szíves lefeküdni az oldalára.

– Farba...?

– Persze... Oda kapja.

– Nem félek ám az injekciótól – mondja a beteg, miközben elhelyezkedik.

– Nem is kell – mosolyog enyhén a medika. Pedig magában eléggé bizonytalan – „mély vízbe dobták” –, s ugyanakkor azt gondolja: „Ajaj... ha már valaki azt mondja, nem félsz, akkor azt önmaga megnyugtatósára mondja... Úristen, mi lesz itt?” Közben kitapintja a megfelelő helyet – neki ez még nem megy „rutinból”.

– Így... letöröljük – próbálja oldani mindkettőjük feszültségét, miközben fertőtleníti –, most bökök, ne tessék megijedni – s egy határozott, de gyengéd mozdulattal beszúrja a tűt. Valószínűleg jól sikerült, mert a beteg nem mozdul rá.

– Nem fáj? Nem feszít nagyon? – kérdezi a lány, miközben lassan bejuttatja a tramadolt.

– Nem... Na, most egy picit – s egy enyhe izomfeszülést érez Amanda ujjai alatt.

– Ne feszítsen, akkor rosszabb... Lazára engedje el magát. Még egy kicsi van, mindjárt kész – azzal az utolsó cseppeket is bepréseli.

– Jól van, túl vagyunk rajta – szólal meg újra, s elkezd finoman masszírozni az injekció helyét a tömörített gézzel –, nem fáj nagyon?

– Nem – feleli a fiú halkán, miközben felül –, de a lábam nagyon fáj... És még meg sem vizsgált senki!

– Majd mindjárt én megvizsgálom – válaszolja Amanda a legnagyobb természetességgel. Saját délutáni ultrahangjáról lemondott már... Látja, hogy valaki szenved, bízik benne – a beteg az első!

– Mi a fő panaszja most? – kezdi el a kórtörténet felvételét.

– A nagylábujjam nagyon fáj... A körzeti orvosnő levett egy darabot a körmömből.

– Mióta van ez?

– Egy hete.

– És... hogyan fáj?

– Nagyon fáj...

– Jó, ezt értem, de... milyen jellegű ez a fájdalom? Szúr? Vagy lüktet?

– Lüktet inkább... – a fiatalember folyamatos mozgásban van, egy helyben.

– És... ezt miért tetszik csinálni? Nem gond... csak azért kérdezem, hogy... így nem fáj annyira?

– Talán nem érzem úgy... Napok óta aludni sem tudok tőle. Ha lógotom, jobb egy kicsit, de nem sokáig.

No igen... Az oxigénhiány jele. Lógotva jobban belemegy a vérkeringés – idézi fel a medika magában a tanultakat.

– Korábban semmi panaszja nem volt? Vagy mióta ismert a betegsége?

– Az érzéskülemem? Négy éve... De nem volt gond velem.

– Nem szokott görcsölni a vádlija járáskor?

– Nem. A bokám el szokott fáradni, de nem fáj.

– Mennyit tud menni anélkül, hogy elfáradna?

– 150-200 métert.

– Tessék mondani, dohányzik?

– Igen. Dohányzom.

– Mennyit szív?

– Hm...

– Őszintén... Ez nem az erkölcsrendészet... De tudnunk kell.

– Egy dobozzal naponta.

– Alkoholt is fogyaszt?

– Nemigen. Ritkán.

– Kávét?

– Azt igen.

– Mennyit?

– Kettőt reggel.

– Értem. A családban másvalakinek volt ilyen betegsége?

– Senkinek... Ssssss... Nagyon fáj...

- Mindjárt jobb lesz... Most tessék velem jönni, megvizsgálom, jó?
- Mi lesz most?

- Semmi különös nem fog történni. Egy szokásos orvosi vizsgálat lesz. Meghallgatom a szívét, megtapogatom a hasát... ilyesmi. Meg egy kicsi ultrahanggal megnézzük a lábát is.

- A körmöm...
- Nem bántom... Csak megnézem. Ne féljen, jöjjön.

A beteg meglehetősen vékony testalkatú, de amúgy jó állapotú. Tüdő, szív felett semmi kórosat nem hallani, vérnyomása jó, 120/80 Hgmm. Mindkét karon ennyi – érbetegeknél ugyanis mind a négy végtagon mérni kell, ezt az első nap elmondták. Hasa sem fáj sehol, minden rendben. A bal nagylábujj, az bizony nem szép. A köröm külső fele hiányzik, a sebet sárgás váladék fedi. A lábfejekon és a bokák mögött is alig tudja a medika tapintani az ütőereket, a térdhajlatokban már normálisan pulzálnak. Na és most következik, ami még nem volt: a doppler... Amanda felkeni a zselét, felhelyezi az ultrahangfejet a lábra, nem hall semmit jó húsz percig, pedig milliméterenként araszolgat, keresi a hangot. Na végre, nagyon halkán – erre meg a fiú elmozdul, nem bírja már tovább egy helyben tartani a lábát, fájdalma van. A lány nyel egyet:

- Kis türelmét kérem... Tudom, hogy fáj, de meg kell vizsgálnom. Próbáljon nyugodtan feküdni még egy picit.

- Nagyon fáj... Csak úgy jó, ha lógotom.

- Na jó... Akkor tessék felülni és lógotni egy kicsit. Pihenjen meg, majd utána folytatjuk.

- Veszélyes az érzéskületem?

- Hát... nézze, talán most még nem, de... a dohányzást tessék abbahagyni. Mert ha nem, akkor sajnos el fogja veszíteni a lábát.

- Nem szeretném...

- Azt gondolom, ezért mondom. Még nagyon fiatal, most hagyja abba, és akkor nem fog rosszabbodni a helyzet, sőt javulhat is. De ha tovább szívja a cigarettát, rá fog terjedni a másik lábára és a kezére is.

- Kézen is van érzéskület? – a fiún látszik, hogy megijedt.

- Ez a betegség kézen is lehet. Most még nincs, nem kell félni, a kezén nagyon szépek a pulzusai. Nem megijeszteni akarom, hanem megóvni a következményektől.

- De nem volt nekem négy éve semmi bajom az érzéskülettel! Csak az orvosnő levette a fél körmömet, a helye fáj...

- No de valami oka volt, hogy levette. Ön azt valamiért megmutatta a doktornőnek, nyilván, mert már előtte is fáj, nem?

Ebben a pillanatban nyílik az ajtó, az alacsony, korpulens Havasi doktor lép be.

- Jó napot kívánok. Éppen az urat keresem. Elmondták már önnek, hogy mit találtunk ki?

- Nem. Még nem mondtak nekem semmit...

- Akkor most mondom. Egy ideget kellene átvágnunk, ami az ereit jelenleg szűkíti, és ha eltávolítjuk, javul a keringés, és a seb meggyógyul. A derekán kell ejtenünk egy 5-6 centis metszést, ez egy húszperces műtét...

– Attól gyógyul meg az ujjam...?

– Igen, ha a keringése megfelelő lesz, az segíti hozzá a gyógyuláshoz, de természetesen gyógyszereket is kell szedni és főleg nem dohányozni.

– Értem.

– Feküdjön le, legyen szíves – ő is próbálja kitapintani a lábháti eret.

– Te tapintottad? – kérdi Amandát.

– Igen, nagyon gyengén... A dopplerrel még nem találtam meg.

– Hol érezted? – Havasi doktor nem tapintja a lüktetést.

Amanda is odahelyezi ujjait, egy nagyon gyenge valamit észlel:

– Itt...

– Hát... – a doktor is mutatóujjával próbálja érzékelni –, lehet, hogy egy finom női kéz ezt érzi... én sajnos nem.

– Egy finom női kéz – ezt a beteg suttogja Amanda felé, egy alig látható mosollyal.

A lány nagy nehezen beméri az áramlást a készülékkel is – körülbelül fele a normálisnak a nyomás, alig hallható a suhogás, főleg bal oldalon. Mindent egybevetve, bő másfél órán át vizsgálta ezt a beteget. Ha siet, még odaér a saját orvosához...

– Jól van... Akkor most pihenjen egyet.

– Nagyon fáj ám, nem volt jó az az injekció, amit adott...

– Kicsit tessék türelmesebbnek lenni, lassabban szívódik fel, de hatni fog. Ha nem, akkor körülbelül egy óra múlva tessék szólni a nővérkének, kaphat még egyet majd.

– Nem is foglalkozik velem senki! Mindjárt haza is megyek! – látszik, hogy tényleg szenved, biztosan nem véletlenül ilyen ingerlékeny.

– Ne menjen haza, mert azzal nem segít. Meg kell várni a műtétet, hisz azért tetszett jönni.

– Nem megyek haza... – enyhül meg a fiú. – Holnap fognak műteni?

– Sajnos én nem tudom, de valószínűleg... Lesz majd vizit délután, tessék ott megkérdezni.

– Jól van.

– Akkor minden jót.

– Viszlát, doktornő...

– Még nem vagyok doktornő, csak leszek – mosolyog egyet Amanda –, de köszönöm a bizalmat.

– Maga olyan kedves... Biztosan jó orvos lesz.

– Igyekszem...

Másnap reggel nézik a hallgatók a műtéti kiírást. Hárman vannak itt gyakorlaton, három lány. Műtőből is három van, de csak az 1-esbe és a 2-esbe jelöltek ki szigorlót. Az 1-es műtőben főütőér-csere lesz, ez két-három óra, és oda két hallgató is kell. Kitti és Zsuzsi azonnal, egybehangzóan bevállalják – régóta barátrnók és szeretnének együtt lenni.

– Akkor nem gond, mész a 2-esbe? – kérdik Amandát.

A 2-esben két idegátmetszés van kiírva – a második a tegnapi Bürger-kóros betegé – és egy visszérműtét, ez egyik sem hosszú, nem is nehéz.

– Jól van, megyek.

A reggeli viziten ők is részt vesznek. A 4-es kórteremben fekszik a másik beteg is, akinél szintén idegdúc-kiirtást terveznek. Ő hetvennégy éves, cukorbeteg, érlemeszesedésben szenved – neki valószínűleg nem ez lesz a végső megoldás. A középső ágyon János – időközben gerinckanült is kötődtek be neki, most így nem fáj az ujjja.

– Nem akartam – súgja Amandának, mielőtt az kimenne –, de rábeszéltek. Maga is ott lesz a műtétnél?

– Hmm... Igen. Pont oda kerültem én is.

– Akkor nem is félek... – szegezi a lányra a beteg a tegnapihoz hasonló, halvány mosollyal fényes, fekete szemét.

Az operációk kilenc órakor kezdődnek. Fülöp bácsi kissé testesebb és nehezebben is ébreszthető, idős és szívbeteg is már. Egy óra is eltelik, mire oxigénmaszkkal együtt visszatolják a kórterembe. Amanda is kilép az előtérbe, két műtét között köpenyt kell cserélni. János már ott vár a fekvőkocsin, zöld lepedővel letakarva.

– Mindjárt bevisznek, ugye?

– Hamarosan. Nem kell félni...

– Hát, azért izgulok egy picit... Te gyakorlaton vagy? – most szólt először tegezve a lányhoz.

Ő nem haragszik meg, inkább megkönnyebbül – vele szinte egykorú a fiatalember, úgylis furcsa volt magázni. Bár úgy illene, de Amanda sose volt ebben következetes.

– Igen... Jövőre avatnak orvossá, ha igaz.

– Nem is fáj az ám a szuri tegnap, olyan finoman adtad... Nem mindenki így adja az ám be, mint te...

– Igyekszem... Nem az a cél, hogy fájjon, hanem hogy használjon.

– Veszélyes az érszűkületem?

Ezt már tegnap is kérdezte...

– Most egyelőre talán nem, de, ahogy tegnap is mondtuk, nem szabad cigizned.

– Abbahagyom. Már tegnap óta nem szívtam...

– Az jó. De ezután sem szabad majd.

– Nem...

– Lassan bemegyek bemosakodni, jó?

– Hú... Nem fogok felébredni közben, ugye?

– Nem.

– És utána felébredek, ugye?

– Ne félj. Kilencvenéveseket is elaltatnak ma már, és ritkán van baj.

– Olyan megnyugtató vagy...

Amanda figyelni az altatást is – közelebb áll hozzá, mint a szike. Amikor a fiú már a műtőasztalon fekszik és kicserélik rajta a lepedőt, a lány „véletlenül” éppen odapillant – ő is ember, nincs fából... Amíg nem veszi észre senki és főleg a beteg, addig megbocsátható bűn... A következő percekben már azt nézi, amikor az asszisztens bejuttatja az infúziós szereléken át az altatót. A fiatalember szeme nem csukódik le egészen, de már nem reagál, ha a pillájához érnek – a

szer hatott. Az altatóorvos gyakornoka vezeti le a tubust – ideális alkatú beteg kezdőknek... Amandának feltűnnek a fiú szeméből kiszivárgott könnycseppek.

– Ez az intubálástól² van – világosítja fel az aneszteziológus doktornő –, erős inger volt.

– És ő azt érezte még?

– Tudatosan nem. De fizikailag fáj neki, a szervezete érezte.

Magát az operációt is egy rezidens végzi, a fiatal Ligeti doktor. Garami főorvos asszisztál, és egyben felügyeli a tevékenységet mint szakorvos. A szigorló Amanda a másodasszisztens, az ő feladata a sebet széthúzni, nagyon erősen, hogy az ideghez hozzáférjenek. Kezdőként természetesen kicsit tovább tart az egész. A doktor alig látható bőr alatti varrattal próbálja a sebet zárni, hogy esztétikus legyen egy fiatallemnél – ilyen is van, hogy így gondolkodik valaki –, de az utolsó öltésnél kibomlik, másodszor meg már nem engedik neki ezt a fajtát, mert időigényes lenne. A második varrásnál már a keze is remeg... Miuután befejezte, gyengéden vállon veregeti Amandát:

– Most szemtanúja és részese lehettél az első műtétemnek! – Majd kis idő múlva hozzát teszi: – De ezt nem kell mondani a betegnek...

A lány élénk figyelemmel kíséri, ahogyan lezárják az izoflurános palackot, és az oxigént indítják el. A beteg köhögni kezd, éber már annyira, hogy a tubus irritálja a gégejét. Ki is húzzák. Igen ám, de most meg nem vesz levegőt!

– Nyugalom! – közli higgadtan Hegyi doktornő, az altatóorvos. – Ez türelmem-játék ilyenkor. Azért tettem rá a maszkot, lélegeztetni kell néhány percig.

Aztán csakugyan visszatér a légzése. A medika – ahogyan néhányszor látta már – gyengéden elkezd dörzsölni a fiú fejbőrét.

– Jani!

– Jani a neve? – kérdezi Hegyi doktornő.

– Igen. De nem reagál!

– Lassan visszavihetik, a levegőt jól veszi már. Az elég inger lesz, amikor átemelik az ágyra, figyelj meg.

És valóban... Az ágyon Jani lassan elfordítja a fejét oldalra.

– No? Látod? – nyugtázza a doktornő is.

Amanda még egyszer odamegy, megszólítja. A fiú álmosan kinyitja szemét egy pillanatra, de azonnal be is csukja. A műtősségéd eltűnik vele a folyosószeletben.

Az aznapi utolsó operáció egy visszerkiirtás. A maga nemében elég rossz belegondolni, hogy egy fogas eszközre feltekerik a tárgult vénákat, és egyszerűen kitépik... Brrrr!

2 intubálás – a tubus levezetése a légcsőbe

Hámori Orsolya

A tökéletes gyöngyszem

Részlet egy nevelési regényből

„Ha valaki szeret, vagy szeretett, érje be vele. Többet ne is kívánjon magának. Más gyöngyszemet hiába keresne az élet sötét redői közt. Szeretni annyi, mint tökéletessé válni.”

(Victor Hugo: A nyomorultak)

1.

Augusztus huszonegyediké volt. Aznap volt a kollégiumi beköltözés első napja. Rettegtem. Még az iskola kapuján sem mentem be, amikor már könny szökött a szemembe a félelemtől. Kezemben volt két igen nehéz utazótáska, amibe minden holmim be volt nyomorítva. Csak álltam és néztem. Az égre pillantottam. A nap úgy sütött a szemembe, hogy rögtön el is kaptam a fejemet. A kapu fölött lévő szöveget pillantottam meg: *ORA ET LABORA*. Vagyis: imádkozzál és dolgozzál. Nem mertem belépni a kapun. Legszívesebben a világ végére futottam volna ez elől az intézet elől. Verik a gyereket? Egy iskolában? A huszadik században? Na nem! Engem nem fog verni senki! Elég volt az, amit eddig kaptam nap mint nap. Nem kell még több.

A fejemben zsongott minden, amit a házirendben olvastam. A *Büntetések* című részt mindenkinek még idejöttem előtt be kell vágnia, és naprakészen kell tudnia. Persze minden más részt is meg kellett tanulni. Szavak jöttek elő a fejemben, úgy mint *vesszőzés, botozás, körmös*. Ezek itt a fizikai büntetések, amit a rossz magatartásra

kaphatunk. De ugyan mióta rossz az, ha valaki fut, vagy hangosan beszél a folyosón, vagy olvas a szilencium alatt? Ha pedig valaki – a zelső félévben – egyest vagy kettest kap, akkor éjszaka takarítás vár rá. Még hozzá nem akármilyen. A második félétől kezdve pedig a bizonyítványhoz mérnek. Ha valaki rosszabb jegyet kap, mint amilyen a bizonyítványában volt, akkor is takaríthat, illetve ha ugyanolyan jegyet kap, akkor is – kivéve persze, ha ötös volt a bizonyítványban. Ha pedig ettől kezdve valaki egyest vagy kettest kap, akkor amellé már verés is társul.

– Anyira nem rossz – hallottam magam mellől egy fiatalabb férfihoz illő, mély hangot. Odapillantottam. Egy bocskaiban feszítő, rövid, barna hajú, zöld szemű huszoneves srác volt. Sovány, úgy százkilencven centi magas. Az arca komoly, mégis mosolygós, kedves. – Gyere, nem maradhatsz itt egész nap! – biztatott, óvatosan megfogta a nyakamat és engem is magával húzva megindult. – Melyikbe jársz? – érdeklődött, és közben úgy mosolygott le rám, hogy minimum húsz fogát láttam. Azonnal fel is tűnt, hogy milyen szép fehérek a fogai, habár ő maga arcra nem túl helyes.

– A-a-a-a-a-kilencába – feleltem. Úgy két éves korom óta dadogok. Mostohaszüleim ököllet és gúnyolódással póbálják meg kinevelni belőlem, tizenkét éve sikertelenül.

– Komolyan? Akkor már ismered a szobafőnököt – mosolygott kedvesen, és elengedte a nyakamat.

Hirtelen tágra nyílt a szemem, egy pillanatra megtorpantam, és rettegve néztem a cipője orrát. A szemébe már nem mertem nézni.

– Na mi az? Olyan félelmetes vagyok?

– N-n-n-nem..., u-u-u-u-uram – tettem hozzá a megszólítást, amit itt a szobafőnökre kötelező használni.

– Ha már tőlem is megijedsz, mi lesz, ha meglátsz néhány professzor urat?

Igen. Itt professzorok tanítják a középiskolás diákokat, még hozzá olyanok, akik itt tanultak, és itt jártak ki az egyetemre is. És csakis férfiak – a verések miatt. Akadnak ugyan köztük, akik nem professzorok, csak tanárok, de őket is így kell megszólítani.

– Látom, megtanultad a szabályzatot.

– I-i-i-i-i-igenuram.

– Ne félj már így tőlem! Négy évet kell mellettem lehúznod! Így nehéz lesz – mondta.

Gondolom, azt hiszi, hogy a félelemtől dadogok. De legalább nem gúnyol... Eddig.

– Itt kell beíratkozni. Balra van a tanári. Aztán egyből gyere a hálóba! Ott találkozunk! – mondta az iskola épülete előtt.

– V-v-v-v-v-i-s-z-o-n-l-á-t-á-s-r-a, u-u-u-uram – köszöntem, és bementem a hatalmas iskolaépületbe.

Még a levegő is más volt bent. Szigorú, keserű, félelmetes. Remegő lábakon mentem el a tanári ajtajáig. Bekopogtam. Egy bocskais férfi nyitott

ajtót. Ősz hajú, a szakála még most őszül. Komoly, szigorú tekintetű.

– Szervusz.

– J-j-j-j-j-jónapot k-k-k-k-kívá-nok, p-p-p-professzorúr – nyögtem ki nehézkesen.

– Kilencedikbe?

– I-i-i-i-i-igen, p-p-p-professzorúr.

– Bejössz – adta ki a parancsot.

Beléptem. Becsapta mögöttem az ajtót, és élelem sietett. Végigment egy folyosón, és egy nagyobb terembe vezetett.

– Neved?

A h hangot különlegesen nehéz kimondanom, így a nevemet is.

–

Hhhh-hhhh-hhhhh-hhhhh-hhhhh-hí-dikrisztina.

– Hídi Krisztina – diktálta magának. – Én meg *professzor úr*. Csak tudatom, annak hitében, hogy nemigen olvastad el a házirendet, hogy ezért a legsúlyosabb fizikai büntetés jár. Hogy is hívják ezt a törvénszegést? – kérdezett rá.

– T-t-t-tiszteletmegtagadás, p-p-p-professzor úr.

– És mi is jár érte?

–

Hhhhh-hhhh-hhhh-hhhh-hhhhhatvan v-v-v-v-vesszőütés, p-p-p-professzorúr.

– Utolsó alkalom, hogy eltekintetem tőle. Osztályod?

– K-k-k-k-k-k-kilencediká, p-p-p-p-professzorúr.

Egy szekrényhez lépett, keresgetni kezdett benne, majd egyesével kerültek elő a már előre kifizetett holmik. (Csak a fehérneműt, a harisnyát és a tornazoknit kell otthon megvenni, és azt a szobafőnök az első szekrényellenőrzésnél megnézi. Fontos, hogy a fehérnemű egyszerű, fehér, mindenféle minta nélküli hagyományos bu-

gyi, atléta és melltartó legyen. A zoknira ugyanez a kritérium vonatkozik. Bugyiból nincs se tanga, se francia-bugyi, és szivacsos melltartó sem. Az atléta le kell érjen a bugyiig, és nem lehet kivágott háta. Melltartóból három, bugyiból ötöt, atlétából szintén ötöt kell venni. Harisnyából kétfélét kell venni: három nyárit és három télit. Mindkét fajta fekete kell legyen, a minta ezen is tilos, és nem lehet különleges anyagból készült.)

– Ezek az itthoni bocskaik, ez meg az ünneplő. Ez a télikabátod – pakolta az asztal szélére a ruhákat. – *Jobban* vigyázol rájuk, mint a szemed fényére! Itt van a kesztyű, a sapka és a sál. Nem azért van, hogy ne viseld. Még ha égő is – mondta ki, szinte gyűlölettel. – Ez a három bocskaiing. Ünnepi nincs külön. Ezek a hálóingeid, a fürdőköpenyed, a törülköződ. Itt a cipő, a csizma meg a papucs. Tornaholmi, és úszóruha, meg úszósapka – mondta, és a fürdőruhát begyűrte a tornacsomagba. – Váltás-ágynemű, ez meg a táskád – lökött oda egy fekete szütyőt. Iskolatáskát nem kell hordani, hanem a kezünkben kell vinni a tankönyveket és füzeteket. Nekünk, lányoknak adnak egy válltáskát, hogy kisebb holmikát abba tehessünk. – Ha netán nem tudnád: fájdalmas lesz, ha a legapróbb koszfoltot meglátom bármelyiken is. Ha kell, átrepülsz a pocsolóját, de nem mocskolod össze a cipőt. Vagy mi is vár rád?

– T - t - t - t - t - t - t - t i z e n ö t k - k - k - k - k - körmös, p - p - p - p - professzorúr.

– NEM! – üvölte. – NEM, NEM, NEM ÉS NEM! Utolsó esély, vagy az összes lehetőséget végigverem rajtad. Mi jár érte?

– Hhhhh-hhhhh- hhhhh-hhhhh-hhhhh-hhhhh h a r m i n c k ö r m ö s , p - p - p - p - professzorúr.

– Végre! És miért jár tizenöt?

– R-r-r-r-rendetlen ssssssszszekrényért, p-p-p-p-professzorúr.

– Például, de másért is. Nemcsak elolvasni kellett volna, hanem megtanulni is azt a szabályzatot! – teremtett le. – Hogy hogy nézzen ki a szekrényed, az benne van a házirendben. Aláírod, hogy átvetted a ruhákat – lökött oda egy tollat. Alákapartam, és visszaadtam a tollat. – MINEK ADOD IDE? Mondtam egy szóval is, hogy add ide? Ezt is aláírod! – lökött oda még egy papírt. Elkezdtem olvasni. – ÍROD! Í, ER, Ó, DÉ! Írod, nem olvasod.

Gyorsan aláírtam. Ügyeltem rá, hogy szépen írjam alá, habár nem volt szép írásom, és a félelemtől ráadásul nagyon remegett a kezem. Azonban itt azért is körmös jár, ha csúnyán írunk. Harminc.

– Megnyugodhatsz, nem azt íratom alá, hogy az összes pénzedet átveszem – mordult fel. – Hanem hogy megérkezted. Visszaadod a tollat.

Odanyújtottam a tollat, ő meg kikapta a kezemből és eltette.

– Ha nagyon érdekel, a latinprofesszorod vagyok – mondta, habár eszembe se jutott az a kérdés, hogy kicsoda lehet ő. – Heti ötször találkozunk. Itt az órarended – nyomta a kezembe. – És mindjárt megkapod a tankönyveidet is. Addig aláírod, hogy megkaptad. Mindjárt hozom – mondta és kiment a szobából.

Alig mertem elvenni a tollát, hogy aláírassam a lapot. Gyorsan a helyére is tettem, amikor nyikordult az ajtó. Egyölnyi könyvet és füzetet hozott.

– Bezárod az ajtót.

Odasiettem és becsuktam mögötte az ajtót. Ő lerakta a ruháim mellé a könyvtáskát. Visszamentem az íróasztal mellé.

– Itt vannak. Rá van a füzetre nyomtatva, hogy miből kell használnod. Te

ráírod a nevedet meg az osztályodat a könyvekre is, meg a füzetekre is. Világos?

- I-i-i-i-i-i-igen, p-p-p-p-p-professzor ú-ú-ú-ú-úr.

- A bizonyítványodat elhozta?

- I-i-i-i-i-i-igen, p-p-p-professzorúr.

- Ideadod.

Leguggoltam az utazótáskám mellé, előkotortam a bizonyítványt, és odaadtam neki. Kinyitotta és a jegyeimet nézegette.

- Ennek körülbelül négy egész hét az átlaga - morogta, és megerősítést várva nézett a szemembe.

- A-a-a-a-annyi, p-p-p-p-p-professzorúr.

- Itt ugyan tízszer nehezebb lesz, de kitűnővel, két felsőfokú nyelvvizsgálóval fogsz végezni. Na, lódulj! - mondta mérgesen.

Fogalmam sem volt, hogy hogy vigyem el ezt a rengeteg holmit. Eddig is majd' leszakadt a karom a két utazótáska súlya alatt. Az egyikre ráterítettem a bocskait meg a szövetkabátot, majd a táskákba gyömöszöltem minden egyebet. Azonban a könyveket nem tudtam hova tenni.

- Nem fog örülni Csorba professzor úr, ha meglátja, hogy milyen gyenge izmokból kell neki acélizmokat varázsolnia... A kulcsaid. Elfelejtettem odaadni. Ha elveszíted, végged! - morogta, és odalökött egy kis kulcsosomót. - Rá van írva, hogy melyik mié. És nem teszel rá idéetlen kis kulcstartókat meg csicsás díszeket. Világos?

- I-i-i-i-i-i-i-i-igen, p-p-p-p-p-professzorúr - feleltem. Eltettem a kulcsokat, a bal karommal felölleltem a könyveket, a jobb kezemben meg összefogtam a két utazótáskát, és megindultam. A prof kinyitotta előttem az ajtót, majd a tanáriét is, és

indulatosan becsapta mögöttem. Nehéz volt kinyitnom az iskola hatalmas ajtaját, de sikerült. Lassan mentem a kollégiumig, át a kis parkon. Szép, meg kell hagyni, de még a virágokon is látszik a vasfegyelem, ami itt uralkodik.

Sok időmbe telt felérni a hálószozáig. Az ajtaja nyitva volt. A folyosón lévő szekrények egyikében épp ott matatott a szobafőnök.

- Itt is vagy? Gyere, pakolj le! Hogy hívnak? - kérdezte kedves mosollyal az arcán. Jólesett, hogy így néz rám, miután az a marha annyit ordított velem.

- Hhhhh-hhhh-hhhh-hhhh-hhhh-hhhhídi K-k-k-k-k-krisztinauram.

- Akkor ez a te szekrényed, itt az enyém mellett. Rendezkedj el, aztán gyere be, beírlak, hogy megérkeztél. Meg megmutatom az ágyadat.

- U-u-u-u-u-u-uram!

- Tessék?

- A-a-a-a-a-a-atankönyveket hhhh-hhhh-hhhhova k-k-k-k-k-kell t-t-t-t-tenniuram?

- A tanulóba, az íróasztalodba. Várj, megnézem, hogy melyik a tiéd - mondta, besietett, és egy fekete A/5-ös kiskönyvvel tért vissza. Az elejére csupa nagybetűvel ez volt írva: 9/A BÜNTETŐKÖNYV.

Még ránézni is borzalmas volt.

- Gyere, megmutatom. Hagyd itt a táskákat! A kulcsosomó nálad van?

- I-i-i-i-i-i-igen, u-u-u-u-uram.

- Oké, mert az íróasztal szekrénye csak azzal nyílik - mondta, és kinyitotta előttem a tanulószoba ajtaját. Húsz egyforma asztal, öt oszlopban, húsz egyforma székkal. A terem végében könyvespolcokon lexikonok, szótárak, atlaszok tömkelege. Az elejében pedig katedrán egy másféle íróasztal egy másféle székkal. A falon a létező legmodernebb tábla. Nem csoda, hogy

ilyen felszerelt a sulis, mert rendkívül drága a kollégium.

– Ez lesz a tiéd. A tanteremben, meg az előadóknál is itt ülsz – lépett a középső oszlop második padjához. – Rendezkedj el benne! – mondta, és otthagytott.

Ráömlesztettem a könyveket és a füzeteket az asztal tetejére, kinyitottam a szekrényt, és berámoltam, ahogy a házirendben le volt rajzolva. Amikor végeztem, bezártam a szekrényt, kimentem a tanulóból, visszamentem a szobába, és szóltam a szobafőnöknek, hogy végeztem. Ő bezárta az ajtót, én meg berendezkedtem a folyosón lévő szekrényemben is. Aztán a vécébe mentem, és átöltöztem. Szörnyű melegem volt. A szoknya bokáig ér, alatta harisnya van. A hasíték hátul van és még térdig sem ér, úgyhogy lépni elég nehéz benne. A hosszú ujjú ing és rajta a hosszú ujjú, nyakig begombolt bocsikai fullasztó érzést nyújtott. Kimentem a fürdőszobából, az otthoni ruháimat a szekrénybe zártam, a kulcsomót a belső zsebbe tettem, a zsebkendő mellé – amit szintén magunk veszünk, és szintén meg van szabva, hogy csak egyszerű, fehér, mindenféle minta nélküli lehet, és kötelező magunknál hordani –, és bementem a szobába. Két sorban van huszonegy ágy. Ahogy belépünk, balra van négy, jobbra hat, szemben tizenegy. A szobafőnök ágya jobbra az első.

– A hajgumit is cseréld ki! – szólt azonnal a szobafőnök. – Kellett, hogy vegyél.

Visszamentem a szekrényemhez, előkutattam az egyszerű, fekete hajgumit, lófarkat kötöttem vele derékig érő, sűrű, barna hajamból, és visszamentem a hálóba.

– Na, máris jobb. Tehát te vagy Hídi Krisztina – mondta, és ismét

elővette a büntetőkönyvet. – Itt lesz az ágyad mellettem! – mondta, és kikapálta az ágyam rajzán, hogy itt vagyok.

Az ágyamhoz mentem.

– Az éjjeliszekrényben ajánlatos tartani a házirendet – szólalt meg ismét a szobafőnök.

Két perc múlva már abba is be voltam rendezkedve. A tetejére tettem a szüleimről az egyetlen fényképet, amelyik megmaradt nekem róluk. A kanapén ülnek, egymást átkarolva, én meg az ölükben.

– Itt nem kötelező viselni a felsőt. Azért van ott a fogas meg a vállfa – mutatott a szobafőnök az éjjeliszekrény és az ágy között, körülbelül száz-húsz centi magasságban lógó akasztóra.

Gyorsan kigomboltam a felsőmet, felakasztottam a vállfára, szépen eligazítottam, végiggomboltam, a cipőmet lehúztam, és végigdőltem az ágyamon. Akkor láttam meg, hogy már hárman vannak itt rajtam kívül. Egy kupacban beszélgettek a szoba végében. Lemásztam az ágyról, felvettem a papucsot és én is odamentem.

– Sssssssssziasztok!

Odafordultak, visszaköszöntek.

– Ülj le! – szólt az egyik. – Hogy hívnak?

– K-k-k-k-k-k-k-kriszti. T-t-t-titeket?

– Én Ági vagyok, ő Szilvi, ő meg Juci – mutogatta végig őket. Ő kissé teltebb volt, mint a többiek. A haja hosszú, vörös. Szilvi szemüveges, rövid, barna hajú, pattanásos homlokú, és – meg kell vallani – nem egy szépség. Juci fogszabályozós, de szép arcú, szőke lány. Ha már itt tartunk, nekem sötétbarna szemeim és hasonlóan barna hajam van. Sosem voltam magas a korosztályomban, most sem vagyok több százhatvankét centi-

húzogatta végig komótosan mutató- és hüvelykujjait, elsimítva a koromfekete szálakat.

- Az udvarra, uram - mondta Juci.

- Arra meg mit kérünk?

- Engedélyt, uram - felelték a többiek unott, de már-már megalázott arccal.

- Akkor most pótoljuk, igaz?

- Engedélyt kérünk lemenni az udvarra, uram! - mondta Szilvi.

- Jól van, menjetek! Ja, ó lesz a tornaprofesszorotok. -mutatott a másik huszonévesre.

Köszöntünk neki, ő visszaköszönt és ránk vigyorgott.

- Nem közületek valaki volt úgy fél órája beíratkozni?

- D-d-d-d-de é-é-é-én, p-p-p-p-professzorúr.

- Rád kiabálta olyan mérgesen a latinprofesszor úr, hogy látnom kellene, hogy milyen izmokat kell majd erősítenem?

- I-i-i-i-i-igen, p-p-p-p-professzorúr.

- Jó, jövő hétfőn meglátom. Mindennap jövök, és a végsőig kínozlak titeket - mosolyogta. - Na, nyugi, annyira nem vagyunk mi kegyetlenek. Én sem azt fogom nézni, hogy hogyan teljesítesz, hanem az akaratot... Féltetek?

Egyszerre feleltek a többiek igenel, én meg bólogattam. Ez a válasz teljesen egyértelmű volt - nincs diák, aki itt ne rettegne, pláne az első napon.

- Ha mindent úgy csináltok, ahogy a házirendben van, senki se fog bántani... Na jó, menjetek! - mondta, és a fejével elintett minket.

Kisértáltunk a koliból, végig a kavicsos járdán, el az ebédlőig. Messziről láttuk a kiírást: *Vacsora: krumplis tészta.*

- Fúj - szólalt meg Ági.

- Jó az, ha jól el van készítve - mondta Szilvi. - Habár itt erre nem látok esélyt.

- Ú-ú-ú-úgyis m-m-m-m-mindent m-m-m-m-megkellenni - mondtam.

- Hát. Kitolás. Ráadásul úgy van összeválogatva a kaja, hogy minden nap mindenféle táplálékot együnk. Elképzelem, hogy néha mi lesz! - fintorgott Ági.

Leültünk egy padra és ott beszélgettünk tovább.

- Remélem, a többi professzor is olyan mint a torna, és nem mint a latin - reménykedett Szilvi.

- Hátha. De azért van ekkora neve a sulinak, mert olyan szigorú professzorok tanítanak, mint a latin. A torna még most végzett, szerintem. Azért olyan kedves még. Mondjuk órán ki tudja, milyen lesz!? - töprengett Juci.

- Ssssszerintem o-o-o-ottis n-n-n-n-n-normálislesz - böktém ki.

- Hosszú is rendes... - jegyezte meg Szilvi.

- A-a-a-a-a-azki?

- Hát a szobafőnök! Hosszú Gábor. Ki van írva a háló ajtajára.

- A-a-a-a-a-a-a-tornaprof m-m-m-meg Cs-cs-cs-cs-csorba. -mondtam.

- Tornaprofesszor... biztos nagyon nagyokat üt... - jegyezte meg Ági.

- S s s s s s z e r e t n é k i n n e n e-e-e-e-e-e-elszökni.

- Én is. Szörnyű lesz itt - mondta remegő ajkakkal Juci.

- Nagyon félek. Kicsit jobb, hogy Hosszú meg Csorba normális, de ha eszembe jut a házirend...! - mondta Ági.

- T-t-t-t-t-ti n-n-n-nagyon m-m-m-m-megtanultátok? - kérdeztem.

- Tudom - felelte Ági.

– Én is, valamennyire. Nem vágom rá azonnal, hogy mire mi a büntetés, de megtanultam – mondta Szilvi.

– Én egész jól tudom. Nem merem nem megtanulni – mondta Juci.

– É-é-é-é-énis m-m-m-m-megtanultamde n-n-n-n-nemtudom hhhhh-hhhh-hhhh-hhhhhhibátlanul.

– Megnéztétek már az órarendet? Valami szörnyű! Mindennap kilenc óra! Öt angol, öt latin, öt matek, öt magyar, öt töri, öt torna. Ezek gyilkolnak minket! – háborgott Ági.

– Nem fogom bírni. Nem fogok tudni napi öt és fél óra szilót végig tanulni – morogta Juci.

– S s s s s z e r e n c s e h o g y n-n-n-n-nemegybevan.

– Ja. Bár hétvégén igen... De elég lesz nekiülni a könyveknek reggel háromnegyed hatkor, amikor ötkor kelünk. Még szerencse, hogy szünetben meg hétvégén csak hétkor van ébresztő. Meghalnék, ha holnap is ötkor kellene felébrednem – elégedetlenkedett tovább Juci.

– Legközelebb karácsonykor lesz nyugtunk ezektől a vadállatoktól – mondta Szilvi. – Aztán meg a nyáron... Miért nem költöztem be huszonötödikén? Egyből jöttem, ahogy lehetett.

Kész hülye vagyok... Ja! *Káromkodtam!* Mindjárt jön valami idióta és leveri rajtam.

– Harminc botütés. Még a legenyhébb káromkodásért is. Hihetetlen! – háborogta Juci. – Haza akarok menni! Nekem ennyi elég volt ebből a suliból! Nem vagyok én olyan rossz, hogy ide kelljen beadni! Esküszöm, olyan ez az egész, mint ahol Napóleon tanult.

– Rádadásul nincs tévé, meg még rádiót se lehet hallgatni... – kezdte Ági.

– És nem lehet borotválkozni, meg szemöldököt szedni, meg spray-zni magunkat, meg szépítkezni, meg ékszeret hordani... – folytatta Szilvi. – Erről a gusztustalan egyenruháról nem is beszélve... Szerintem pár száz évvel le van maradva a mai kortól ez a sulisuli.

– M - m - m - m - m e g m i n d e n r e e - e - e - e - e - e - e n g e d é l y t k e l l k é r n i - d a d o g t a m .

– Hát! Beszarás!... Jobb lesz megszoknom a csúnya beszédről... – mondta Szilvi. – Képesek lennének miatta agyonverni.

Még egy darabig háborogtunk, aztán meg már csak ültünk, bámultunk magunk elé üveges szemekkel, és ömlöttek a könnyeink.

Kornéli Bea

Argentín széljegyzetek

*„Emigráció. Rimbaud emigrált Afrikába.
József Attila emigrált a sínek közé.
Proust a betegségbe, Nietzsche a tébolyba.
Krúdy emigrált Óbudára, ahol disznót hizlalt.
(Nem sokat, csak egyet.)” Márai Sándor*

Buenos Aires, 1939 nyara. Heinrich Werfel simára borotvált arccal, kifogástalanul vasalt, terrakottaszínű nyári öltönyben üldögélt a Calle Caballero de Gracián lévő Café Gijonban. Eltökélt szándékkal jött Argentínába, mint abban az időben annyian. Két doboz veronál lapult a zakója belső zsebében, s ettől valamennyire biztonságban érezte magát. Hol az utca lármás, sokszínű forgatagát, hol a kalligrafikus betűivel írott jegyzeteit nézegette szórakozottan:

„Az ember megszokja a zajokat. Hozzánk idomulnak, felveszik körvonalainkat, és egy idő után észre sem vesszük a tompa, monoton zúgást, ami körbevesz minket. Már csak arra lennének figyelmesek, ha hirtelen megszűnne a zaj és csend állna be. Pontosan így vagyok most én is az óceánnal. Egy teraszon ülök, felettem egy hatalmas kifeszített ponyva, rajta a kávéház feliratával, ami valamelyest felfogja a késő délutáni napsugarak metsző fényét. Közel van a part és a négyzetű mozaikkövekkel kirakott parti sétány. Látni nem látom, csak hallom az óceán morajlását, ezt az állandóan mozgásban lévő erőt, mely tisztára mossa a mindenség határait. Folyton duruzsol, folyton mormol valamit, valami ősi titkot. Mintha örökké történe valami az élet bizonytalan alakjai mögött, s erről ad elő, állhatatosan, türelmesen, hosszan. Ő az egyetlen, aki tudja a titkot. De a sziklák hallgatnak.

A sirályok rikoltozásának foszlányait hozza felém a nedves és sós szél, ami hozzá tapasztja az inget a bőrömhöz. A kávéház előtt elterülő széles korzón elegáns nők, vászonszoknyában és nyári kalapban ráérősen sétálnak el előttem szeretőjükkal és kutyájukkal karöltve. Beszéd közben erősen gesztikulálnak. Mintha nem is 1939 júniusát íránk. Mintha tudomást sem vennének arról, hogy Dalladier és Chamberlin egy kötélén egyensúlyoznak a békéért, egy eszelős kutyaidomárral szemben, aki mindenáron felfordulásra törekszik Európában. S a lakosság lélegzet-visszafojtva figyeli az életveszélyes mutatványt.

Holnap június huszonnegyedike, az év legrövidebb éjszakája, Szent Iván éjjele, a misztériumvárás ideje. Túl vagyok életem delén, nekem már semmi közöm a csodákhoz. Azt hiszem, inkább rendelek még magamnak egy pohárka mandulalikórt és egy kis szódavizet. Abban a reményben, hogy tárgyilagosan, mindenféle érzélgősség nélkül tudjam összegezni életem tarkabarka eseményeit, melyeket át- meg átszöttek a századforduló, a modernizmus és a szecesszió lázas látomásai. Mennyi név, villanó szempár kavargó a fejemben, akikhez kötődtem,

s mégis mennyire idegenek, imbolygó árnyak csupán. Ilyenkor mutatkozik meg, hogy életünk során mennyire kevés az az ember, akikhez közünk volt valaha.

Valószínűleg úgy festek itt, mint egy visszafogott, mértékletes úriember. De csak látszólag. Az igazság az, hogy fél évvel ezelőtt összecsomagoltam egy hajóládányira való emléket, megbarnult fotográfiákat, elsárgult leveleket, Lili préselt virágokkal díszített naplóját, melyet nálam felejtett, néhány könyvet és egy hétre elegendő fehérneműt. Ez minden, amivel eljöttem és magam mögött hagytam egész addigi életemet, egy darabjaira hullott világot, melyhez semmi közöm immár. Egy füledt, parányi szállodai szoba (három lépés faltól falig) és egy hajóláda, ez pillanatnyilag mindenem, amim van. S ez így is lesz, addig, amíg nem történik valami más. Na de mi történne?”

„Ugyanaz a kávéház. Ugyanaz a szék, ugyanazok a nők flangálnak előttem kutyástul és szeretőstül. S a szándék is ugyanaz, mint tegnap. Most már tényleg nekilátok. Szóval! 1887-ben születtem Bécsben. Abban a Bécsben, ahol még Gustav Mahler gyűrött frakkban és apró, ezüstkeretes szemüvegében vezényelt a Staatsoperban. Miközben felesége, Alma Mahler a gyerekekkel vesződött otthon és titokban zugivóvá vált, meglehetősen silány házasetük miatt. Olykor még a beteg és magányos Brahms alakja is feltűnt a Vörös Sündisznó Vendéglőben. A fél város Strauss-lázban égett, a másik fele gyűlölte őt, és az arisztokrácia a Kék Dunára keringőzött a szezonnyitó bálon. Ezalatt épült meg a Friedrichstrassén a csaknem ablaktalan, tömör kocka képzetét keltő Szecseszió Háza, melynek homlokzatán a következő felirat olvasható: »*Der Zeit ihre Kunst, der Kunst ihre Freiheit.*«¹ Klimt élt is a lehetőséggel, mezítelen, apró, kerek mellű nőalakjaival nemegyszer botránkoztatva meg az álszent és finnyás bécsieket. Mindeközben a Ringstrasse tetején Ferenc József örködött az általa teremtett rend felett, s elégedetten szívta olcsó, kincstári virszíniáját. Nem sejtette még, hogy már a küszöbön várakozott a Habsburgok alkonya. A vesztegések sora Rudolf főherceg állítólagos öngyilkosságával kezdődött, de ez csak nyitány, előjáték volt csupán a folytatáshoz képest.

A Lindengasse 19.-ben nőttem fel, ott szívtam magamba a nyári napfénybe burkolózott utca bodza- és hársfaillatától elnehezült, sűrű levegőt. Az elődeim kereskedők voltak Galíciában. Mindegyikük egy kicsivel többel gyarapította a családi vagyont. Amíg dédnagyapám rongyos batyukkal járta a városokat, addig a nagyapám manufaktúrát alapított, az apám gyárat. Ám ne tévesszen meg senkit, e nemzedékek fiainak nem a pusztai anyagi javak felhalmozása volt a célja, hanem az, hogy a biztonságos polgári élet lehetővé tegye számukra a felemelkedést a szellemi világba; hogy így a következő generáció megtisztulhasson a pénz átkától és jogot formálhasson magának a tudományok felsőbbségére.

Nos, ez a szerep jutott nekem. Soha életemben nem olvastam olyan módon, mint kora ifjúságomban, abban a szélvédettnek tűnő Monarchiában, ami örök érvényűnek és meggingathatatlanak látszott. Mindenért rajongtam, ami újszerű és forradalmi volt, ami tiltakozott apáink merev hagyományai ellen. Mindenütt ott voltam, ahol valami újszerű történt. Kiállításokon, Schönberg botránnyos koncertjein, az anatómia tanszék nyilvános boncolásain, felolvasó-

1 Minden kornak a maga művészetét, a művészetnek a maga szabadságát.

esteken. Minden izgatott és érdekelt, ami a haladásba vetett hitet szolgálta. Naponta végigböngésztem a könyvkereskedéseket, hátha találok valami újat a polcokon. Lenyűgöztek a fiatal, kortárs költők alkotásai, akiket akkor még a hivatalos kritikusok nem is ismertek. A legkisebb példányszámú, vékony folyóiratokban lehetett csak olvasni a műveiket, s mégis betéve tudtam legszebb verseiket, mert újak, lendületesek, ígéretesek voltak. S mert én fedeztem fel őket, egyedül az enyémekek voltak, nem az apáink felesleges erkölcsöktől terhes hagyatéka. Akkoriban én is írtam verseket és a legnagyobb titokban költőnek képzeltem magam, de nem volt hozzá sem tehetségem, sem elég kitartásom. A modern irodalom vonzott. Ambivalens világomhoz viszont hozzátartozott, hogy végül a klasszika-filológia fakultáson kötöttem ki. Ekkor sem hagytam fel szenvedélyes szokásommal, egész délután késő estig kávéházakban ültem, ahol jól fészült, szmokingos pincérek szolgálták fel a *kaisermelangét*, ami mellett nyugodtan és kényelmesen végigböngészhettem a legújabb francia és olasz újságokat. Melyekre egyébként nem lett volna pénzem. A Kleines Café szerettem a legjobban, mert jó minőségű rumot és tojássárgáját szolgálták fel a *melangé*-hoz. Az egyetemi évek alatt nem voltam különösebben szorgalmas és nem tudtam jelentősebb eredményeket felmutatni, mégis tanári katedrát kaptam 1913-ban. Ekkor úgy döntöttem, hogy mielőtt végképp belesüllyednék a konzolidált és meglehetősen szürke polgárok világába, Rómába utazom és keresztül-kasul kóborolok a városban.

Itt találkoztam Rainerrel, a költővel. Rainernek nem volt címe, sem tartózkodási helye, sem lakása, sem hivatala. Állandóan úton volt, még ő maga sem tudta előre, hol fog szállást találni, merre vetődik, merre viszik az áramlatok. Vele nem lehetett előre megbeszélte időpont szerint találkozni. Az ember egyszer csak megérezte magán egy barátságos szürke szempár melegét és egy csendes, halk mosolyt. Így bukkantam rá a Santa Maria Bazilikában. Aztán évekkel később egyszer Párizsban, Chénier sírjánál a Cimetière de Picpusban. Ez Párizs leglíraibb temetőkertje. Amint ott álltam a fiatalon kivégzett költő sírjánál és a feliratot böngésztem: – »*Qu'un stoïque aux yeux secs vole embrasser la mort, Moi je pleure et j'espère; au noir souffle du nord. Je plie et relève ma tête.*«² – egyszer csak megéreztem pillantását és mosolyát, ugyanúgy, mint a Bazilikában.

Rainer észrevétlenül élt, nesztelenül dolgozott, írta a kor legcsodálatosabb verseit, s ezalatt egyszerűen köré fonódott és kivirágzott a csend. Rendkívül érzékeny volt a hangokra, napokra levertté vált, ha zsúfolt villamoson kellett utaznia vagy hangos hivatali helyiségben várakoznia. Zavarta minden zaj és az érzések túlárado kimutatása. Szívesebben beszélgetett lágy hangú nőekkel, mint férfiakkal. A kéziratához vagy a leghétköznapibb levélhez is kiváló finomságú papírt használt. Figyelt minden kis apró részletre, ha történetesen kölcsönadtam neki egy könyvet, amit nem ismert, bizonyos, hogy szép levélmintás selyempapírba csomagolva kaptam vissza, ezüstszínű szalaggal átkötve.

Miután visszatértem Bécsbe, elkezdtem tanítani a IV. Rudolf által alapított egyetemen, a Karl-Lueger-Ringen. Két előadás között a Café Landtban üldögéltem vagy a közeli parkban sétáltam. Aztán egy langyos, októberi napon ta-

2 Ölelje a halált a szikkadt bölcselelő. Meghajlik a fejem, ha észak szele jó, és sírok és megjnt remélek.

lálkoztam vele, azaz Lili von Kleisttel. Vállig érő, természetes vörös haját kienvedve hordta. Kifejező barna szemeit halványan festette és a kor erkölcsé által elfogadottnál rövidebb szoknyákban járt. Magas és vékony volt, akár egy nimfa, így lapos balettcipő-féleséget hordott. A tanítványom volt. Nem volt különösebben tehetséges, sem művelt. Csak lelkes, és volt benne valami végzetszerű vonzerő. A szövegolvasások és a fordítási gyakorlatok alatt alig bírtam levenni róla a tekintetemet. S amíg általában a nők ilyenkor szégyenlősen lesütik a szemüket, ő rezzenéstelenül állta tolakodó kíváncsiságomat. Egy lapra a következő szöveget írta, majd a teremből kifele menet az asztalomra tette: »*Videt oscula, quae non est vidisse satis; laudat digitosque manusque brachiaque et nudos media plus parte lacertos: siqua latent, meliora putat.*«³ Miután elolvastam, vér szökött a halántékomba ettől az éles és szemtelen szellemességtől. Ovidiust idézett. Elmosolyodtam, és miután mindenki elment, utána futottam a folyosón és meghívtam ebédelni. Lili hátravetette a fejét, beletúrt világosvörös hajába és elégedetten nyugtázta, hogy értékeltém az üzenetét. Ha jól emlékszem, Tafelspitz mit G'róstét rendeltünk és hozzá egy üveg száraz rizlinget. (Istenem, mit nem adnék most egy szelet sovány marhahúsért, melyet zöldséges pecsenyelében pároltak és egy kis tormás almaszósszal tálalnak.) Mire végére értünk a márványkuglófnak és a kávénak, nagyjából átbeszéltük a fontosabb latin költőket. Lili felszabadultan és határozottan viselkedett, és ahogy egy igazi reformernőhöz illik, az éjszakát nálam töltötte. Innentől kezdve valahogy természetes volt, hogy életünk eseményei összefonódtak, eggyé váltak.

Nem sokáig élvezhettük a gondtalan napok adományait. Emlékszem egy aranyfürtös, kadmiumsárga nyárra. A levegőben búzavirág, szeder és a tenger sós illata vegyült. Belgiumban nyaraltunk. Egy öreg borással beszélgettem a termésről, aki azt mondta, hogy még sokáig fogjuk emlegetni ezt a nyarat, annyi szőlő van a tőkén, hogy rengeteg és jó minőségű bor lesz össze. Nem is tudta, hogy mennyire félelmetesen igaza lett. 1914. június 29-ét írtunk. Délután a parton egy napozókabinban ültem és olvastam, a tengert bámultam vagy a fürdőzőket. Hosszan elnéztem Lilit, amint széles karimájú kalapjában és fekete fürdődresszében feküdt mellettem és napozott. Ellenállhatatlanul csinos volt. Aztán hirtelen abbamaradt a térszene, ami a sétány felől volt hallható, és már csak arra lettem figyelmes, hogy egy kisebb csoport sereglett egy pavilon köré. Egy sürgöny érkezett a következő hírral: Ferenc Ferdinánd ő császári fensége Boszniában orgyilkos politikai merénylet áldozata lett. Nem estünk letargiába a hír hallatán. Senki sem volt oda a meglehetősen hűvös és halszemű főhercegért. Néhányan még örültek is, hogy megszabadulhattak a Habsburgok eme terhes örökösétől. Nem titkolták, hogy jobban kedvelik a simább modorú Károly herceget. Az üdülők, többnyire osztrákok, hamar túltették magukat az ügyön és folytatták a nyaralást. Egyikünk sem gondolta, hogy ezzel kezdetét veszi majd valami síkos, ragályos őrvület. Valami tömegeket lelkesítő, vad és véres karnevál, ami azóta a világ legnagyobb bűntényévé vált.

Az ultimátum hírére összecsomagoltunk és hazaindultunk. Másnap reggel Bécsben a pályaudvaron falragaszok adtak hírt az általános mozgósításról.

3 S alakját is látja, s eléggé hosszan nem szemlélheti. És dicséri az ujját és kezét s karját, amit félig fed csak a leple. S szebbnek képzelet azt, ami még letakart.

A vagonok megteltek éljenző és zászlót lengető naiv újoncokkal. Nem sejtették, hogy átverték őket. Harsogott a zene, mindenki katonadalokat énekelt. A Bergasse 19-es szám alatt üldögéltünk egy barátommal, aki nagyon találóan a *kultúra csömörének* nevezte a jelenséget. Úgy fogalmazott, hogy az átlag kisember képtelen ellenállni ama feltörő vágyának, hogy kitörjön a polgári társadalom korlátolt törvényeinek világából, hogy végre jól kitombolhassa magát. Ráadásul, ha ezt még támogatják és szabadjára engedik a hitványul blöffölő kormányok, akkor végképp elszabadulhat a pokol. El is szabadult.

Haditudósítónak álltam és az orosz frontra kerültem. Gyakran utaztam sebesülteket szállító vonaton. A mozdonyt nyomorúságos barnaszénnel fűtötték, úgyhogy alig vánszorgott valahogy a szerelvény a síneken. Ma is émelyeg a gyomrom, ha a jodoform éles szagára gondolok és a szemtelenül fiatal és tejfelszőke katonákra, amint hiányzó végtagokkal vagy repeszek okozta tátongó, elevenül lüktető sebekkel, nyöszörögve feküdtek a hordágyakon. Sokszor kellett segédkezni a betegek ellátásában. Előfordult olyan eset, hogy csak egyetlen orvos volt, ráadásul fogorvos, aki már évek óta nem operált. Az agyonhajszolt, állandóan álmos ápolók képtelenek voltak a frontról folyamatosan özönlő sebesülteket ellátni. Morfiumnak, érzéstelenítőnek vagy fertőtlenítőnek nyoma sem volt az egész környéken. Kötszerek helyett a katonák mocskos egyenruháiból téptünk darabokat, hogy bekötözhessük sérüléseiket. Ezen kívül semmit sem tehattünk értük. Az öreg horvát táborigazgató azon siránkozott, hogy egész életében nem temetett annyit, mint ott egy hét alatt. Az elborult elméjű császárpártiak pedig csak azt hajtogatták, hogy: »Az utolsó emberig és az utolsó lóig.« Fogalmuk sem volt arról, hogy mi folyik a harctereken. Aki hazakerült a frontról, már soha többé nem lehetett ugyanaz a személy, mint aki annak előtte bevonult. Én sem. Fél évig bírtam ezt a vér áztatta bolondokházát, azután elmenekültem. Ausztria felé Budapesten kivettem egy szállodát és két hétig aludtam. Eszelős pacifistává váltam. Lili közben abbahagyta az egyetemét és önkéntes nővérnek állt. Később ő is megcsömörölt, belefásult az állandó borzalmakba. Félt, hogy beleveszhet a zűrzavarba, vissza akarta kapni régi önmagát, így színésznő lett a Burgtheaterben. A háború ellenére, ha nem is volt zsúfolásig tele a nézőtér, de élénk volt a színházi élet. Gyakran néztem meg Lili próbáit és premierjeit. Őszintén örültem ennek az elhatározásának. Lényegesen jobban mutatott a feslett avantgárd szerepekben, mint ápolónőként.

Azután vége lett mindennek. Jött Wilson a nagyszabású terveivel, amikben őszintén szerettünk volna hinni, de valahogy nem sikerült. A Habsburgokat elkergették, a Monarchiából egy roncs lett, egy életre ítélt, parányi ország. De a tébolynak még nem volt vége! Következett a második felvonás! Az iparnak a haditermelésről át kellett állnia a béketermelésre, ami soha nem látott inflációt vont maga után. »*Tárgyat! Semmi pénzt!*«: ez volt a jelszó. Az üzletekből pillanatokon belül elfogyott az a kevés kis áru, ami addig volt. A városiak kihurcolták a falusiaknak, amit csak tudtak: kínai porcelánt, dísztárgyakat, 18. századi fegyvereket, kardokat, fényképezőgépeket, rokkó könyvszekrényt és ki tudja, még mi mindent. Vajat, tojást, szalonnát és tejet kaptak cserébe a parasztoktól. A pénz romlása egyre jobban elhatalmasodott a fejünk felett. Százezer koronások folytak le a kanálisokon. Pontosán emlékszem, egy Tibullus-fordítást adtam postára, és a néhány nap múlva érkező honorárium már kevesebbet

ért, mint amennyiért a bélyeget vásároltam az elküldéshez. Ennél is groteszkebb volt a házbéremelésről szóló törvény, melyet a kormány hozott a lakók védelmében. Így a háziurak nem emelheték a lakbért. Aminek következtében egy közepes ebéd árából egy évig lehetett lakni. Fél Ausztria éveken át ingyen lakott, mert tiltották a tulajdonosoknak a felmondást. Akik több évtizeden át spóroltak, hadikötvényekbe fektették pénzüket, esetleg milliókat halmoztak fel, mindenüket elveszítették. Pillanatok alatt elszegényedtek. Akiknek viszont adósságaik voltak, megszabadulhattak tőlük.

Ezekben az időkben fogalmam sincs, hogy miből teremtettük elő Lilivel a betevő falatot, de előteremtettük. És a legszebb az egészben az, hogy még hangversenyjegyekre is futotta. Emlékszem amint ott ültünk a Konzerthausban és Mozartot hallgattunk. A zenészek nyúzottak és soványak voltak, szmokingjuk kopott, gallérjuk rongyos, a teremben hideg volt, kabátban ültem. De soha olyan gyönyörűnek nem hallottam azt a muzsikát, mint akkor. Az élet valahogy felértékelődött, minden apróságnak kitörő lelkesedéssel tudtunk örülni. A melegnek, a szerelemnek, egy pohár bornak, csokoládénak vagy egy alig használt, kényelmes cipőnek. Talán akkor voltunk a legboldogabbak Lilivel. Három év kellett a gazdaságnak, amíg úgy-ahogy helyrejött.

Egy könyvkiadó felkért, hogy készítsek fordításokat antik latin szerzők műveiből. Így nem mentem vissza tanítani. Délelőttönként dolgoztam, esténként Lilit bámultam a Burgtheaterben vagy irodalmi felolvasóesteket szerveztem a Szecesszió Házában. Úgy hiszem, elégedett voltam az életünkkel, mert szépen és értelmesen éltünk. Nyaranta Rómában csavarogtunk és esténként a Tevere hídjain sétálgattunk, a Ponte Manzinin, a Ponte Palatinuson, a Ponte Fabricion, a többi nevére már nem emlékszem. Kevély elégedettségemben nem vettem észre az ismét gyülekező vészjósló jeleket. Akkoriban csak jót mulattam azon, hogy 1933-ban megjelent egy tanulmányom Ovidius száműzetéséről, melynek *Lángoló titok* volt a címe. Épp akkor adták ki és ragasztották tele plakátokkal Bécs és Berlin utcáit, amikor felgyújtották a Reichstag épületét. Minden bizonytalansággal a nemzetiszocialisták tették, provokatív szándékkal, hogy ezzel járassák le a német kommunistákat, akikre ráfogták az egész balhét. Persze senki sem hitt nekik. Na, most képzeljük el ezeket az oszlopokat teleaggatva az én kötetem reklámjaival. »*Lángoló titok*« mindenhol ezt lehetett olvasni. Így hamarosan eltávolították a hirdetőtáblákat, és nemcsak az én értekezésem, de még Ovidius is betiltották egy időre Berlinben. Lili is nevetett. 1938-ban már kevésbé. Abban az évben történt, hogy a Burgtheaterbe érkezett egy müncheni színész, olyan Mefisztó-féle figura. Teljesen tehetségtelen, enyhe vidéki akcentussal, mégis hatalmába kerítette Lilit. Olyan volt, mint egy varázsló. Lili furcsán kezdett viselkedni, tőrként villogtak a szemei, hideg és cinikus lett. Kijelentette, hogy száznál is többé vagyunk ezzel a békemániával, s hogy csak egyetlen dolog van, amiben érdemes hinni: az új eszmében, amely meghozza Ausztria felemelkedését. Azután megvetően összecsomagolt és elment. Később tudtam meg, hogy a színész agitátor volt, a Német Nemzetiszocialista Párt tagja. S Lili bevette azt a sok maszlagot, amit a nagy német egységről és a nemzet felemelkedéséről papolt. Az egészet egy hibbant kutyaidomár találta ki, aki egy napon, pontosan 1938. március 14-én jelent meg Bécsben. Ezzel a lépéssel Ausztria eltűnt, mintha nem is létezett volna. Kezdetét vette a szabad rablás.

Pár nappal később arra ébredtem, hogy hangosan dörömbölnek a bejárati ajtón. Két bőrkabátos fickó csörtetett be a lakásba, és házkutatást tartottak nálam. Megfenyegettek, hogy többé ne merjek felolvasóesteket tartani és hagyjak fel ezzel a pacifista, felforgató dumával. Nem volt időm töprengeni életem széthullott szilánkjai felett vagy azon, hogy Lili elhagyott. Minden szélsőséges eszme a saját farkába harapó kígyóként viselkedik a gyakorlatban. Előbb vagy utóbb a megalkotóit és híveit emészti fel, de előtte még azokat, akik nem hajlandóak beállni a soraikba. Utolsó leheletemig Rotterdami Erasmus és a humanisták mellett fogok kiállni! Mondhat nekem bárki bármit!

Másnap bepakoltam egy bőröndbe, vonatra szálltam, és meg sem álltam Londonig. Ott vettem egy hajójegyet és most itt vagyok. Idegen minden, ami körbevesz, az utcák, a terek, a parkok, az emberek és a hőség. Mindenem, amim volt és ami számított, odaát maradt. Latin és francia nyelvórákat adok, a német errefelé sem népszerű manapság. Nem élek társasági életet, nem járok színházba, hangversenyekre, nem beszélek emberekkel, csak ha nagyon muszáj.

Olykor még látom magam előtt Lilit, amint öltözködik vagy a haját fésüli. Érzem a bőrét, amint séta közben belém karolt. Hallom a hangját. De nem csodálkozom azon, hogy elment. Nem ismertem eléggé sem őt, sem a gyengeségeit. Ahogy ő sem az enyéimet: a két doboz veronált a zakóm zsebében.

Besötétedett. A lámpák fényétől nem lehet látni a déli égbolt csillagképeit. De ha behunyom a szemem, pontosan látom a fejem felett a Canis Maiort, az égi vadásznak, Orionnak a kutyáját. Aki a Föld forgásának következtében, egész évben hűségesen követni látszik gazdáját az égen át. Hiába, egyesek arra vannak ítélve, hogy osztozzanak a szeretett lény sorsában. Az Aquilla és a Pegasus között látom a Delphinust is, aki megmentette Ariont, a lantjátékos, amikor egy hajó fedélzetén rablók támadtak az életére. Ezek a legfontosabb csillagképek, minden más csak fantázia.”

Heinrich leírta az utolsó szavakat, rendelt még egy mandulalikórt és felhajtotta az italt. Fizetett, nagyot sóhajtott, majd odabiccentett egy korosodó nőnek, aki vágyakozva bámulta a szemközti asztal mögül. Kilépett a kávéház teraszáról és elindult a színes mozaikokkal kirakott sétány felé, hogy véghez vigye, amit eltervezett. Amint az óceánhoz ért, levette cipőjét, így sétált tovább. Érezte, amint a nedves homok a talpához ért és a szemek átszivárogtak a lábujjai között. A nadrágja szára vizes lett. Nem zavartatta magát miatta. Lehajolt és megmosta az arcát. A feje fölött ragyogott a Canis Maior és a mitológia megannyi égi vándora. A sós szél az arcába vágott, és akkor ott, abban a pillanatban a világ végén derengeni kezdett előtte valami egyszerű igazság, hogy élni kell. Muszáj életben maradnia, amíg személyes sorsa engedi, mert holnap vagy holnapután még akármi is történhet. Kivette zsebéből a két fiola veronált, felbontotta az üvegcskéket, markába szórta a tartalmukat és elhajtotta a pirlákat. Hallotta, amint tompa nessel hullottak alá az altatók az óceánba. Majd megkönnyebbülve sarkon fordult és a szállodai szoba felé vette az irányt.

Egy Hang

„Vizek, vizek:
zengjétek szörnyű bánatom,
vigyétek a gyászhírt tovább csak
a mormoló nagy óceánnak,
hogy éget a könny, fájdalom...
vizek, örök vizek!”
(Kosztolányi Dezső: Vizek, vizek...)

Nem veszélytelen vállalkozás Lovász Irén *Belső Hang* című legújabb hanganyaga, mely a *„Gyógyító hangok”* című cd-sorozat második darabja. Nem veszélytelen, mert egy egészen új irányzat felé fordult, s nem veszélytelen, mert egy ősrégi témához nyúlt. A kezdetekhez... Mikor létezett a Föld, annak minden szépségével, tisztaságával, keménységével, veszélyével. Nem könnyű mindezeket tíz percben elmondani, még nehezebb eljátszani, elimprovizálni pedig egyenesen lehetetlen. Lovász Irénnek mégis sikerült. Segítségére

volt a didgeridoo¹, ami – semmi kétség – a talajra támasztva egyszerűen kiszívja a Föld belső hangját. Dübögésével átéljük a Föld erejét, éltető tűzét, s feketeségét. Az a tűz, ami a föld belsejében lüktet, melegséggé csendesül az anyaméhben, melynek védő, óvó szerepe megkérdőjelezhetetlen, és amit láthatóvá, érezhetővé tesz Lovász Irén és a didgeridoo kettőssége. A mélyről jövő, rítustánc-szerű szövegnélküliséget fel-felváltja a székelyföldi, dunántúli, moldvai dallam, mely pontosan illeszkedik a lovásziréni improvizációkhoz. Az eső utáni szivárványon fényesülő dalra a Föld visszhangként felel, átlátszó, tiszta forrásként. „Hátha megfogának” – ez is a tánc része, amely termékenységet szimbolizáló dallamfoszlányokkal bővelkedik.

Csendes csónakázásra hív a Víz, komoly befelé fordulásra, önmegismerésre. Lovász hangja nem hagyja, hogy a felszínen megrekedjünk; egyre mélyebbre és mélyebbre kötelez minket. Az evezőről lecsepegő vízcseppekre, a hárfa mozgása hívja fel a figyelmet, az énekhang pedig a távolságot mutatja: mennyire messzire sikerült eljutnunk magunkban. A víz segít a tisztulásban, de a nagyobb feladat minket vár: fel kell tárnunk az összes részecskénket, hogy vegyülni tudjunk a tisztaság forrásával. Úgy váljunk eggyé, mint magzatkorunkban, mikor még csak a víz létezett a számunkra. A víz továbbítja a legtisztábban a hangot: ezt is megélhetjük a második tétellel, miközben hallgatunk és érzünk. A népdalfoszlányok tengere belesong a fülünkbe – kitörölhetetlenül.

1 Eukaliptuszfából készült ausztrál fúvós hangszer.

A Víz altatója, kedves simogatása után az énekhang tululuja ébreszt fel minket, a hegedű vonója lelkünk húrjain játszva perzsel, tart ébren, rángat ki, vonszol el, ki a világból. A jódlizáshoz hasonló tilili elrepít messzi hegyekhez, majd tovább, Észak-Amerika erdeibe, az indiánok rejtélyes, megfoghatatlan világába. Lángok nyaldossák Észak-Amerika egét, mely tűz körül tollal ékesített indiánok járják az esőtáncot. Az eső nem is várat magára – meglepetésként ránk zúdul a következő tételben. Ám a tűz még sokáig fogva tart minket, nem hagyja, hogy arrébb álljunk hűsölni. Az odaadó, tekergő, vak tánc közben mormogások, kiáltások, sikolyok, állati üvöltések szakadnak ki a torkokon, ami aztán csendes összeesésbe fullad. És habár a sztyeppét tapossuk, mégsem idegen a környezettől a gyimesi, szatmári, dunántúli daltöredékek felvillanó hangja. Lovász éneke „ökomenikus”; a világ összes területén odaillően megállja a helyét. Hangja behelyettesíthető kuviknak, fecskének, poszátának, sárgarigónak. A síró hegedű el-ellobbanó lángja nem a tűz egyre gyengébb lángolására, mint inkább a belsők erejére utal, arra az erőre, amit a tisztító-tűz adott át vértként. A legvégén a tűz a szemünkben piroslik, szerelem-tűzként, amely mindenhol sebet ejt, bárhova is téved. Tüzel a testünk, tüzel a lelkünk.

Meleg, párás, nehéz a zöld Levegő, meg-megakad a lélegzetünk ahogy lassan haladunk a sűrűben. Lépteink halk cuppogását mérges kígyók lágy surrogása szakítja meg a torkunkon tekeregve, mintha önkéntelen hangadásra szólítana fel minket. Járásunk érezhetően lassul, egyre inkább belesüppedünk a fákról leeső levelek és az esővíz langyába. „Fújnak a fellegek Somogy megye felől. Sokat gondolkodtam a soraink felől.” Mégsem a Dunántúlra sodornak minket a hangok, hanem egy hegy ormára, a legmagasabb csúcsára, ahol először csak Irén áll, majd egy szál shakuhachi². A szép tiszta eget beszürkítik a keletről jövő sötét fellegek, amit ködössé fest az esőtől keletkező vízfüggöny. Az eső hamar eláll, felszáll a shakuhachi hangja, felszáll az ének, repdes a szabad levegőben, táncol, táncol, táncol, megfoghatatlanul. Nincs megállás, nyitva a kapu, nyitva a Mennysors az égi hangnak, fény szűrődik ki, elkápráztat, színezt, vakít. Megannyi szárnycsapás lebeg, sötét kis pontok, madarak szállnak sorban, egyre lejjebb libegnek, elsodorva gondolatot, emlékezetet, emlékeket, elsodorva minket.

Fektünkben halljuk és érezzük a Belső Hangot, a mantrát, az elemek összességét. Ismerős, ismeretlen dallamok, ismerős, ismeretlen szövegek. Szédülve, ájulva megadjuk magunkat, röpdülünk a táncal, ösöket keresve, párunkat keresve, áldott szeretni akarással. Szemünk lobog, szívünk lobog, lángolunk, ragadunk, keveredünk. Egy a Föld, egy a Víz, egy a Tűz, egy a Levegő. Nem gondolunk, nem fájunk, keringünk, szeretünk. Lángol a szemünk, testünk kifeszül, szerelmi befelé fordulással zuhanunk félelem nélkül. Lovász mantrája a mi mantránk is, Belső Hangja a mi belsők hangunk. Keringők végtelen. Az összeolvadás a csenddel kezdődik el, halk susogással, Földanyával a lábunk alatt, Égápalával a fejünk felett. Átlényegültünk.

(Lovász Irén: *Belső hang*. Budapest [szerzői kiadás], 2007.)

Gáborjáni Szabó Orsolya

2 Hagyományos japán bambuszfurulya.

Variációk a pusztulásra

Csenger Levente (1977, Székelyudvarhely) második kötete több szempontból is meglepetés. A szerző más témával és beszédmóddal kísérletezik: míg a *Zsírnak való* című első kötetében a gyermekkor és a nyolcvanas évek Erdélye idéződik meg Tamási Áronra és Bodor Ádámra emlékeztető mesélőkedvvel, a *Szűnőföldem* a rendszerváltás utáni erdélyi és magyarországi színhelyeket jelenít meg, amelyek között az otthonukat és önmagukat elkeseredetten és reménytelenül kereső figurák ingáznak, az elbeszél történetek a szétesés, a pusztulás elementáris élményét fogalmazzák újra.

A kötet cím megelőlegezi a novellákban rögeszmésen visszatérő tematikát, a szülőföld felülírt szava a megszűnés, a felszámolódás jelentéstartalmait hordozza. Az invenciózus szóalkotás az értékpusztulásnak nemcsak a tényére, hanem a folyamatszerűségére is utal, a „szűnőben levés” válságállapotára. Megszűnőben egy archaikus életforma, az erdélyi falu már nem biztosít megélhetést, de mint a kötetben feltárt léthelyzetek is rávilágítanak, az elvándorlás sem jelent megoldást, marad tehát a keresés, a légüres tér, az itt sem, ott sem bizonytalansága és kilátástalansága. Vélhetően a megélt tapasztalat, a sorsközösség vállalása is ihletője az írásoknak, hiszen a szerző 1991 óta él Magyarországon. „Beszélni kell, másképpen sohase fogy el a szó” – a kötet mottóját olvashatjuk az elköteleződés, a felvállalás imperativusaként. Beszélni, hitelesen, egy olyan létformáról, egy olyan lecsúszott rétegről, amely nemcsak a társadalmon, hanem valahogy az irodalmi beszédmódokon is kívül rekedt, legalábbis ebben a megközelítésben. A székelység képét nem az anekdotázó, elmés kópéfigurán, hanem a székely faluból emigráló segédmunkásjelölt, a proli, a diplomrabló, a „réztehen [értsd: pálinkafőző üst] gyermekeinek” alakjain keresztül mintázza meg.

A kötet tizenegy írása az „Erdélyben kisebbség, Magyarországon román” problematikáját járja körül. A szerző szociografikus igénnyel közelít az eleven realitáshoz, olyan léthelyzeteket, sorsokat vetítve az olvasó elé, amelyek ismeretlenül is ismerősek a politikai határ mindkét oldalán élők számára. A kötet első írása (*A pusztulás örvénye*), az egyetlen lélegzetvétellel végigmondott mondat így kezdődik: „Nincs már család, ezt már nem lehet összerakni, ez a régen családnak nevezett valami már nem létezik, mintha egy zsák lisztet szórtak volna szét, atomjaira hullt, mindenki külön, a szálak elszakadtak, s mindig az erősebb kutya baszik, az egyik elhullt, a másik elzüllött, a harmadik megalkudott, abba gebedt bele, fölösleges is számolni a pusztulás fajtáit, csak az a baj, hogy az egészségből hiányzik az emberi méltóság, és ez az egész olyan kilátástalanul megy a pusztulás felé (...)”. Tulajdonképpen ezt a tömören meg-

fogalmazott életérzést bontja ki az elbeszélés további része, valamint a kötet többi írása. A „minden egész eltörött”-élmény alapvető specifikuma, hogy az emberi méltóság is megszűnőben van, sem az agrárfaluban, sem a konzumtársadalomban, a cityben nem lelhető fel, innen az ábrázolt világ és hőseinek kisszerűsége, az ember alatti léthelyzetek, a kiszolgáltatottság különböző verziói. A pusztulás képe túlnó a régió, az etnikum és a szűken értelmezett kor határain, és egyetemes vízióvá, globális problematikává tágul.

A szülőföld kötéséről szól pár elbeszélés, arról, hogy a változtatás igényével hazatérő figura, bár felvillan számára az itthoni egzisztencia lehetősége, mégis elmegy („Olyan erős a rög, hogy azon változtatni úgyis képtelenség” – *Fehér Oltcit*), vagy arról, hogy az Amerikában élő családtagokhoz való kiköltözés helyett a szereplő mégis az otthoni nyomort, megpróbáltatást választja (*Síró asszony*), ez utóbbi balladisztikus jellege folytán is említést érdemel. Ugyancsak kiemelendő a kötetnyi korpuszból az *Eltartási szerződés* című írás, amely az Alexandra Kiadó novellapályázatán első díjat nyert.

Az írások valahol ugyanannak a sorstragikumnak a különböző változatait, vetületeit beszélnek el, a megfélemlítettség, megaláztatás, csalás és megcsalás történetei egymáshoz kapcsolódnak. A variáció lehetőségét a hangnemi különbségek, a humor és irónia fokozatai, a nézőpontok és beszélők váltogatása biztosítja. Az elbeszélésekben a tájnyelvi és csoportnyelvi regiszter egyaránt jelen van, a helyi szint és a beszélők, szereplők társadalmi hovatartozását érzékeltetve.

A (mindkét) társadalomból kiszoruló, eszményüket veszített, a túlélésért az emberi méltóság alatti eszközökhöz folyamodó, az alkoholizmusba, öngyilkosságba menekülő szereplők gyomorszorító történeteit dokumentáris igényvel, kevés pátosszal, inkább iróniával kevert tárgyilagossággal beszéli el Csender Levente. Ez is meglepetéssel szolgálhat: mondhatni hidegvérrel mesél kannibalizmussá fajuló konfliktusról (*A rézthen gyermekei*), apját halottnak hazudó alkoholista „esetéről” (*Keresés*). A tragikomikum groteszkbe hajlik, a figurák kisszerűségének ábrázolása már-már naturalista igényvel történik. Az írások erőssége a jellemformálás, a típusalkotás (lásd például a *Varázsló* című elbeszélést).

A közelmúlt erdélyi realitásának hasonló, a pusztulás, a lélekvesztés felelő megközelítésével Lőrincz György prózájában találkozhatunk. Az idősebb generációhoz tartozó, szintén székelyudvarhelyi író 2005-ös, *Pusztulás* című szociografikus indíttatású regénye hasonló életérzést fogalmaz meg, poétikus, lírai nyelvezetben elbeszélve. Csender Levente inkább „prózai” prózát művel. A téma Lőrincz Györgynél egy regény terjedelmét igényli, Csender Levente a novella, az elbeszélés műfaját találja alkalmasabbnak, élesen, szikáran, poénosan fogalmaz.

Úgy tűnik, a fiatal szerzőt sokkal inkább foglalkoztatja a felvállalt tematika, egy etnikum, egy régió identitásválságának pontos, precíz rögzítése, mint az írás manapság divatos önreflexiója, vagy a fiatal erdélyi író- és költőgeneráció(k) körében tapasztalható (poszt)modernkedés. Éppen ebben rejlik hatása, a kortárs magyar prózában sajátosnak mondható hangszerelése.

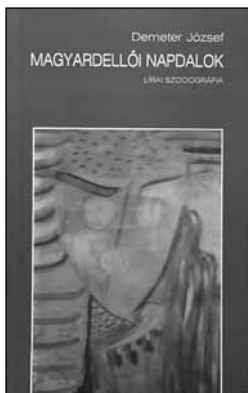
(Csender Levente: *Szűnőföldem. Elbeszélések, novellák*. Magyar Napló, Budapest, 2006.)

Egy írástudó székely szerelmes földrajza

avagy a szülőföld vallomása

A jelenlét- és emlékezetvesztésben szenvedő posztmodern kori ember – akinek hagyomány- és múltfelejtése óhatatlanul önfelejtést is jelent – talán csodálja, de nemigen érti azt az értékvilágot, amely Demeter József tiszta forrásból táplálkozó verseiben és novelláiban egy minden ízében gyökeres, igézően hiteles alkotói személyiségben ölt testet.

Demeter József embekekhez, dolgokhoz, jelenségekhez szeretetteljes módon közel hajló Maros-menti bukolikájában a romlatlan idill és abszurdításba hajló tragikum, a csillámló játékosság és az elmúlásközeli elégikuság, az ősi, tiszta rendet áhító szakralitás és a létrontást kényszerűen tudomásul vevő illúziótlanság színejátszó selemként való nyugtalanító villódzása figyelhető meg. A lírai és epikai művek partitúráját a bartóki zenével érintkező tonalitás és atonalitás, harmónia és diszharmónia egyidejű jelenléte és a sokféle esztétikai minőség keveredéséből létrejövő paradoxális értékszerkezet határozza meg. A versek és novellák olvasása közben joggal támadhat olyasféle benyomásunk, hogy a szerző mikro- és makrovilágot egybeölelő élmény- és érzékenységformái által a személyes kozmikussá, a kozmikus pedig személyessé válik.

Mintha csak az európai kultúra egy Immanuel Kant-tól ismerős kulcsmondatát hallanánk ki Demeter József rokonszenvesen kedves világából: „Lelkem két dolog tölti el megújuló csodálattal és áhítattal: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.” A személyes és személytelen huzamosan fenntartható kényes egyensúlyához persze W. B. Yeats ír származású, Nobel-díjas költő ragyogó aforizmája is fontos útmutatásul szolgálhat az alkotó számára: „Az univerzum felé csak kesztyűs kézzel nyúlhatunk ki, és ez a kesztyű a nemzetünk.” Mindezek révén válhat érthetővé és élményszerűvé az a meglátás, hogy a *Magyardellői napdalok*, illetve a *Suszteráj* című kötetek

anyagát egy lírai szeizmográfként működő, a folytonos szolgálat s az állandó készenlét belső parancsát követő, krónikás hűséggel megáldott személyiség versekbe/novellákba menekített „fekete dobozaként”, egy, a nyelvhez, közösséghez és szülőföldhöz végső-kig ragaszkodó költő pusztulásvízióját és életreményét S.O.S.-szerűen megfogalmazó, posztulatív értékű palackpostájaként véljük fölismerni.

A Maros-menti Magyardellőről elszármazott és már jó ideje a Kecskemét melletti Ballószögön élő szerző

műveiben Erdély, illetve a Székelyföld nem egyszerűen szülőföldként, hanem a létezés centrumaként és abszolút viszonyítási pontként szemlélt imago mundiként jelenik meg. Ezen belül a pár száz lelkes Magyardeleői mikrovilág a művészi/emberi karaktert meghatározó hagyomány- és értékvilágával az archaikus léttörvények tisztetét, a tradicionális életrend tisztaságát és emberléptékű miliójét fejezi ki. Ráadásul az egykoron „Kicsi Magyarország”-nak nevezett és a hatvanas években még szintiszta magyar település modellszerűen képezi le azokat a Trianon utáni folyamatokat (kényszerpályákat és mozgás-kényszereket), amelyek a Kárpát-medencei, azon belül az anyaországi magyarság életéselyeit, jövőbeli kilátásait egyértelműen negatív irányban befolyásolják.

Aligha találkoztam még Demeter Józsefhez fogható íróemberrel, akit annyira eltölt az írásaktus boldogsága, amikor újra és újra papírra veti a számára mindennél drágább és fontosabb szülőfalu nevét. Valahányszor Magyardeleőt említi, olybá tűnik, mintha egyfolytában zenélne benne a létezés öröme. Akárha Mozart testet-lelket méregtelenítő muzsikájában mártóztatná meg magát az ember. A szűkebb szülőföld emberi, tárgyi és szellemi világa olyasféle lebírhatatlan mágiával van jelen a *Napdalok* és a *Suszeráj* írójának létszemléletében és világképében, mint például Gion Nándor műveiben a bácskai Szenttamás, vagy mint G. G. Márquez *Száz év magányában* Macondo. Ennek megfelelően Magyardeleő a létben való otthonosságot, a világ emberileg belakható teljességét jelenti. Ez akkor is érvényes, ha jelenleg éppen nem ott él. Miközben praktikusán őneki is úgy szól a feladat, hogy „minden rodostóban zágont” találja meg, aközben Mikes lélekföldrajzát is nap

mint nap magáénak tudhatja, hiszen Demeter József is olyannyira szereti már Ballószöveget, hogy sohasem feledheti Magyardeleőt.

Az sem lényegtelen, hogy ez a mikrokozmosznyi „töredék hazácska” miféle poétikai eljárások révén formálódik véges végtelenné, illetve szemléleti világegésszé. Az olvasott vers- és novelláskötetben – miközben egy összetéveszthetetlenül egyéni nyelvi univerzum és rendkívül magával ragadó magánmitológia jelenik meg – lépten-nyomon az irodalmi hagyomány, az intertextualitás és a kulturális emlékezet mozgósításának lehetünk tanúi. A paratextusokban mottóként, afféle meditációs objektumként, illetve asszociációs bázisként szereplő népdalrészletek, mondókák, közmondások, Bartók-idézetek a szerző intenzív folklórkötődését, a magyar- és világirodalmi szöveghelyek pedig a kánonnal folytatott termékeny párbeszédet jelzik.

A korábbi pályaszakasz talán legmaradandóbb darabja, a Magyardeleői mikrovilágot transzszilván tartalmakkal dúsító, a teremtő fájdalom költői hagyományát a metafizikai világ-érzékeléssel ötvöző, hagyomány és újítás szintézisére is remek példával szolgáló allegorikus poéma (*Ecetfaméz*) a líra- és prózavilág egészére kiterjedő érvénnyel tudatosítja a kultúrhistoriai-kultúrantropológiai hagyomány fontosságát és megtartó erejét. A koncepciójában és kompozíciójában is kiváló, nagy műgonddal kiérlelt, igen figyelemreméltó alkotás vágy- és célképzetével, jellegzetes metaforikájával és formarendjével a későbbi Demeter-szövegek jobb és teljesebb megértését is szolgálhatja. Amint arra Bágyoni Szabó István is utal az *Ecetfaméz* (1991) című kötethez írott utószavában. Mintegy hangozatosan gondolkodva ugyancsak ő teszi

föl a mindannyiunkhoz szóló kérdést: „Vajon ki fogja bemutatni költőtársunk új, immár az anyaországban megjelenő verseskötetét? És ki fog vallani a költő hovatarozásáról?”.

Demeter József legutóbbi verseskönyve, a *Magyardellői napdalok* (2006), a Hungarovox Kiadó gondozásában jelent meg Budapesten. A lírai szociográfiaként megjelölt kötet arányos szerkezeti rendben fölépülő hármas tagolást követ (*Csat, Spicc, Sróf*), az átgondoltan sorjázó versciklusokat pedig egy prológos- és epilógusszerű darab foglalja keretbe. A nyitó vers (*Mi az, ami mindennek van?*), illetve az utolsó költemény (*De lesz még Magyardellő ezen a világon*) igen sokat elárul a szerző nyelvi tudatáról, költészetfelfogásáról, továbbá arról az esztétikai magatartásról, amely a versvilág egészét működteti. A *Magyardellői napdalok* polifonikus nyitottságára és összetett jelentésszerkezetére fölöttébb jellemző, hogy vesztésleltárként, lamentációként, jövőfaggatásként allegorikus példázatként, összmagyar sors-beszédként és nemzeti létdemonstrációként is helytállóan értelmezhetjük.

Amint a transzparens kötet cím hirdeti, a helyzetjelentésként, identitás-tanulmányként, vallomásként és közérzet-analízisként egyaránt olvasható versekben abszolút elsőbbséget élvez a költő szűkebb pátriája s vele együtt a hely szellemét kifejező *genius loci*. A helyi sajátosság, a helyi vonatkozás, a tipikusan Magyardellői jellegzetesség nemcsak konkrét, jól lokalizálható terekben, hanem imaginárius emlékterekben is megnyilvánul. Nem voltam rest megszámolni, hogy a 126 tételes textusban 38-ra rúg azon verseknek a száma, amelyekben a mérsékelt mitikus sugárzású Magyardellő szövegszerűen (egészen pontosan 63 alkalommal) előfordul. Bizonyos művekben

(*Néma ének, Piros szalag-gyász-csárdás, Kicsi Magyarország*) többször is megjelenik. A szülőfalu – mint világnyivá táguló mágikus színtér-valóság – kitüntetett pozíciójú szövegelemként való makacs ismétlődése természetesen általánosabb erkölcsi és létfilozófiai tanulságokkal is szolgál.

Az önanonosság és a világbeli helyzetállítás, ha úgy tetszik, a személyre szabott életfeladat teljesítése szempontjából az egyik legfontosabb üzenet talán az lehet, hogy mindig figyelniünk kell a gyökerekre és a fényre, mert a gyökér megtart, a fény pedig fölnevel. A fölnevelő és útra bocsátó tájhaza életre szóló gyakorlati konzekvenciája – a *Becsületes magyar-becsületes román* című vers üzenetével összhangban – az lehet, hogy nem nagy magyarnak, hanem jó és tisztességes magyarnak, nem heroikus embernek, hanem rendes embernek kell lenni. Mert ahogy azt Tamási Árontól is tudhatjuk: aki embernek hitvány, az magyarnak is alkalmatlan. Demeter József műveinek erkölcsi-eszmei mélyrétegében ez a tanítás hangsúlyosan van jelen.

A kötet jelentésvilágában kulcsszerepet betöltő motívumok és értékjelképek közül a Maros, Erdély(ország), Isten, Nap, Hold, csillag, dal, zene, ballada, tánc, szerelem, tavasz, nyár, ősz, tél, fény, madár, virág, szív, erdő, mező, akác, ecetfa(méz), apa, anya, szerető, templom és temető emelhető még ki a számszerű előfordulás okán. No és Trianon, hiszen – Illyés Gyulával szólva – „magyar az, akinek fáj Trianon”. A 87 évvel ezelőtti s mindmáig kibeszél(het)etlen, megemészt(het)etlen trauma kapcsán jó okkal juthat eszünkbe az áldott emlékű Sütő András egyik Csoóri Sándor által fölemlgetett eszméletlen mondása: „Teli van a hasunk rozsdás patkószeggel, az idő mégis azt kívánja, hogy virágcsokro-

kat öklendezzünk” (Hitel, 2006. nov.). Demeter József Trianon-élményhez kapcsolódó versei közül a *Trianon tükre*, a *Kétnyelvű szerelem*, a *Karácsonyi könny*, a *hős avagy Trianon csomagja*, *De még visszatérhet*, valamint a *De lesz még Magyardellő ezen a világon* című emléhető. A felsorolt versek egyikét, mégpedig a legbeszédesebb, ugyanakkor legzavarbaejtőbb góbésággal megformált költeményt teljes egészében idézem: „Az ortodox román elvtársnő / Azt mondta, Erdély a / Miénk volt és az is / Marad. A magyar református / Elvtárs azt mondta, Erdély / A miénk volt s az is / Lesz, és feleségül vette / Őt, a hajdan-szép román / Szerelmét- anno domini... / Június negyedikén, / Magyardellői idő szerint- / Greenwichben a már több / Mint nyolcvan esztendő / Trianon után – megint.” (*Kétnyelvű szerelem*).

Demeter József *Suszteráj* című novelláskötete 2001-ben jelent meg Kecskeméten. Az imponáló valóság- és emberismereten alapuló, emlékezetes magatartásformákat és hóstípusokat fölvonultató frappáns történetekben – ha nem is mindig egyenletes színvonalon – a népi-realista próza Tamási Áron és Sütő András nevével fémjelezhető vonulatához kapcsolódik a szerző. Az alapvetően költői látásmódra hajló, gazdag humorról, ábeli típusú játékossággal, sok-sok nyelvi leleménnyel, patinás szépségű transzszilvanizmussal megformált elbeszélésekben nagy felidéző és megjelenítő erővel tárul elénk Magyardellő szociografikusan pontos, szubjektivitásában élményszerű és emberi mélységében hiteles falutörténete. Azzal a nyíltan megvallott szenvedélyes elkötelezettséggel, ahogyan a szerző *Síró vággyal* című versében fogalmaz: „Én nem akarom megváltani a világot a / Madarak énekével (...) Én nem akarom

megváltani az / Emberek milliárdjait, kedvesem. Nem és nem... / Én csak Magyardellőt szeretném megváltani”.

Az egymással is szoros, dialogikus kapcsolatban lévő, huszonnégy mozaikból fölépülő elbeszéléskötet korábbi méltatói (Lászlóffy Aladár, Ircsik Vilmos, Gál Elemér) az írói erények között az atmoszférikus tömörséget, a nyelverterető fantáziát, a figurák és helyzetek megrajzolásában érvényesülő képszerűséget, a kellően árnyalt és rétegezett stilizáltságot, illetve a nemegyszer zenei alkotásmódot követő kompozíciós eljárást emelik ki. Magam is úgy látom, hogy a *Suszteráj* túlnyomórészt maradandó esztétikummal megalkotott világában, kiváltképp a prózapoétikai szempontból legkiválóbb történetekben (*Csákány*, *Közhírré tételik*, *Suszteráj*, *Sírdöngölő*, *Mint a bika*, *Gödörásó – avagy nő a temető*) a nyelv valóban otthonosan lakja a formát. Pár évvel ezelőtti recenziójában (Magyar Napló, 2003. augusztus) a Demeter-művek egyik legavatottabb kritikusa, Ircsik Vilmos is ezt a jellegzetességet hangsúlyozza: „Az irodalmi alkotás létjogosultságának elsődleges bizonyítéka, abszolút mércéje mindig a nyelv, a nyelvi teljesítmény. (...) A *Suszteráj* nyelvi teljesítményét tekintve, visszavezeti az olvasót az olvasás szeretetéhez, a szavak zamatának élvezetéhez, ízlelgetéséhez, titkaik megfejtéséhez. Visszavezeti az önkéntes szellemi vállalkozáshoz.” Az olvasói érdekltség csökkenése és a szépirodalom térvesztése idején, amikor a régi olvasók megtartása és a reménybeli olvasók megszólítása egyre nagyobb akadályokba ütközik, íróember számára ez az egyik legnagyobb dicséret.

Az irodalmi köztudatban való viszonylagos ismertségéhez képest jóval nagyobb értéket képviselő Demeter József eddigi könyveit és újonnan

megjelenő köteteit (például a nemrég megjelent *Magyardellői napdalok II.*) jó szívvel ajánlhatjuk mindazok figyelmébe, akik változatlanul hisznek a nyelv megtartó erejében, a hagyomány fontosságában és a szintézis-teremtés újszerű kívánalmaknak is eleget tevő lehetőségében.

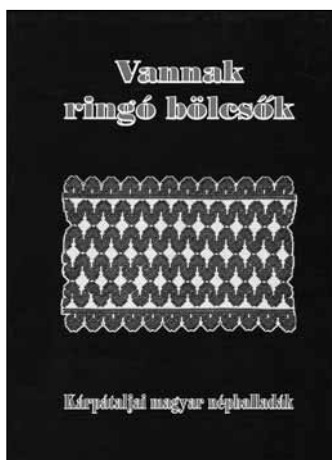
(Demeter József: *Magyardellői napdalok*. Budapest, Hungarovox, 2006.;

Demeter József: *Suszteráj*. Kecskemét [szerzői kiadás] 2001.)

Ködöböcz Gábor

Balladabölcső

„Nem mondom én, míg nevedet,
Nem mondog lakóföldedet.”

Tizenöt évvel ezelőtt, 1992-ben, hosszas gyűjtést és utómunkálatokat követően jelent meg első ízben Vári Fábrián László szerkesztésében a *Vannak ringó bölcsők* című gyűjtemény, mely kárpátaljai magyar népballadáink megmutatására és bemutatására vállalkozott. Hiánypótló volt ez a kötet, hiszen előtte mind a szakmabeliek, mind a laikus olvasók, érdeklődők a fellelhető anyagnak csak töredékével találkozhattak nyomtatásban. Az elmúlt évben a könyv bővített, külsejében és tördelésében is jobbított, második kiadására is sor kerülhetett, amit főként a korábbi kiadás példányainak hiánya indokolt.

Vári Fábrián László még 1987-ban írt, de mai napig érvényes bevezetője részletesen és körültekintően vázolja az addigi kutatómunkák eredményét, a megjelent folklórtudományi munkák fontosságát vagy éppen tartalmát, és ezzel a történeti háttérrel még inkább alátámasztja, szinte egyenes következményként tünteti fel a balladagyűjtemény kiadásának szükségességét. Az előszó azonban nemcsak tudományos szempontok mentén közelít a témához, hanem igyekszik olyan érdekességekkel szolgálni az olvasónak, melyek az egyes balladákra vagy akár az adatközlők személyére vonatkoznak. Így kiderülhet, hogy a balladák tudásának birtokába jutni nem mindig egyszerű, tehát ennek a tudománynak is szabott ára van (alkalmasint tíz liter bor). Ezzel a gesztussal Vári Fábrián azt éri el, hogy élővé teszi a balladák világának környezetét, így közvetve a balladákat is, és ezáltal mi, olvasók is közelebb érezzük magunkhoz a *Hitetlen férj* vagy *Madár Ferbi* történetét. Ez utóbbi egyébként külön kuriózuma a két kiadásnak, hiszen a furcsa név alakjának eredetére csak a második kiadás előszavában derül fény, mely szerint egy azóta felbukkanó változatban már a balladahős Ferdinek, azaz Ferdinándnak nevezi magát.

A *Vannak ringó bölcsők*ben a régi balladák, balladaszerű énekek, ponyva-balladák, betyárballadák, rabénekek, balladás dalok, új balladák és különböző

helyi balladák, gyakran ma is élő szövegváltozataikkal együtt, egyaránt megtalálhatóak. Mindegyik típus más-más okból tarthat számot érdeklődésünkre: van, amelyik archaikus gyökerei és összetett szimbolikája miatt különleges, van, amelyik a különféle népek balladaköltészetének érintkezési felületeire szolgáltat példát, továbbá olyannal is találkozhatunk, mely egyedi motívumai miatt figyelemre méltó, és a sort még hosszan lehetne folytatni. A szövegek mellett, ahol rendelkezésre állt valamilyen formában, a lejegyzett dallam is szerepel, így a megszólaltatás lehetősége is nagyobb teret kaphat. Ennek fontosságát jól példázza a kötet megjelenése óta kárpátaljai iskolákban tartott számos balladamondó és -éneklő vetélkedő is, melyet az ungvári daykások himnuszmondó versenyeinek mintájára szerveztek.

Felmerülhet tehát a kérdés, hogy elsősorban kiknek szól ez a balladaskötet. A második kiadás elé írt bevezető ad egyértelmű választ kérdésünkre: „magyartanáraink, ha az általános iskolai tanterv útmutatása szerint rá tudják vezetni növendékeink figyelmét a balladára, a hitelesség kedvéért a gyerekek kezébe is adni tudjanak egy kötetet.” Vári Fábián László további útmutatással is szolgál, felhívja ugyanis a figyelmet arra, hogy a gyűjtemény utolsó két fejezetének szövegei, vagyis az Új és Helyi balladák, gyilkosságok, szerencsétlenségek leginkább a néprajzban jártos szakemberek számára lehetnek érdekesek, tekintve, hogy ezek a darabok már a műfaj hanyatlásának idejéből származnak, tehát velük kapcsolatban esztétikai szempontok érvényesítése mindenképpen elhamarkodott döntés lenne.

A könyv végére helyezett részletes jegyzetapparátus és a különböző mutatók egyrészt a könnyebb tájékozódást szolgálják, ugyanakkor azt is jelzik, hogy a folklór tudományában jártas emberek igényeire is tekintettel van a szerkesztő. Mindenképpen dicséretes hát, hogy a *Vannak ringó bölcsők* nem egyszerűen csak érdekes olvasmányként, hanem megbízható és hivatkozható könyvként is helyt kíván állni, és a kárpátaljai magyar népballadákat méltóképpen kívánja elhelyezni a Kárpát-medencei folklór birodalmában.

Akár magyartanárként, akár laikus olvasóként közelítünk ezekhez a balladákhöz, megértésük nem mindig tűnik egyszerűnek, mert történetüket is sokszor ismerni kell a teljesebb befogadás érdekében. Azonban ha kellő idő és energiát szánunk rájuk, akár szépirodalmi párhuzamokra is felfigyelhetünk. A *Simon Ferke* című ballada cselekménye például (a betyár megvendégteti magát egy csikóssal, majd utána végez vele) Móricz Zsigmond *Barbárok* című novelláját juttathatja eszünkbe, ennek az összefüggésnek a felfedezésével pedig nemcsak a balladáról tudunk meg többet, hanem az említett szépirodalmi mű értelmezése is kitágulhat számunkra. Ugyanakkor talán e tekintetben is óvatosságra int Vári Fábián László, amikor ezt írja: „felelőtlenül, kellő felkészültség és lelkiismeret nélkül a nép emlékezetét vallatni nem lehet.” Vagyis a balladák olvasásakor jó, ha tudjuk keletkezésük körülményeit, ismerjük vonatkozásait, megértjük szimbolikáját. Tegyük mindezt azért, hogy valóban néven tudjuk őket nevezni.

(Vári Fábián László: *Vannak ringó bölcsők* [Kárpátaljai magyar népballadák]. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2006.)

Kolozsvári dokumentumok

Az OTP Bank Pénzügytörténeti Gyűjteményéből
(Budapest, V. kerület, Vigyázó Ferenc u. 6. Telefon: 473-5617)

Az 1910-es években Kolozsváron 23 részvénytársasági formában működött pénzintézet állt a közel negyvenezeres lakosság szolgálatában.

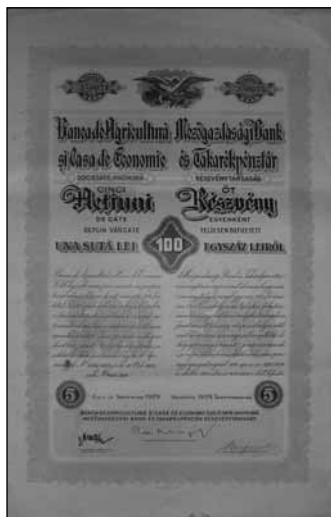
Válogatásunkban a város élénk pénzügyi életének néhány dokumentumát mutatjuk be az együtt emlékezőknek.

Az 1885-ben Kolozsvári Népbank néven alapított, majd 1887-ben Kolozsvári Kereskedelmi Bankká alakult intézet 1894-ben kibocsátott 200 korona névértékű, névre szóló részvénye, és a még korona értékben nyomtatott, de 1928-ban leiben nyitott betétkönyve.

Mindkét dokumentum a Czettel féle Műintézet budapesti nyomdájában készült

Az 1895-ben alapított Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár 1929-ben kibocsátott, román-magyar nyelvű, bemutatóra szóló, 5×100 lei névértékű részvénye. A díszes grafikai kivitelezés a „Lito Bernat, Cluj” nyomda munkája.

A több intézet fúziójával 1894-ben alapított Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank 1912.évi tőkeemelése során kibocsátott 200 K névértékű, bemutatóra szóló 4000 darab részvényének egyike, mely Budapesten, a Grafikai Intézetben készült.

Lászlóffy Aladár 70

„A kilencvenes évek Lászlóffy-lírájában az egyetemes emberi sorskérdések közegében felerősödtek a nemzeti létgondok és létparadoxonok, a megmaradás esélyeire vonatkozó aggodalmak kifejeződésai, s ezzel együtt a transzcendenciaélmény változatos megnyilatkozásai is.” (Bertha Zoltán)

„Jellemző a sok műfajú Lászlóffy Aladár szemléleti nyitottságára, hogy az avantgárd elemeket máig is szívesen alkalmazó költő nagyszerű könyvet írt a *Házsongárd*ról. Ez a kultúrtörténeti esszé és tanulmány Kolozsvár híres temetőjének a szakszerű és érdekes bemutatása, gazdag tárgyi ismeretet kamatoztató magyarságismereti mű.” (Görömbei András)

„Lászlóffy Aladár azáltal nőtt fel költészetében, hogy rá kellett jönnie: egy sokesélyes világban él, ahol naponta újra és újra kell tájékozódnia, állandóan elemző kritikával kell fogadnia mindazt, ami számára látszólag eleve elrendeltnek tűnt fel. Azt kellett végiggondolnia, és kérdésekkel szétbomláznia, ami akaratán kívül történt meg övele.” (Kabdebó Lóránt)

„Életünk, indulásunk, későbbi jelenlétünk párhuzamos történetekként előadható részét nem itt fogom elmondani – remélem, egyszer még sort keríthetek rá –, most csupán három Lászlóffy-verset akarok bevezetni, amelyek csak félig-meddig kerülhettek (volna) be a Lászlóffy-bibliográfiába. Kétségtelenül családias hangulatuk-hangvételük ellenére, azt gondolom, megérdemlik a figyelmet.” (Kántor Lajos)

„A falak közeit sűrű folyadék tölti fel, növekvő közegellenállás, filmszürke és anyagszerű csönd. Ha előbbre akarsz jutni, költő, dolgaidban, medálként hordd, nyakadban, szíved fölött e képet.” (Prágai Tamás)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt. (1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap ismeretterjesztés és környezetkultúra, valamint közművelődési kollégiuma és a Nemzeti Civil Alapprogram